

Arkeologisk undersökning

VÄSTRA FALUN 1

1600-talsbebyggelse inom stadslager Falun 68:1

Falu kommun, Dalarnas län

 **Dalarnas
museum**

Arkeologisk rapport 2019:5

Jimmy Axelsson Karlqvist

Arkeologisk undersökning

VÄSTRA FALUN 1

1600-talsbebyggelse inom stadslager Falun 68:1
Falu kommun, Dalarnas län

Jimmy Axelsson Karlqvist

med bidrag av

Agneta Flood

Anton Hansson & Hans Linderson

Jens Heimdahl

Arne Åkerhagen

Dalarnas museum

Arkeologisk rapport 2019:5

Renritning: Jimmy Axelsson Karlqvist och Eva Carlsson

Form: Eva Carlsson

Framsida: Egenells magasin på nuvarande tomten Västra Falun 1, inifrån gården.

Fotograferat 1921 av Karl-Erik Forsslund. Dalarnas museums bildarkiv.

Rapporten kan beställas från Dalarnas museum, Box 22, 791 21 FALUN
tfn 023-666 55 00, e-post info@dalarnasmuseum.se

© Lantmäteriet I2018/00142

© Dalarnas museum 2019

Tryck: Dalarnas museum, Falun, 2019

ISSN 1400-8815

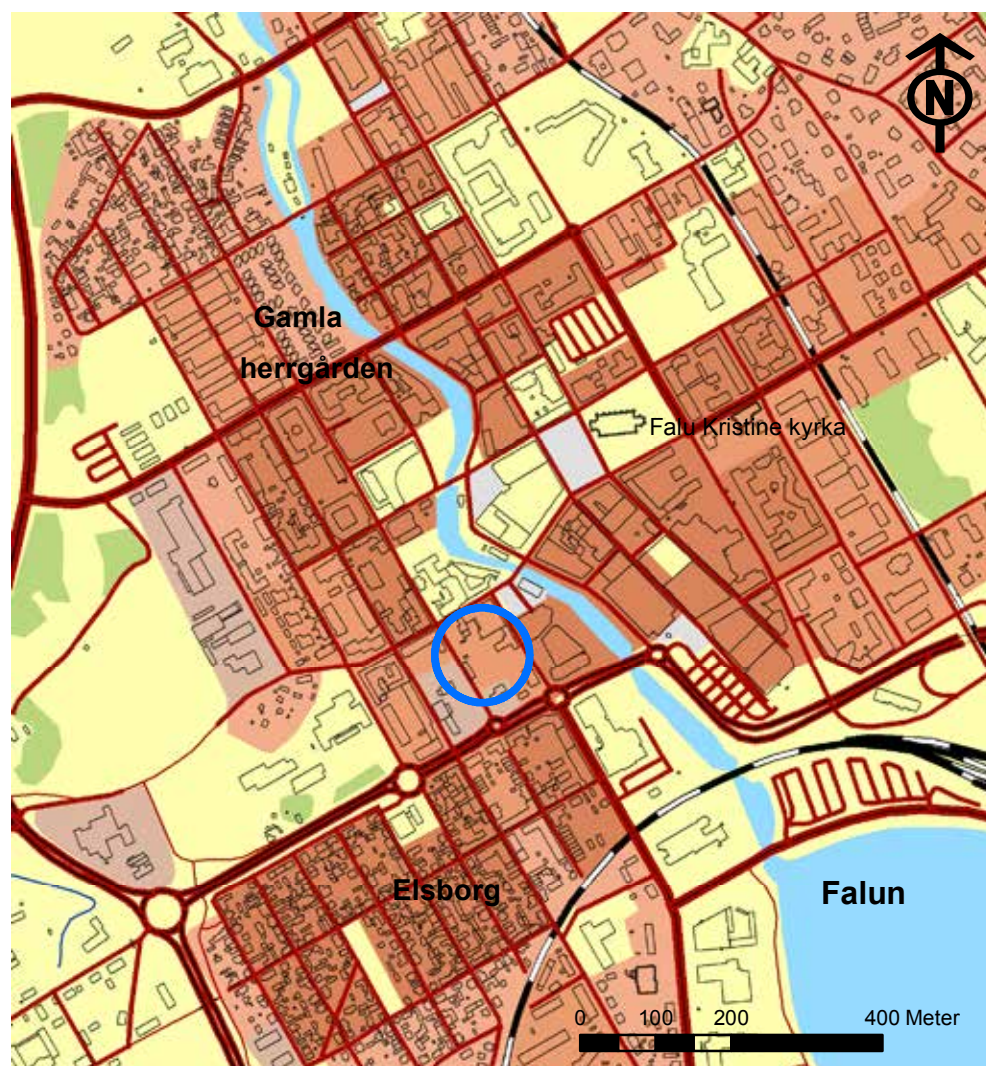
Innehåll

Inledning	5
Kunskapsläge.....	6
Tidigare undersökningar	9
Undersökningar inom kvarteret Västra Falun	9
Intilliggande undersökningar	12
Syfte.....	13
Frågeställningar	13
Metod och genomförande.....	14
Resultat	16
Undersökningsområde.....	16
Stratigrafi och kontexter.....	16
Kontextgrupper.....	17
Fas 1 , Före bebyggelseetableringen, 1500–1580.....	17
Fas 2:1 , Bebyggelseetablering, 1580-talet.....	20
Fas 2:2 , Brukning, 1600–1660.....	25
Fas 2:3 , Destruktion, 1660–1680	27
Fas 3:1 , Förnyelse, 1680–1720	30
Fas 3:2 , Brukning, 1680–1720.....	32
Fas 4:1 , Förnyelse, 1720–1760	33
Fas 4:2 , Brukning 1720–1760.....	36
Fas 4:3 , Ombyggnation 1770–1800.....	36
Fas 5 , Recenta lämningar	38
Fynd	38
Analyser	46
Tolkning och slutsatser	49
Faser	49
Den tidigaste markanvändningen.....	51
Platsen, byggnaderna och den materiella kulturen	54
Kvinnors livssituation, genusperspektiv.....	58
Utvärdering i förhållande till undersökningsplanen	63
Sammanfattning	64
Referenser.....	65
Arkiv	67
Tekniska och administrativa uppgifter	68

Bilaga 1, Kontextbeskrivningar	69
Bilaga 2, Makroskopisk analys.....	79
Bilaga 3, Dendrokronologisk analys	85
Bilaga 4, Osteologisk analys	87
Bilaga 5, Kritpipsanalys.....	95
Bilaga 6, Fyndlista	101

Inledning

I samband med exploatering inom fastigheten Västra Falun 1 i centrala Falun har arkeologer från Dalarnas museum genomfört en arkeologisk undersökning i enlighet med länsstyrelsens beslut, dnr 431-645-2016 (figur 1). Den aktuella ytan har varit bebyggd sedan 1970-talet. Den inkluderades inte i en tidigare slutundersökning pga. att huset inte kunde rivas förrän i anslutning till exploateringen. Undersökningen genomfördes under mars och april 2016. Schakt-

Figur 1. Utdrag ur fastighetskartan med undersökningsområdet (UO) inom den blå cirkeln. Skala 1:10 000.

ningen skedde inom stadslager Falun 68:1. Området ligger inom Världsarvet Falun och riksintresset Falu stad. Exploatör var Västra Falun Fastighets AB.

Kunskapsläge

Undersökningsområdet ligger i den södra delen av kvarteret Västra Falun. Kvarteret ligger centralt i Faluns äldsta bebyggelseområde väster om Faluån med anor i senmedeltid. Strax norr om undersökningsområdet ligger Falubron som finns omnämnd i dokument från 1405 och där intill Hälsingtorget och Kopparvägen som legat på platsen åtminstone sedan 1630-talet. Stigaregatan som avgränsar kvarteret åt nordväst har varit en viktig transportlänk som förband gruvan med staden och kopparhandeln med vattenvägarna.

Det äldsta belägget för ortnamnet Falun är ett dombrev från år 1400 där Falan nämns som tingsplats (Carlsson 2012). Vid Falan, beläget vid strandområdet vid åmynningen till sjön Tisken, hölls regelbundna marknadsdagar med en omfattande handel, kring vilken den tidigaste tätortsbebyggelsen växte fram under 1400- och 1500-talen (Olsson & Sundström 2012). Tiskens nordvästra ände sträckte sig ursprungligen längre norrut än idag och de sankt stränderna låg ännu vid 1600-talets början nedanför slutningen som idag utgör Stora Torget. Falubron var då en långsträckt och tämligen bred konstruktion som gick från nuvarande Stora Torget i öst ända fram till Myntgatan i väst. Troligen innefattade "Falu bro" även en mindre holme i ån eftersom flera människor i början av 1600-talet uppges bo på bron (Carlsson 2012).

Behovet av utökade markytor tillsammans med de översvämningar som varje år drabbade Faluån föranledde en successiv utfyllnad och höjning av strandnivåerna med slagg från hyttdriften. Det resulterade till slut i en förlängning av Faluån (Olsson & Sundström 2012). Området vid Hälsingtorget sägs vid ombyggnationen eller omplaceringen av Kopparvägen 1631 tidigare ha varit överflutet med vatten som möjliggjort tillfart med båt. Området hade efterhand fyllts ut med slagg, som till slut täckte hela ytan (Sahlström 1961:15).

Figur 2. Kartan från år 1628 över Falun, de oregelbundet utformade områdena tros markera de bebyggda delarna. Den röda koadraten visar kvarteret Västra Faluns ungefärliga läge (RA, Planteboken 21b).

Bebyggelsen i det aktuella området är svårtydd på den tidigaste kartan över Falun ur Svenske Planteboken från 1628 (figur 2). Kvarteren har växt fram utan övergripande plan då de är oregelbundet utformade, vilket eventuellt speglar äldre tiders bebyggelsestruktur. Den äldre gatustrukturen kan ha genomgått förändringar vid den brand som drabbade Falun år 1569 (Carlsson 2012). Det nämns dock i räkenskaper från 1570-talet att de avbrända tomterna bebyggts med nya handelsbodar.

Figur 3. Tabula Geographica från 1640 (LMV U5) med ett ungefärligt läge för undersökningsområdet inom den röda cirkeln.

Enligt rättsdokument från 1650 bör flera av dessa bodar ha legat väster om ån och norr om Vågtorget, nuvarande Hälsingtorget (Hildebrand 1946:15).

Man kan på kartan se flera vägar som leder ned till Falubron och vad som verkar vara Hälsingtorget. En fyrkantig markering anger troligen Kopparvägens placering, eventuellt där den stått innan den flyttades år 1631. Området som motsvarar kvarteret Västra Falun verkar ha varit uppdelat i tre delar som skiljdes åt av sneda vägar. Vid tidigare arkeologiska undersökningar i kvarteret har det framkommit spår av vad som antas vara medeltida vägar som eventuellt överensstämmer med de på den äldsta kartan (Carlsson & Lindberg 2010; Carlsson 2012).

1640 års karta Tabula Geographica (LMV U5), visar på bebyggelse intill Faluåns västra strand (figur 3), men ger ingen tydlig bild av hur tomterna och byggnaderna arrangerats. Dock syns det att bebyggelsen väster om ån begränsats av två vattendrag som antagligen motsvarar flödet för Hyttbäcken och Gruvbäcken.

År 1641 fick Falun sina stadsprivilegier. Fem år senare färdigställdes en stadsplan med rätvinklade kvarter och gator som på många ställen överensstämmer med dagens gatustruktur och där bland annat Myntgatan framträder (Olsson & Sundström 2012).

Om man studerar de historiska kartorna över Falun, fanns det innan 1760-talet ingen karta som redogjorde för ägarförhållandena i Västra Falun. År 1761 blev det ändring på detta. Sommaren det året drabbades stora delar av Faluns centrala delar, som i huvudsak bestod av trähus, av två stora bränder som drog fram bland annat i det aktuella kvarteret. En kartering gjordes därför samma år över de drabbade tomterna. Till den hör en förteckning över innehavarna (LMV U9-1:1). Vid stadsbranden ägdes fyra av de nio tomterna i kvarteret Västra Falun av handelsmän, två av rådmän, en konstmästare, en klensmed och en snickare (figur 4). Den aktuella tomten ägdes av handelsman Johan Ugglä. Ett par årtionden senare hade tomten och omkringliggande mark köpts upp av bergsfiskalen och vice borgmästaren Carl Albrecht Halldin och ingick därefter i en större gårdsanläggning som sträckte sig från Engelbrekts-gatan i väster till Myntgatan i öster.

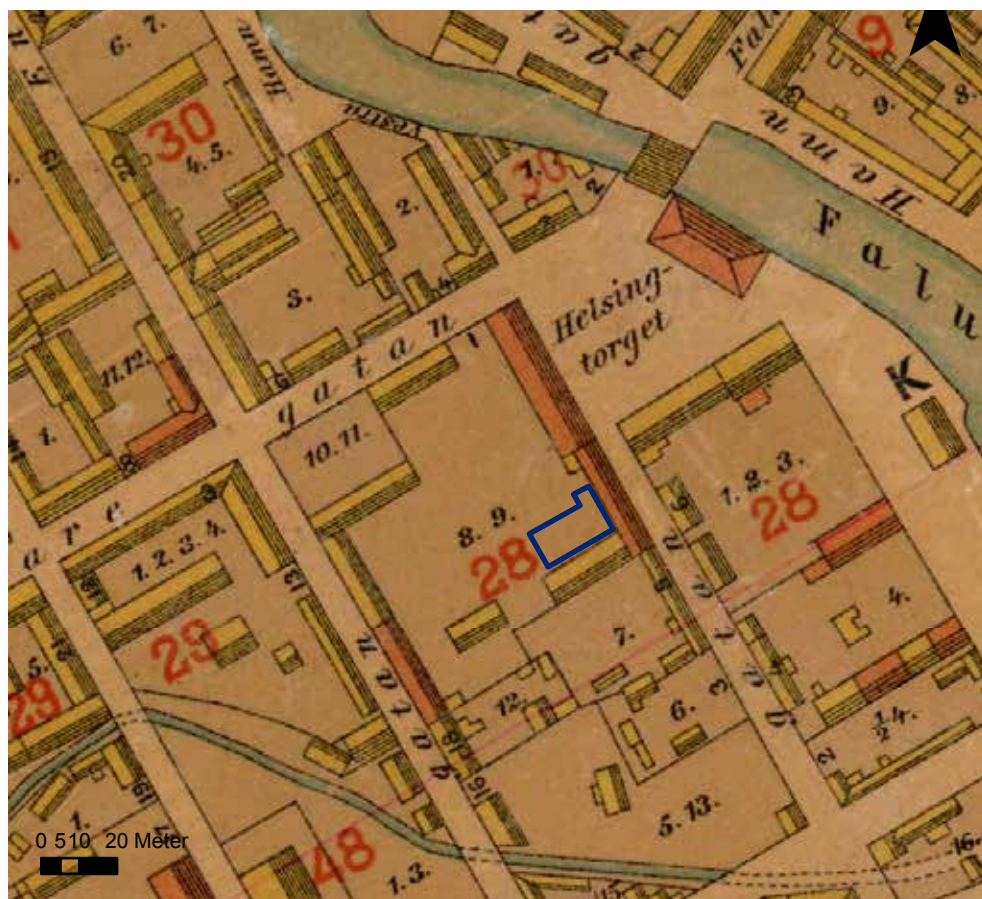

Figur 4. 1761 års karta (LMV U9-1:1) över Falun rektifierad mot dagens fastighetskarta. Kartan upprättades efter stadsbranden 1761 och där finns även tomtgränser utritade. På kartan är undersökningsområdet markerat med blått. Skala 1:2000.

Halldin var en av dem som i slutet av 1700-talet utvecklade metoder för att uppföra byggnader i slagg. För att förhindra framtida bränder gavs statligt stöd för att underlätta byggandet av stenhus istället för eldfängda trähus. Stenhus byggdes dock endast undantagsvis i övriga staden (Olsson & Sundström 2012). Halldinska gårdens manbyggnad låg mot Myntgatan vid Hälsingtorget och var ett för Falun typiskt slagghus i en våning med högt brutet tak. Bredvid huvudbyggnaden vid Myntgatan byggdes också i slutet av 1700-talet ett långsmalt magasinshus, även detta i slagg. Det står fortfarande på platsen direkt nordost om det aktuella undersökningsområdet. Den stora gården inrymde ytterligare ett slagghus, nuvarande Bergstenska huset intill Engelbrektsgatan. Det lär ha varit en brygg- och bagarstuga och personalbostad (Hamrin 2011).

Tomten bytte därefter ägare flera gånger under 1800-talets gång och tillhörde en tid bankdirektör Carl Petter Bergsten, som då lär ha varit Dalarnas rikaste man med stora ägarandelar i bl.a. Bergslaget, rödfärgsverket samt ägare av Falu Teater. När denne gick i konkurs tvingades han sälja allt han ägde och tomten passerade flera ägare tills den avstyckades i mindre tomter år 1899 (a.a.).

I och med lantmätare G. Skarins karta över Falun från 1886 finns stående byggnader utritade, trähus i gult och stenhus rödmarkerade. Här syns förutom den stora huvudbyggnaden och det intilliggande magasinet även en större träbyggnader på tomten, längs södra tomtgränsen från Myntgatan inåt gården. Den bör ha legat direkt sydöst om det aktuella undersökningsområdet (figur 5). Huset hängde samman med magasinsbyggnaden som fortfarande står på platsen. Övriga byggnader verkar storleksmässigt vara mindre eko-

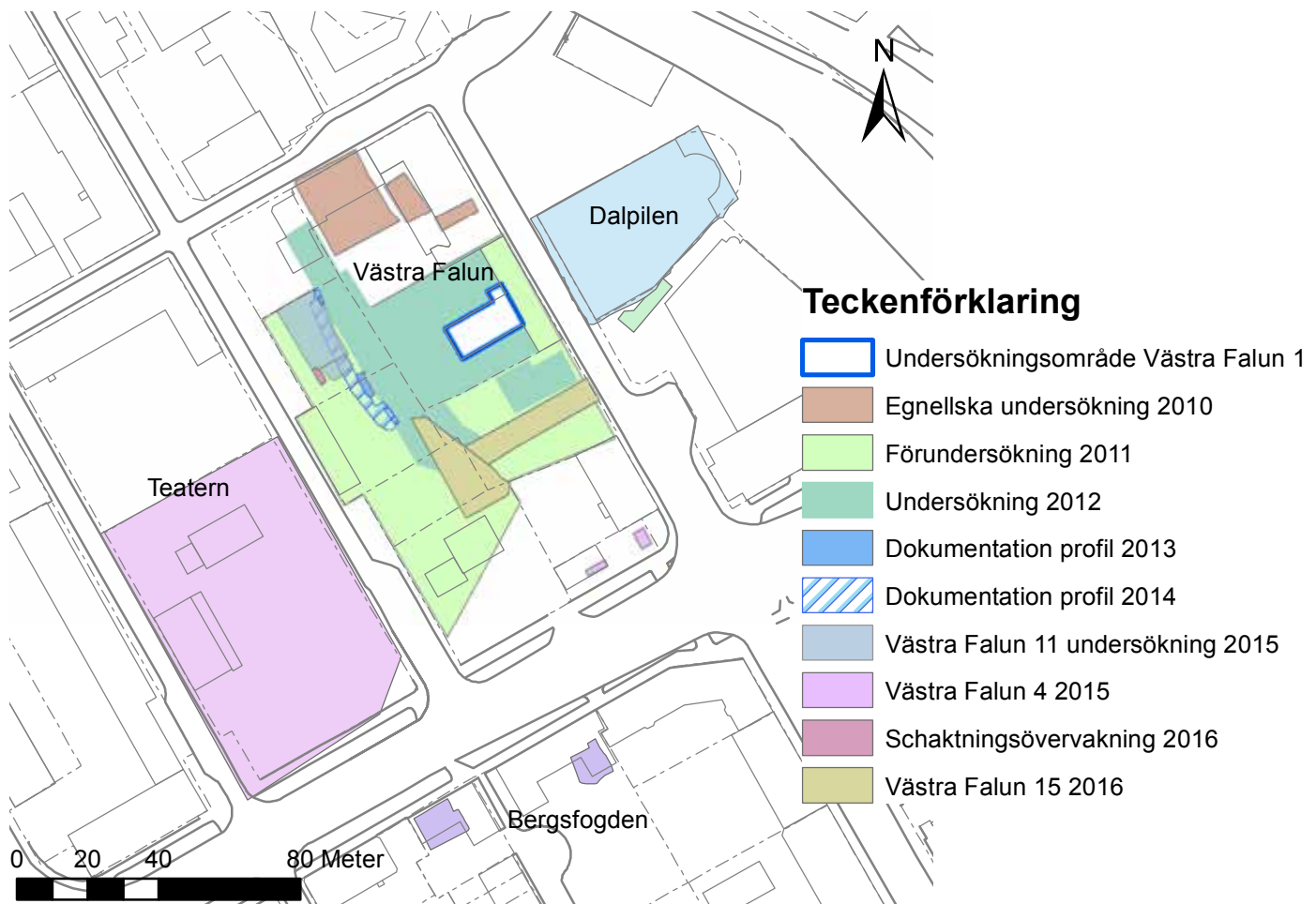
Figur 5. Skarins karta över Falun från år 1886 (Dalarnas museums arkiv). De rödmarkerade husen representerar sten-/slagghus och de gulmarkerade trähus. Undersökningsområdet finns markerat med blått. Skala 1:2 000.

nombyggnader och skjul tillhörande tomtens bakgård.

År 1901 uppköptes huvudfastigheten invid Myntgatan av disponenten Gustaf Egnell som lät riva den stora huvudbyggnaden och uppförde 1903 ett trevåningspalats efter ritning av stadsarkitekt Klas Boman (Forsslund 1939; Hamrin 2011). Boman ritade i samband med detta även en tillbyggnad på den intilliggande magasinsbyggnaden på Myntgatan. Den fick då en andra våning (Hamrin 2011:34).

Tidigare undersökningar

Ett flertal arkeologiska undersökningar har utförts i kvarteret Västra Falun, och flera dateringar visar på en etablerad bebyggelse i kvarteret redan i senmedeltid. Flera dateringar har hamnat i 1400-talet och framåt, även flera husgrunder har dokumenterats som troligtvis har tillkommit innan stadsregleringen 1646 (figur 6). Vid flera av utgrävningar i och i närheten av det aktuella området har tjocka mörka humuslager med träflis och ris framkommit i den undre stratigrafien (Bergold & Grälls 1989; Bergold 1996; Carlsson 2012). Liknande lager har framkommit vid utgrävningar på flera skilda ställen i Falu stad de senare åren, bland annat vid gamla brandstationen (Axelsson Karlqvist 2018) och kvarteret Posten (Axelsson Karlqvist & Fahlberg 2016b). Eventuellt kan dessa vara spår efter en äldre markhorisont.

Figur 6. Översiktplan över de tidigare genomförda undersökningarna. Det aktuella undersökningsområdet är markerat med blå linje. Skala 1:2000.

Undersökningar inom kvarteret Västra Falun

I Falu läns tidning 1936 redogjorde trädgårdsmästaren E. J Lindberg för sina iakttagelser vid en schaktning för värmeledning vid Egnellska huset. Omkring 10 meter in på tomten framkom timmerstockar 1,5 meter under mark vilka han tolkade som tillhörande den västra änden av Falu bro (Lindberg 1936).

Vid Egnellska huset gjordes 2009 en förundersökning (Carlsson & Lindberg 2010), som delvis företogs inuti det utbrända Egnellska huset, följt av en särskild undersökning 2010 (DM projekt 1446 och 1450). Undersökningarna visade på flera faser av bebyggelse, eventuellt etablerad redan under 1400-tal. Vid undersökningarna påträffades även ett brandlager som troligen härrör från 1761 års brand (Carlsson 2011).

En förundersökning gjordes 2011 av stora delar av kvarteret Västra Falun (Carlsson 2012). Tio stycken 5–50 meter långa och 1,1–2,8 meter djupa sökschakt grävdes över den 6000 m² stora ytan. Minst tre faser av bebyggelse, från 1600- till 1700-talet, kunde konstateras. I schakt 6 närmast Myntgatan påträffades bevarade kulturlager, och i östra änden framkom även bebyggelserester i form av en stock och rester av en syllstensrad. I schakt 3 östra ände syntes rester av en källare, och ett eventuellt dräneringsdike, i övriga schakt fanns även där lämningar av liknande karaktär. Totalt dokumenterades 28 anläggningar, främst rester av bebyggelselämningar och gårdsytor. Till var och en av dessa fanns åtminstone en, men troligtvis flera, brukningsfaser. Huvuddelen av lämningarna tolkades vara från 1600-talet och början av 1700-talet,

några kan till och med vara från första hälften av 1600-talet, före stadens reglering. Kulturlagren innehöll en hel del fynd, främst rödgoods, men även stengods, fajans, passglas och ben. Det konstaterades också att i östra delen av kvarteret hade stora mängder kulturlager schaktats bort under 1900-talet, möjligtvis när Egnellska huset byggdes, annars senast under 1950–60-talet. Tomterna längs Myntgatan hade planat ut och slutningen schaktats bort. Detta innebär att de påförda lagren var kvar närmast Myntgatan, men tunnar ut ju längre västerut på tomterna man kommer för att sedan helt upphöra. Det är således främst 1600-talslämningarna som är kvar.

Hösten 2012 genomförde Dalarnas museum en slutundersökning av delar av kvarteret. Området har legat inne i kvarteret sedan regleringen vid mitten av 1600-talet. Flera hus har troligen varit uthus. Kulturlagren och anläggningarna låg 0,1–2,5 meter under markytan. Lämningarna var från 1800-talet ner till 1600-talet och troligen 1500-tal och bestod av husgrunder, källare, brunnar, gårdsytor och spår av en väg (DM projekt 1497). I direkt anslutning till det nu aktuella området grävdes två ytor. Söder om den nu rivna utbyggnaden grävdes yta 1 som var 73 kvadratmeter stor (figur 7). Ytan grävdes ner till 2 meter under nuvarande marknivå, varav den översta metern var sentida utfyllnadsmassor. I västra delen kom den naturliga leran direkt under utfyllnadsmassorna. Sammanlagt påträffades 11 anläggningar, varav större delen var lämningar efter ett hus med minst två rum och en gårdsyta. Vid undersökningen framkom också syll- eller grundstenar, som fortsatte in under utbyggnaden. Eventuellt kan dessa fragmentariska lämningar vara från 1700-talet.

På den norra sidan av utbyggnaden undersöktes yta 2 (figur 7). Den var 85 kvadratmeter och grävdes ner till 2,3 meter under nuvarande marknivå, varav det översta 0,4 meter var sentida utfyllnadsmassor. Under de recenta fyllnadsmassorna framkom en gårdsyta i form av en stenläggning över en stor del av schaktet. Tillsammans med stenläggningen fanns även bebyggelselämningar och en källare. Under stenläggningen fanns sedan flera lager med trä som också tolkas som bebyggelselämningar. Dessa lämningar har tolkats att vara från 1600-talet, eventuellt skulle stenläggningen kunna vara från 1700-talet.

Med anledning av en utökning av exploateringsytan i västra delen genomförde Dalarnas museum en kompletterande undersökning under hösten 2013 (Wehlin 2018a). En yta om 7,5x1,5 meter undersöktes och den 37 meter långa profilen som avgränsade den dåvarande exploateringsytan västerut dokumenterades. Vid undersökningen påträffades fortsättningen av tidigare dokumenterade anläggningar och kulturlager. Dessutom tillkom ett antal nya anläggningar i form av stolphål, en härd samt tidigare ej dokumenterade kulturlager. Vid en kompletterande undersökning 2014 (Wehlin 2018b) framkom bland annat en brunnskonstruktion av timmer med en stående tunna i botten som daterats till 1310–1500.

Vid en slutundersökning 2015 inom Västra Falun 11 invid Stigaregatan (Wehlin et. al. i tryck), framkom rester av två hus som antagligen byggts vid sekelskiftet 1600. Åtminstone ett av husen verkar ha haft flera användningsfaser, som speglades i de lagningar som gjorts av trägolvet, och de olika verksamheter som bedrivits, vartefter huset förfallit och för att till sist ha använts som fähus. Direkt söder därom utfördes även en mindre schaktningsövervakning i februari 2016, där lämningar från 1600- till 1700-talet framkom, bland annat trägolv och syllar (Axelsson Karlqvist 2016).

Under vintern 2015 genomfördes en förundersökning inom fastigheten Västra Falun 4, i korsningen Gruvgatan och Myntgatan. Då framkom bebyggelselämningar troligen från slutet av 1500-talet till början av 1700-talet.

Makrofossilanalyser som gjordes indikerar möjligtvis två skilda miljöer, en med stadsodling och en agrar miljö med närliggande ekonomibyggnader (Axelsson Karlqvist & Fahlberg 2016a).

I samband med schaktning 2016 på fastigheten Västra Falun 15 och delar av fastigheterna Falun 7:32 och Västra Falun 8, grävdes två schakt. I schakt 1 närmast Myntgatan fanns minst två, eventuellt tre generationer av gärdesgårdar längs en och samma sträcka, samt flertal kulturlager. Troligen har ytan brukats intensivt från omkring sekelskiftet 1600 och där bedrivits någon form av djurhållning, exempelvis fällor för slaktdjur. I schakt 2 fanns endast en smal remsa kulturlager bevarade längst i sydöst, därtill påträffades två konstruktioner från 1800-talet, en latringrop och en enkelt timrad dyngbinge (Fahlberg 2017).

Intilliggande undersökningar

En förundersökning i en del av kvarteret Dalpilen intill Hälsingtorget gjordes 1982 (Svedberg 1986). Vid undersökningen framkom delar av vad som troligen var en stadsgård, bestående av tre husgrunder från senare delen av 1600-talet. Under dessa fanns även kulturlager som daterades till slutet av 1500-talet–början av 1600-talet. I norra delen av samma kvarter gjordes 1987 en förundersökning mellan ån och Myntgatan (Andersson & Holmström 1987). Den följdes av en slutundersökning. Undersökningarna visade på flera faser av bebyggelse och ödeläggelse under loppet av 1600-talet. I tidigt 1600-tal fanns ingen bebyggelse utan endast spår efter hägnader indikerande djurhållning eller odlingsytor. Ytan ska ha fyllts ut med slagg mellan 1630 och 1650 varpå en gles bebyggelse anlades. Därefter fylldes marken ut av ytterligare slagglager i samband med stadsregleringens genomförande. Vid mitten och andra hälften av 1600-talet hade en omfattande kajanläggning och ett större gårdskomplex uppförts på ytan (Bergold 1996).

I kvarteret Bergsfogdens norra del framkom två bebyggelseskeden, ett före respektive efter stadsregleringen. Det äldre skedet undersöktes och hade två separata byggnadsfaser. Det äldsta bebyggelseskedet tolkades vara från 1600-talets början och det yngre från tidigast 1630 (Grälls & Holmström 1989).

I kvarteret Teaterns norra halva har en förundersökning gjorts. Där kunde tre kulturlager konstateras, varav åtminstone det ena bör vara från tiden före regleringen på 1640-talet (Bergold & Grälls 1989). Vid sanering av förorenad mark i södra delen av kvarteret framkom äldre lager, en grävd ränna och en timmerkista på 2–3 meters djup (Sandberg 2011). Vid en förundersökning av den södra halvan av kvarteret Teatern 2015 grävdes totalt sexton schakt. Lämningarna som framkom var kraftigt påverkade av sentida markarbeten och endast rester av äldre kulturlager och konstruktioner påträffades, samt den igenlagda Gruvbäcken. Fynden indikerade att de flesta lämningarna härörde till 1700-talet (Bergold & Forsberg 2016).

Vid schaktning i Engelbrektsgatan utanför Teatern 4 framkom en husgrund och mellan Stigaregatan och Kristinegatan daterades kulturlagret i botten till 1510–1640 (Lögdqvist 2005).

Vid schaktning för fjärrvärme till Myntgatan 39 framkom sargade äldre kulturlager och eventuella syllstenar (Lögdqvist 2004). År 2010 utfördes ytterligare en schaktningsövervakning i Myntgatan direkt öster om det hus som ligger i anslutning till den nu aktuella undersökningsytan. Endast ett utfyllnadslager av slagg som inte kunde dateras framkom, men schaktet grävdes endast 0,75 meter djupt, varför eventuella kulturlager troligen fanns bevarade längre ned (Lögdqvist 2010).

Syfte

Syftet med undersökningen var att dokumentera och analysera fornlämningen på ett tillfredställande arkeologiskt metodiskt sätt i samband med att fornlämningen togs bort. Den naturliga marknivån underst i schaktet skulle dokumenteras liksom alla anläggningar och relevanta kulturlager som var äldre än 1850.

Målsättningen var att kunna ge svar på vad som försiggått på platsen över tid före 1850, speciellt vad gäller etablerings- respektive bebyggelsefaser, samt hur ytan har använts, organiserats och strukturerats.

Lämningar från 1600-tal och tidigare var prioriterade, i synnerhet de som tillkommit innan stadens reglering vid mitten av 1600-talet. Påförda slagg- eller fyllnadslager prioriteras inte. Undersökningen skulle om möjligt belysa hur kvinnors livssituation avspeglas i fynd och anläggningar.

Resultatet av undersökningen skall ge kunskap som kan nyttjas av såväl myndigheter, forskarsamhället som allmänheten.

Frågeställningar

Den aktuella undersökningen kan sägas vara av liten omfattning i förhållande till senare års stadsarkeologiska undersökningar i Sverige. Dock utgör samtliga mindre undersökningar av kvarteret Västra Falun en helhet som är i paritet med dessa. Undersökningen är därför av stor vikt för att förstå kvarterets utnyttjande och utformning över tid, och ambitionsnivån är därför hög. Kvarteret utgör en central del i den tidigmoderna staden Faluns framväxt och arkeologin kan här tillföra viktig ny kunskap om det industrihistoriska Världsarvet Falun.

De frågor som ställs inom undersökningen har utarbetats utifrån länsstyrelsens stipulerade förutsättningar och kan sorteras under övergripande huvudteman som styr undersökningens metod och val av analyser så väl som rapportarbetet. Nedan redogörs först för övergripande teman och därefter mer preciserade frågeställningar. Vissa frågor blickar något längre än den aktuella stadsgårdens gränser men har varit viktiga att ha i medvetandet för att kontextuella samband skall kunna aktiveras i tolkningsprocessen.

Förundersökningen visade på minst tre olika bebyggelsefaser från 1600- och 1700-tal. Det fanns mellan dessa faser även kulturlager som tyder på en betydande brukning av ytan. Under tidigmodern tid var staden en av de viktigaste industrierna i landet. Hur avspeglar sig närheten mellan produktionsplats och hushåll människornas levnadsvillkor på de berörda stadsgårdarna?

Historiska källor visar att staden genomgår stora förändringar under denna period, främst genom stadsregleringen som genomfördes efter 1646. Hur gestaltas Faluns urbanisering i relation till den specialisering som är stadens funktionella grundval – bergshantering under senmedeltid och tidigmodern tid?

En avgörande utgångspunkt för att diskutera detta är att identifiera tydliga skillnader i nyttjandet av den aktuella tomten före och efter en stadsreglering. Ett sätt att komma åt dessa förändringar inom ett så snävt tidsspänn är att utföra undersökningen med kontextuell grävmetod.

Nedan följer frågeställningar relaterade till övergripande teman som fanns i åtanke vid grävningen för att kontextuella samband skall beaktas i tolkningsprocessen.

Övergripande tema - Frågeställningar

1). Den tidigaste markanvändningen

- Hur har marken använts i ett första etableringsskede? I denna fråga kommer miljöarkeologin att ha en stor betydelse för tolkningen av aktiviteter på platsen.
- Vilken datering har de äldsta aktiviteterna på platsen?
- Hur förhåller sig påträffade gator och gränsmarkeringar i undersökningsområdet till äldre vägsystem och tomter som avtecknas på kartan från 1628? Skiljer sig bebyggelsens orientering åt innan och efter stadsplanläggningen?
- Kan vi se spår av Falun redan som senmedeltida centralplats i form av andra viktiga varor än koppar och med bergsbruket nära anknuten aktiviteter?

2). Platsen, byggnaderna och den materiella kulturen – förändringar av platsens utnyttjande och karaktär över tid och frågan om det ur ett genusperspektiv går att identifiera manligt/kvinnligt i gårdens brukning.

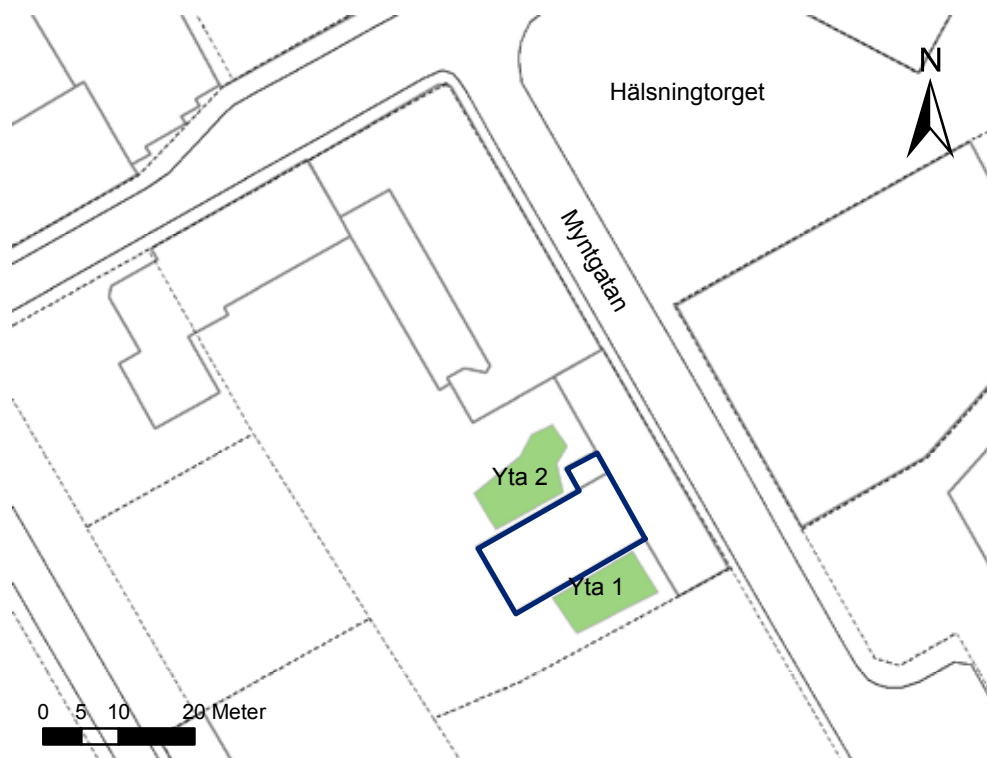
- Vilka aktivitetszoner, funktioner och depositionsmönster kan spåras? Hur ska dessa förhållanden tolkas socialt och kulturellt?
- Vilka funktioner, t.ex. handel, hantverk, produktion och djurhållning, kan knytas till gårdarna över tid? Hur skall eventuella förändringar i förekomst, inriktning och omfattning över tid förstås?
- Går det att spåra skillnader i kosthållning och materiell kultur i 1700-talets högreståndsmiljö och 1600-talets enklare bebyggelse som det framställs i historiska källor?
- Vad har man odlat på stadsgården och i vilken omfattning?
- Går det att spåra manliga respektive kvinnliga aspekter i den sociala strukturen och materiella kulturen i den av bergsbruket präglade miljön?

Dessa frågor besvaras i första hand genom fyndanalyser och hur gårdsrummet disponeras över tid.

Metod och genomförande

Undersökningen började med rivningen av huset och bortschaktning av betongplattan. Det övervakades delvis av en arkeolog. Efter detta banades moderna bärlager och utfyllnader bort med hjälp av grävmaskin. Det gjordes ned till den nivå där kulturlager påträffades. Därefter rensades lager och konstruktioner fram för hand samt grävdes med grävmaskin när så behövdes. I fältarbetet användes "single context"-metod för att gräva och dokumentera kulturlager och konstruktioner, vilket går ut på att isolera spåren av enskilda händelser för att kunna bygga upp ett förlopp och ett sammanhang baserat på stratigrafiska relationer. Detta innebär att man undersöker, dokumenterar och avlägsnar varje stratigrafisk enhet i sin helhet för sig, i tur och ordning, med den, i varje situation, yngsta enheten först. Lagerdelar med mindre informationsvärde, t.ex. tertiärt deponerade lager eller utfyllnadslager, grävdes enligt kontextuell metod, men med maskin. Vissa lager handgrävdes med grövre redskap och högre takt.

Dokumentationen utfördes med digital inmätning av kulturlager, konstruktioner och undersökningsområdets utbredning med hjälp av en GNSS-mottagare med Nätverks-RTK. Även underliggande stratigrafiska relationer dokumenterades. Undersökningsområde, konstruktioner och vissa kulturlager

Figur 7. Undersökningsområdet markerat med blått. Norr och söder därom har yta 1 och 2 från undersökningen 2012 markerats med grönt. Skala 1:1 000.

fotograferades digitalt. Samtliga kontexter beskrevs och tolkades löpande på dokumentationsblanketter, s.k. kontextblanketter, under fältarbetet. Kontexterna gavs individuella id-nummer, A1, A2 etc. och kategoriserades utefter deras materiella karaktär och sorterades under rubrikerna lager/fyllning, konstruktion eller nedgrävning.

Sektionsritningar gjordes i de fall det var möjligt. I nordvästra och sydöstra schaktväggarna fanns endast fragmenterade delar bevarade. I nordväst kunde dock ett parti dokumenteras. Ingen fick vistas nära schaktväggen mot nordost efter att det mot slutet av grävningen upptäcktes att de kablar som hängde ut var strömförande.

I det efterföljande skedet kategoriserar de olika kontexterna efter tolkad funktion och tillkomstsätt, varför de innehåller det de gör och ser ut som de gör. Det ryms alltså ett antal underkategorier inom de tre kontexttyperna lager, konstruktion och nedgrävning. Varje kontext gavs en preliminär tolkning i fält baserat på den enskilde arkeologens iakttagelser. Samtliga kulturlager tolkades utifrån en utarbetad kulturlagertypologi vilket innebär en indelning i ett antal lagertyper som dels utgår från depositionstypen, det vill säga om lagret är primärt, sekundärt eller tertiärt deponerat och dels en tolkning av funktion (Tagesson 2003:31). Samtliga kontextblanketterna sammanställdes till en matris, en s.k. Harrismatris. Därefter har en stratigrafisk analys genomförts i syfte att gruppera de kontexter som tolkningsmässigt hör ihop, till kontextgrupper. Kontextgrupperna relateras därefter till varandra i en gruppmatris. I den sista delen av det stratigrafiska arbetet gjordes en fasindelning av materialet. Fasindelningen bygger på tolkning av olika kontextgruppers samtidighet.

Fynd och prover samlades in kontextvis. Fyndmaterial från primära kontexter, exempelvis golvlager i en byggnad, prioriterades. Fyndmaterialet från undersökningen mättes inte in, utan relaterades endast till den enskilda kontexten. Samtliga fynd har rengjorts och registrerats i museets föremålsdatabas Primus. Totalt tio föremål har lämnats till Studio Västsvensk konservering.

Figur 8. Översikt över undersökningsområdet när bärlager A1 schaktades bort. Foto från sydväst, David Fahlberg.

Resultat

Undersökningsområde

Undersökningsområdet var cirka 29 meter lång och 4,8 meter brett och löpte i nordväst-sydöstlig riktning (figur 7). Under rivningsmassorna var hela ytan täckt av bärlager A1, som bestod av sand, grus och sten, utlagt för att få bärighet till ovanliggande byggnad (figur 8). Lagret innehöll betong, isolering och frigolit som tryckts ned vid rivningsarbetet eftersom grävmaskinen använt skopa med tänder. Skopans tänder hade gått djupt och kontaktytan mot underliggande lager och konstruktioner var därför delvis påverkad och ojämn.

Undersökningsområdet grävdes ned till den naturliga avsatta marken och nivån för den naturliga topografin innan bebyggelseetableringen dokumenterades. Bottennivån bestod av beige till grå lera som sluttade åt nordöst med en höjdskillnad på omkring 1,2 meter på en 18 meter lång sträcka. Omkring 6,5 meter från den sydvästra schaktväggen framkom den naturliga leran direkt under bärlagret A1 till följd av sentida markarbeten, då markytan utjämnats och avvägts. I det södra hörnet av undersökningsområdet framkom dock äldre lämningar som var nedgrävda i bottenlagret.

Stratigrafi och kontexter

Vid undersökningen påträffades sammanlagt 68 kontexter vilka alla kunde sorteras under kategorierna lager/fyllning, nedgrävning och konstruktion. För utförligare kontextbeskrivningar, se bilaga 1. Inom kategorin lager ryms tre olika depositionstyper, primär-, sekundär- och tertiärdeponerade lager. Där fanns även ett antal olika kulturlagertyper, byggnationslager, konstruktionslager, odlingslager, brukningslager, raseringslager etc. Stor vikt har dock lagts vid att redan i fält tolka lagren i den mån det varit möjligt genom att studera dess sammansättning, innehåll och kontaktytor. Bland konstruktionerna fanns trägolvv, träsyllar, stensyallor, stolpar, källargrund och stenläggningar.

Stratigrafin ovan den naturliga leran har lagts in i en matris där kontexter därefter förts in i kontextgrupper beroende på stratigrafi, tolkad tillkomst, underkategorierna konstruktion, brukning, destruktion, komplettering och rekonstruktion. För att förtydliga de olika skeendena inom schaktet har en fasindelning gjorts. Indelningarna har gjorts efter tolkningar baserade på funktion och tidsmässigt sammanhang. Sammanlagt har 24 kontextgrupper sammanställts vilka i sin tur sammanförts till fem faser. Grupperna redovisas kronologiskt från äldsta till yngsta.

Kontextgrupper

Indelningen baseras på olika kontextgruppers samtidighet och utgår från en strukturell förändring av bebyggelsen, exempelvis nya hus eller en ny gårdsyta. Kontextgrupperna är skapade för att ge en överskådlig bild över de strukturella förändringarna som skett. Kontextgrupperna är dock inte statiska och kontexterna går att gruppera om. Fasens utsträckning i tid behandlas som en period bestående av konstruktion med efterföljande brukning och som sträcker sig fram till nästkommande fas. Inom Västra Falun 1 används följande fastyper:

- Tomtetabletering (konstruktion), markplanering
- Bebyggelseetablering (konstruktion), vilket innebär att bebyggelse och/eller aktivitet påbörjas initialt, t.ex. efter tillkomsten av gemensamt styrda aktiviteter i form av utjämningslager.
- Brukning, omfattar brukande, utsträckt över en längre tid, oftast gårds-, golv- eller gatulager.
- Ombyggnation (komplettering), omfattar tillkomsten av nya byggnader och/eller gårdsytor, men där den tidigare fasens bebyggelse lever vidare.
- Brukning, se ovan
- Ödeläggelse/destruktion, omfattar en förstörelse av tidigare bebyggelsefas
- Förnyelse (konstruktion), omfattar ny bebyggelse och/eller gårdsyta, en nybyggnation gentemot äldre faser.
- Yngre lämningar, omfattar lämningar som tolkas vara yngre än 1850.

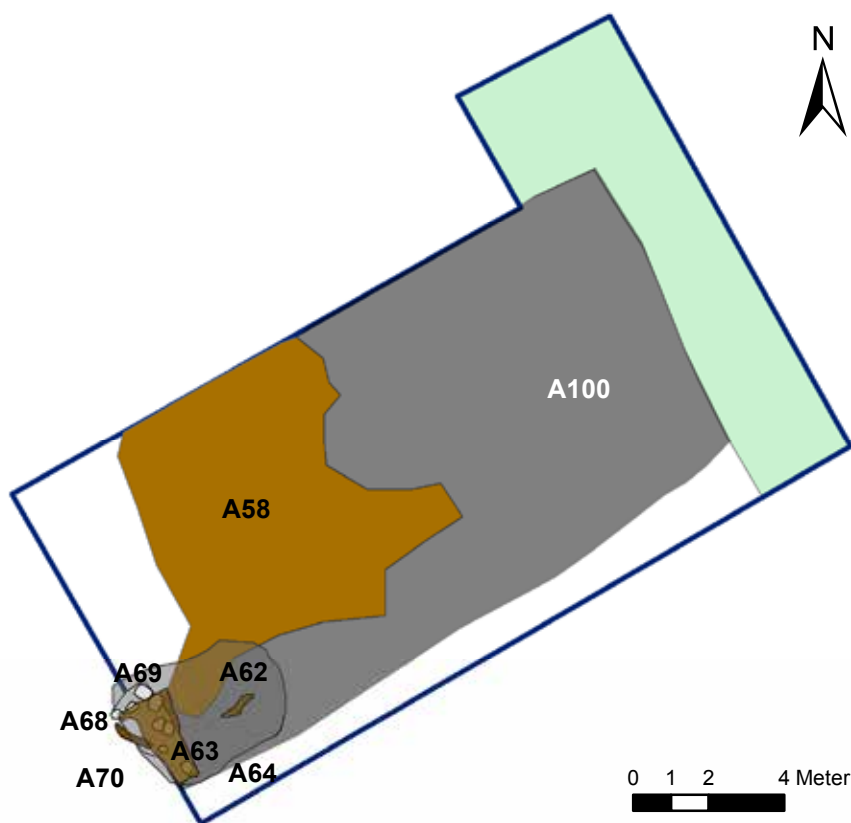
Fas 1 Före bebyggelseetableringen, 1500–1580

Den äldsta aktiviteten inom undersökningsområdet utgörs av **markhorisont KG 1000** (figur 9). Det påträffades även två konstruktioner inom undersökningsområdet vilka kunde kopplas till den allra äldsta fasen, **dike KG1001** och **rustbädd KG1002**. Dateringen av fasen bygger i stort på återanvänt material i dike/ränna KG1001, vilket ger fasen ett brett tidsspänn.

KG1000 Äldre markhorisont

Gruppen består av två marklager som tolkas återspegla den äldsta aktiviteten på ytan innan området bebyggdes. **Marklager A100** var begränsat till nordöstra och syd-sydöstra delen av undersökningsområdet. Lagret bestod av svart, organiskt material med kvistar och pinnar, huggspån och en del djurben samt längst ned i lagret ett stort inslag av silt/lera. Lagret var kaotiskt och troligen har området varit sankt och tidvis legat under vatten.

Marklager A58 bestod av ett brunt lager innehållande träflis, silt och sand med inslag av slagg, småsten och grus. Det förekom även enstaka fynd i form av yngre rödgods, glas och djurben vilka troligtvis härrör från markplane-

Figur 9. Fas 1, före bebyggelseetableringen, 1500–1580. Den vita ytan i väster utgjorde naturlig mark medan det gröna området markerar en yta som inte kunde undersökas pga närliggande byggnad. Skala 1:200.

ringsarbeten för bebyggelse på platsen, innan stadsregleringen. Lagret tolkas som den äldsta markytan och låg ovan naturligt förekommande lager. Lagret var beläget i den sydvästra delen av undersökningsområdet. Troligen är detta samma som A100, men mindre påverkat av den fuktiga miljön.

Ingående kontexter

A100 Marklager
A58 Marklager

Stratigrafiska relationer

Belägen över naturlig mark. Belägen under KG1001, KG1002, KG1003, KG1006, KG1007 och KG1014.

KG1001 Dike/Ränna

Gruppen består av kontexter som kan vara del av ett större dike eller ränna. I botten på KG1002 påträffades **nedgrävning A69**, vilken var grävd genom A100 ned till den naturliga silten. Längst ned mot botten stack en grov **planka A70** ut ur schaktväggen. Plankan har eventuellt varit en foderlucka eller liknade, och indikerar att det tidigare funnits bebyggelse i närområdet. Plankan har dendrodaterats, men ger på flera sätt en osäker datering (figur 10).

Kontext	Typ	Dat. fynd	Prov/Fynd nr	Datering
A70	Planka	Dendroprov	8	1477 ± 3* (Dödsår)

Figur 10. Datering fas 1, före bebyggelseetableringen.

Figur 11. Nedgrävning A69 i undersökningsområdets sydvästra hörn med delar av rustbädd A63 utstickande. Foto från nordost, David Fahlberg.

Ingående kontexter

- A70 Planka
- A69 Nedgrävning

Stratigrafiska relationer

Belägen över KG1000 och under KG1002, KG1023.

KG1002 Rustbädd?

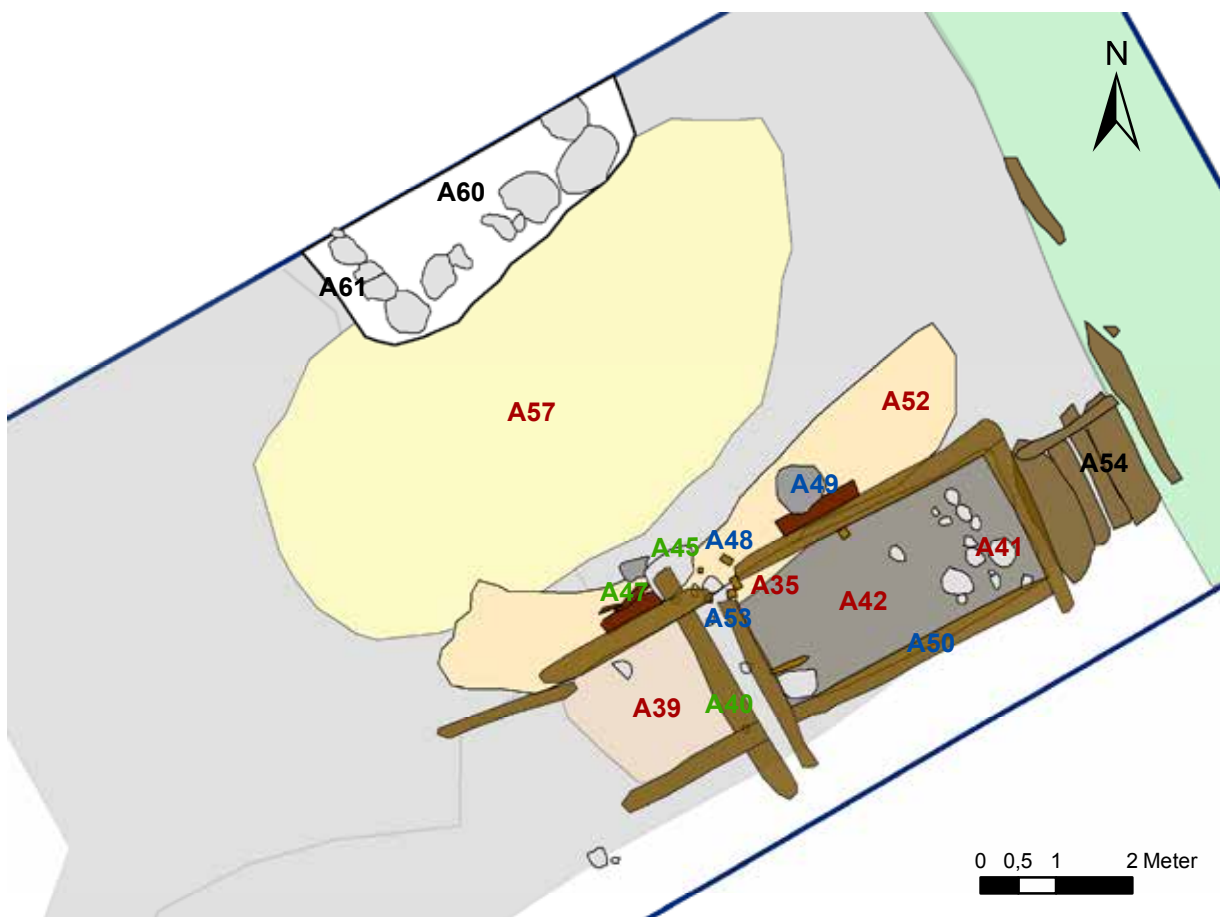
Gruppen består av kontexter som var nedgrävda i lager A100. **Fyllning A62** bestod av svart humös silt och gråfärgad lera, vilket låg som utfyllnad över en svacka eller **nedgrävning A64** i undersökningsområdets sydvästra hörn. Lagret låg ovan en svårtolkad **träkonstruktion A63** vilken bestod av flera mindre stockar och störrar lagda invid varandra (figur 11). Under träkonstruktionen låg **stenkonstruktion A68** vilken bestod av större stenar. De var troligen ditlagda för att ge bärighet åt den sankna marken. Troligen är konstruktionsdelarna rester efter en rustbädd som tillkommit för att ge bärighet åt ovanliggande mark.

Ingående kontexter

- A62 Fyllning
- A63 Träkonstruktion
- A68 Stenkonstruktion
- A64 Nedgrävning

Stratigrafiska relationer

Belägen över KG1000, KG1001 under KG1023.

Figur 12. Fas 2:1. Bebyggelseetablering, 1580-tal. De röda siffrorna representerar KG1003, de gröna KG1004 och de blå KG1005. Skala 1:100.

Fas 2:1 Bebyggelseetablering, 1580-talet

Under denna fas sker i undersökningsområdet en bebyggelseetablering i form anläggandet av **Utjämning KG1003**, **Byggnad KG1004**, **Byggnad KG1005**, **Byggnad KG1006** och **Källare KG1007** (figur 12).

KG1003 Utjämning

Gruppen består av olika utfyllnads- och utjämningslager vilka tolkas ha tillkommit i samband med anläggandet av byggnader inom undersökningsområdet. Gruppen består av **konstruktionslager A35**, **stenkonstruktion A41**, **utjämningslager A39, A42, A52** och **utfyllnadslager A57** vilka återfanns centralt inom undersökningsområdet, i anslutning till där den naturliga sluttningen gradvis ökar. **Utjämningslager A39** bestod av ett brunsvart heterogent lager av träflis och pinnar som återfanns inom träsyllar A40. Lagret var bäst bevarat i sydvästra delen och tolkas vara samma som **A42**, lagret har troligen tillkommit i samband med uppförandet av byggnaden. Lagret innehöll även flera horisonter med lera, kolstybb samt tegelkross och kalkbruk. Sannolikt har materialet påförts och avsatts i omgångar samt blivit omrört och trampat över stora delar inom byggnadens yta i samband med att A40 uppfördes.

Konstruktionslager A35 bestod av ett beige lerlager med inslag av träflis. Lagret var begränsat inom träsyllar A50, troligtvis har det fungerat som konstruktionslager till golvlager A30. **Stenkonstruktion A41** återfanns inom träsyllar A50, och bestod av grovt huggna stenar (figur 13). Troligtvis är detta ingen konstruktion, utan stenarna har lagts ut i omgångar för att höja mark-

Figur 13. Stenkonstruktion A41 med grovt huggna och obearbetade stenar som tolkas ha lagts ut för att stabilisera den sanka och blöta marken. Foto från söder, Jimmy Axelsson Karlqvist.

nivån då marken varit sank och fuktig samt sluttande åt nordost. Några av stenarna framkom redan vid framrensandet av ovanliggande lager A30 och sedan flera i A42 och A35.

Utjämningslager A42 återfanns inom träsyllar A50, och bestod av ett gråsvart siltigt lager med blandat innehåll som siltig lera, tegelkross, grus och träflis, samt dynga och slagg. Lagret var heterogent och har sannolikt förts på i omgångar. Det låg upp mot syllstockarna A50.

Utjämningslager A52 bestod av beige siltig lera och återfanns under gårdslager A51. Lagret har troligen tillkommit för att jämna ut underliggande marklager A58, när stadsgården anlades. Lagret fortsatte även in under syll A40 och A50 och kan eventuellt vara samma som A35.

Utfyllnadslager A57 återfanns i en svacka i den naturliga marken centralt i undersökningsområdet. Fyllnaden bestod av många horisonter beige, lerig silt och bitvis med koncentrationer av stenar. Lagret tolkas vara samma som A52 och A35 och tillkommit inför anläggandet av ovanliggande byggnader A40 och A50.

Ingående kontexter

- A39 Utjämningslager
- A41 Stenkonstruktion
- A42 Utjämningslager
- A35 Konstruktionslager
- A52 Utjämningslager
- A57 Utfyllnadslager

Stratigrafiska relationer

Belägen över KG1000 och under KG1004, KG1005 KG1007 och KG1008. Samtida med KG1004, KG1005, KG1006 och KG1007.

Kontext	Typ	Dat. fynd	Prov/Fynd nr	Datering
A40	Träsyll	Dendroprov	1	1583 ± 3

Figur 14. Datering fas 2:1, bebyggelseetablering.

KG1004 Byggnad

Gruppen består av konstruktionsdelar till en byggnad beläget i sydöstra delen av undersökningsområdet. Byggnaden tolkas som en ekonomibygnad och låg i sydvästlig-nordostlig riktning, intill sydöstra schaktväggen. **Träsyll A40** bestod av tre stycken stockar med rännknut till en ca 4x4 meter stor byggnad. Byggnaden bör betraktas som ett rum i en större byggnad. En syllstock fortsätter in i den sydöstra schaktväggen och bör höra ihop med en byggnad undersökt 2012, vilken legat strax intill. En stock dendrodaterades (figur 14)

Figur 15. Ingångsyta A47 bestod av en flat sten och två plankor som låg tätt emot träsyll A40. Foto från nordväst, David Fahlberg.

Syllstenar A45 bestod av sex stycken syllstenar vilka låg direkt under träsyllan A40 medan andra låg tätt invid. Eventuellt kan några av stenarna ha hamnat ur läge, alternativt lagts intill stockarna för att stödja dessa. Syllstenen längst åt norr hade plan godsida utåt mot nordväst.

Ingångsyta A47 bestod av en stor flat sten som tillsammans med två plankor låg tätt mot träsyll A40 och har tolkats som en möjlig ingång (figur 15).

Ingående kontexter

- A40 Träsyll
- A45 Syllstenar
- A47 Ingångsyta

Figur 16. Framrensning av träsyll A50. Foto från sydost, Jimmy Axelsson Karlqvist.

Kontext	Typ	Dat. fynd	Prov/Fynd nr	Datering
A50	Träsyll	Dendroprov	3	1585 ± 5
A50	Träsyll	Dendroprov	4	1587 ± 5

Figur 17. Datering av byggnad KG1005.

Stratigrafiska relationer

Belägen över KG1003, KG1008 och under KG1010. Samtida med KG1003, KG1005, KG1006 och KG1007.

KG1005 Byggnad

Gruppen består av konstruktionsdelar till en byggnad beläget i sydöstra delen av undersökningsområdet (figur 16). Byggnaden tolkas som en ekonomi-byggnad/fähus och låg nordost om KG1004 i sydvästlig-nordostlig riktning, intill sydöstra schaktväggen. **Träsyll A50** var fyra stockar sammanfogade med rännknut i hörnen. Byggnaden fortsatte in i den sydöstra schaktväggen och hör troligen samman med en byggnad undersökt 2012. Syllstockarna var bäst bevarade längs kortsidorna medan långsidorna var sämre bevarade. Två stockar har dendrodaterats (figur 17).

Stolpar A48 bestod av rektangulära stolpar av olika bevarandegrad, vissa stående, andra nedfallna i horisontellt läge. Några av syllstockarna såg ut att vara urfasade och planbilade, delvis anpassade för stolparna, vilket indikerar en borttagen vägg samt en annorlunda byggnadsteknik, eventuellt skiftesverk.

Syllstenar A53 bestod av natursten och tegel, vilka låg under träsyllerna A50.

Ingångsyta A49 bestod av en stor flat sten, ca 0,6x0,65 meter stor, vilken delvis låg över en kraftig plank.

Ingående kontexter

- A50 Träsyll
- A53 Syllstenar
- A48 Stolpar
- A49 Ingångsyta

Stratigrafiska relationer

Belägen över KG1003, KG1008 och under KG1009 och KG1010. Samtida med KG1003, KG1004, KG1006 och KG1007.

KG1006 Byggnad

Gruppen består av konstruktionsdelar till en byggnad beläget i östra delen av undersökningsområdet. Byggnaden tolkas som en ekonomi-byggnad/magasin och låg nordost om KG1005 i sydvästlig-nordostlig riktning, i östra hörnet av undersökningsytan. Byggnaden bestod av ett lager näver liggandes ovan en **golv A54** vilken bestod av fyra

Figur 18. Golv A54. Till höger är plankorna framrensade och mitt i bilden ligger näversjoken från brukningslager A38 fortfarande kvar. Foto från sydöst, Jimmy Axelsson Karlqvist.

Kontext	Typ	Dat. fynd	Prov/Fynd nr	Datering
A54	Kluven stock	Dendroprov	5	V 1583/84
A54	Kluven stock	Dendroprov	6	1582 ± 3
A54	Underliggande regel	Dendroprov	7	1583 ± 3

Figur 19. Datering av byggnad KG1006.

halvstockar (figur 18). Under dessa låg två regelstockar. Konstruktionen fortsatte in i sydöstra respektive nordöstra schaktväggen. Tre stockar/regel har dendrodaterats (figur 19).

Ingående kontexter

A54 Golv

Stratigrafiska relationer

Belägen över KG1000 och under KG1011. Samtida med KG1003, KG1004, KG1005 och KG1007.

KG 1007 Källare

Gruppen består av konstruktionsdelar till en källare belägen i norra delen av undersökningsområdet. Byggnaden låg i nordvästlig-sydöstlig riktning, intill nordvästra schaktväggen. **Nedgrävning A61** hade en rundad rektangulär form för källargrund A60. Utifrån dess storlek och riktning in i nordöstra schaktväggen hör sannolikt nedgrävningen samman med källaren A57 från slutundersökningen 2012.

Syllstenar A60 utgör grunden till en källare. Stengrunden var rektangulär och fortsatte in i den nordöstra schaktväggen. Stenarna var flata på ovansidan och nedgrävda i den naturliga silten (figur 20).

Ingående kontexter

A61 Nedgrävning

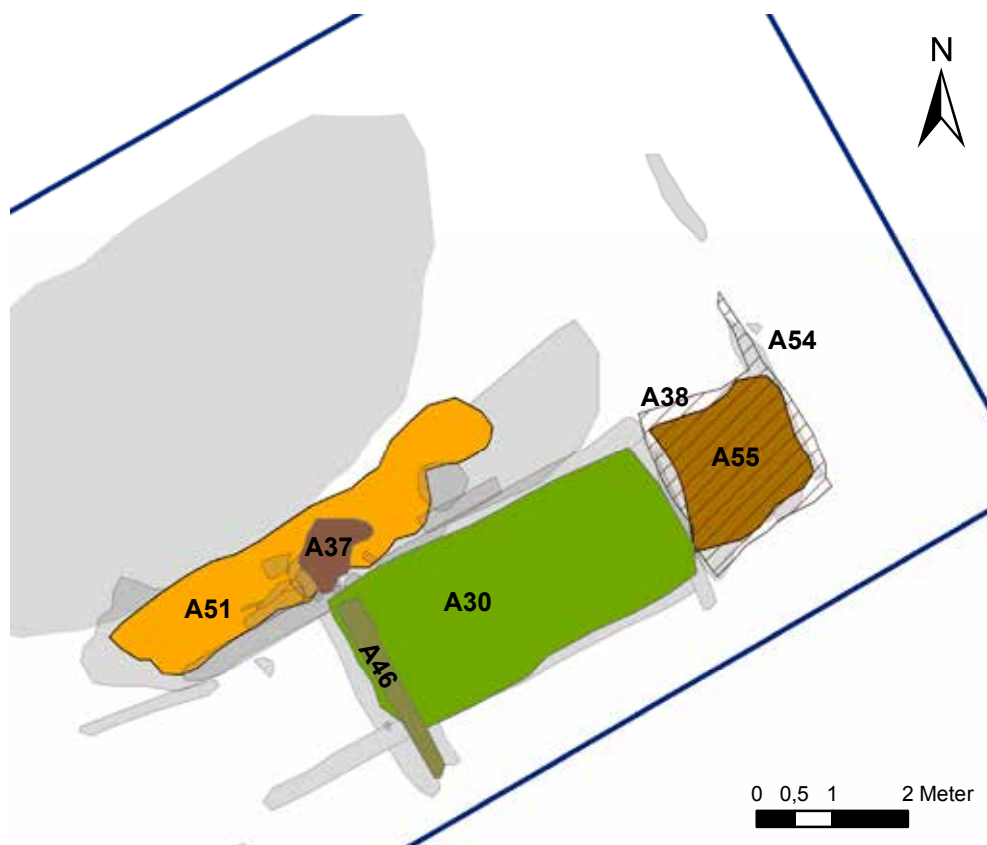
A60 Syllstenar

Stratigrafiska relationer

Belägen över KG1000, KG1003 och under KG1012. Samtida med KG1003, KG1004, KG1005 och KG1006.

Figur 20. Källare KG1007 fortsatte in i nordvästra schaktväggen. I förgrunden syllstenar A60. Foto från sydost, David Fahlberg.

Figur 21. Fas 2:2, brukning 1600-1660. Skala 1:100.

Fas 2:2 Brukning, 1600–1660

Fasen omfattar brukning av tomtens äldsta konstruktioner (figur 21). **Gårdsyta KG1008** utgjordes av ett gårdslager. **Brukning KG1009** utgjordes av brukningslager i byggnad KG1005 och **brukning KG1011** i byggnad KG1006. **Brukning KG1010** brukning av passagen mellan byggnad KG1005 och KG1006.

KG1008 Gårdsyta

Gruppen består av **gårdslager A51** som hör till en gårdsyta som troligtvis täkt större delen av undersökningsområdet. Sannolikt har gårdslagret tillkommit i samband med etableringen av byggnaderna KG1004, KG1005, KG1006 samt källare KG1007. Gårdslagret bestod av ett humöst lager av kvistar, flis och huggspån med en del träkol och inslag av småsten och slagg. Lagret fanns utanför och upp mot byggnader KG1006 och KG1007. Det har daterats utifrån en skärva majolika och kritpipsfynd (figur 22).

Ingående kontexter

A51 Gårdslager

Stratigrafiska relationer

Belägen över KG1003 och under KG1004, KG1005. Samtida med KG1009, KG1010 och KG1011.

Kontext	Typ	Dat. fynd	Prov/Fynd nr	Datering
A51	Gårdslager	Kritpipa	273	1640–1660
A51	Gårdslager	Majolika	270	1600-1650

Figur 22. Datering av gårdsyta KG1008.

Kontext	Typ	Dat. fynd	Prov/Fynd nr	Datering
A30	Golvlager	Kritpipa	180	1630–1650
A30	Golvlager	Kritpipa	181	1630–1650
A30	Golvlager	Kritpipa	182	1630–1650
A30	Golvlager	Kritpipa	183	1630–1650
A30	Golvlager	Kritpipa	184	1636–1674
A30	Golvlager	Kritpipa	185	1640–1660
A30	Golvlager	Kritpipa	186	1660–1680
A30	Golvlager	Stengods	178	1600–1650

Figur 23. Fynddatering av brukning av byggnad KG1009.

KG1009 Brukning av byggnad KG1005

Gruppen utgörs av ett **golvlager A30**, som delvis var beläget inom syllstockar A50 begränsning i byggnad KG1005. Lagret låg inte jämnt fördelat över ytan utan det kunde endast ses fläckvis. Det var ca 0,4 meter tjockt, och bestod av svartbrunt löst lager av träflis. Fyndmaterialet bestod av yngre rödgods, kritpipor, djurben, fönsterglas och stengods. Karaktären på fynden visar på en datering från början av till mitten av 1600-talet (figur 23). Detta lager är del av den äldsta brukningsfasen i huset, och delar av lagret hade spridits utanför byggnaden.

Figur 24. Den mörka fläcken utgör avfallslager A37. Det innehöll spisavfall. Foto från nordväst, Jimmy Axelsson Karlqvist.

Ingående kontexter

A30 Golvlager

Stratigrafiska relationer

Belägen över KG1005 och samtida med KG1008, KG1010, KG1011. Belägen under KG1012.

KG1010 Brukning av passage

Gruppen består av brukningslager från en passage mellan byggnad KG1004 och KG1005. I nordvästra delen av passagen, mellan de bägge byggnadernas ingångsytor, fanns ett mindre **avfallslager A37**. Det innehöll aska, sot och träkol med mycket brända djurben, vilket tolkas som spisavfall (figur 24). I passagen, ett ca 0,2 meter brett utrymme mellan byggnaderna, fanns ett gråbrunt **avfallslager A46** med mycket organiskt material och dynga. Lagret var relativt fyndrikt och innehöll mycket djurben. I nordväst sammanföll lagret med avfallslagret A37. Kontextgruppen har daterats utifrån majolika, passglas och kritpipsfynd (figur 25).

Kontext	Typ	Dat. fynd	Prov/Fynd nr	Datering
A46	Avfallslager	Kritpipa	255	1630–1650
A46	Avfallslager	Majolika	254	1600–1650
A46	Avfallslager	Passglas	258	1600–1650

Figur 25. Datering av KG1010, brukning av passage.

Figur 26. Under byggnad KG1006 påträffades brukningslager A55 med ett flertal föremål. I mitten syns del av en lie F7, till vänster om den del av en hästsko F8 och vid pilen till höger kopparfragment F2, tolkat som ett grundläggingsmynt, möjligtvis en klipping. Foto: David Fahlberg.

Ingående kontexter

A37 Avfallslager

A46 Avfallslager

Stratigrafiska relationer

Belägen över KG1004 och KG1005 samtida med KG1008, KG1009, KG1011 och under KG1012

KG1011 Brukning av byggnad KG1006

Gruppen utgörs av ett **golvlager A38**, som var beläget ovan rustbädd/golv A54. Golvlagret bestod av ett brunsvart lager av träflis med horisontellt lagda bitar näver. Lagret innehöll även inslag av tegelkross, djurben, grus och småsten samt slagg. Till gruppen hör också **brukningslager A55**. Lagret tolkades ha avsatts genom springorna mellan golvbrädorna. Lagret bestod av silt med mycket träflis, sot, kol och rikligt med små fragment fiskben. Direkt under golv A54 påträffades tiotal fragmenterade föremål bland annat passglas F282, stengods F280, delar av en större kruka/kokkärn F279, kopparfragment F2 samt del av lie F7 (figur 26).

Ingående kontexter

A38 Golvlager

A55 Brukningslager

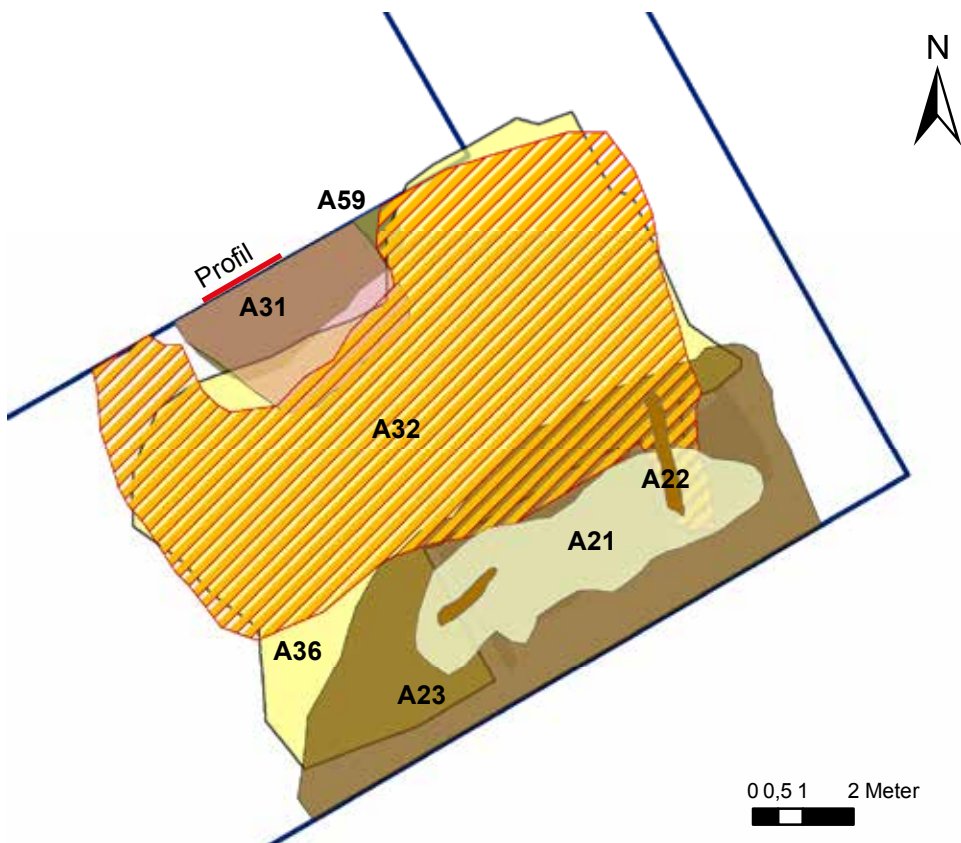
Stratigrafiska relationer

Belägen över KG1006, samtida med KG1008, KG1009, KG1010 och under KG1012.

Fas 2:3 Destruktion, 1660–1680

Fasen består av **destruktion KG1012**, **destruktion KG1013** och **utjämning KG1014** (figur 27). Gruppen innehåller ett flertal utjämningslager vilka representerar dels destruktions av den äldre bebyggelsen samt början på en förnyelse av stadsgården då utjämningen delvis använts som grund för husen i efterföljande skede KG1015 fas 3:1.

Destruktion KG1013 och utjämning KG1014 lades ut ovan de äldre bygg-

Figur 27. Fas 2:3, destruktion, 1660-1680. Profil, se figur 1 i bilaga 1. Skala 1:150.

naderna KG1004, KG1005, KG1006 och KG1007. Dateringen av fasen bygger i stort på KG1013, där fyndmaterialet av kritpipor i lagret pekar på att destruktionen skett mellan 1680–1720, eventuellt tidigare. Dateringen av bland annat utjämningslager KG1014 indikerar mitten till senare delen av 1600-talet.

KG1012 Destruktion av gård

Destruktionen inbegriper byggnaderna KG1004, KG1005, KG1006 samt källare KG1007 och gårdsyta KG1008. Gruppen består av olika destruktionslager som tolkas ha tillkommit i samband med anläggandet av nya byggnader inom undersökningsområdet. Gruppen består av utjämningslager A23 och A36 samt utfyllnadslager A31, lagren låg i princip över hela undersökningsytan. **Utjämningslager A23** bestod av slagg med träkol och träflis med inslag av bränd lera, som lagts ovan byggnaderna KG1004 och KG1005 när de gått ur bruk. **Utfyllnadslager A31** bestod av tegelbrockor, tegelkross, kalkbruk och lera. Lagret var anlagt ovan KG1007. **Utjämningslager A36** var ett gult, brunt och svart lager av slaggkross och lera med inslag av träkol samt träflis och småsten och enstaka tegelkross, bränd lera och djurben. Slaggen var kompakt, låg sorterat och hade bitvis flata horisontella slaggbitar i toppen tillsammans med gul sandig lera. Lagret täckte stora delar av undersökningsytan och var tjockast i öster där kontaktytan nedåt var distinkt, medan det tunnade ut mot

Kontext	Typ	Dat. fynd	Prov/Fynd nr	Datering
A59	Fyllning	Kritpipa	308	1680–1750
A59	Fyllning	Kritpipa	309	1680–1750
A59	Fyllning	Kritpipa	310	1660–1700

Figur 28. Datering av destruktion, KG1012.

väst där kontaktytan också var ojämn. **Fyllning A59** bestod av ett rostfärgat lager av träflis, kvistar, slagg, småsten, grus och djurben. Lagret låg i nedgrävningen A61 mellan och innanför stenarna i källargrunden A60. Lagret har fynddaterats (figur 28).

Ingående kontexter

- A23 Utjämningslager
- A31 Utfyllnadslager
- A36 Utjämningslager
- A59 Fyllning

Stratigrafiska relationer

Belägen över KG1000, KG1009, KG1010, KG1011 och KG1007. Belägen under KG1013 och KG1014.

KG1013 Destruktion

Gruppen består av konstruktionsdelar till en fragmenterad byggnad beläget i sydöstra delen av undersökningsområdet. Byggnaden har troligen legat i sydvästlig-nordöstlig riktning, intill sydöstra schaktväggen. **Stockarna A22** bestod av två stycken halvstockar, en låg i nordost-sydvästlig riktning vilken tolkas blivit flyttad från sitt ursprungliga läge, och en halvstock liggande in situ ca 3,5 meter nordost om denna, i nord-sydlig riktning. Dessa har troligtvis varit del av byggnad eller konstruktion tillsammans med lager A21. **Utjämningslager A21** var mycket diffust. Lagret bestod av träflis, sand och silt med mycket tegelkross samt inslag av grus och slaggkross. Det skulle eventuellt kunna vara rester efter ett golv med avsättningslager och konstruktionslager, horisonterna var dock omrörda vid tidigare markarbete så de inte gick inte att skilja åt. Lagret tunnade ut mot norr och var som tjockast i sydöst. Det har daterats genom fynd (figur 29).

Ingående kontexter

- A22 Stockar
- A21 Utjämningslager

Stratigrafiska relationer

Belägen över KG1012, och under KG1018.

<i>Kontext</i>	<i>Typ</i>	<i>Dat. fynd</i>	<i>Prov/Fynd nr</i>	<i>Datering</i>
A21	Utjämningslager	Kritpipa	100	1680–1720
A21	Utjämningslager	Kritpipa	101	1650–1680
A21	Utjämningslager	Kritpipa	108	1680–1700
A21	Utjämningslager	Kritpipa	109	1660–1680
A21	Utjämningslager	Kritpipa	110	1660–1680
A21	Utjämningslager	Bll:4 rörskaft	82	1650–1700

Figur 29. Datering av KG1013, destruktion.

KG1014 Utjämning

Gruppen består av **utjämningslager A32** som täkt större delen av undersökningsområdet. Lagret bestod av brun, homogen siltig sand med stort inslag av träflis samt träkol, tegelkross, grus, småsten, slagg och djurben. Lagret har en kaotisk komposition som tyder på att det blivit påfört vid ett tillfälle snarare än avsatt över tid och representerar troligen en förnyelse. Lagret har fynddaterats (figur 30).

Kontext	Typ	Daterande fynd	Nr	Datering
A32	Utjämningslager	Krittpipa	218	1680-1750
A32	Utjämningslaget	Krittpipa	219	1640-1670

Figur 30. Datering av utjämnig KG1014.

Ingående kontexter

A32 Utjämningslager

Stratigrafiska relationer

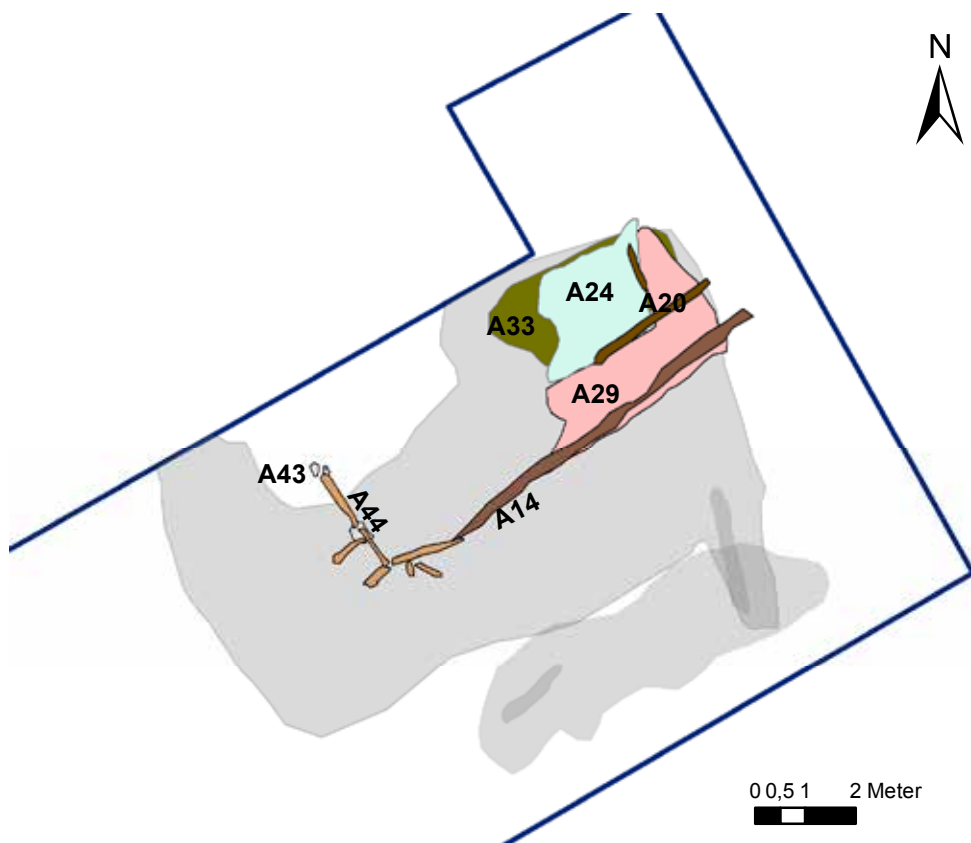
Belägen över KG1000 och KG1012. Belägen under KG1015, KG1016, KG1017 och KG1018.

Fas 3:1 Förnyelse, 1680–1720

Fasen representerar en förnyelse av bebyggelsen på tomten, i form av byggnad KG1015, som tillkom i norra delen av undersökningsområdet (figur 31). Fasen dateras genom myntfynd från år 1676 samt fyndmaterialet av kritpipor i trossbotten/golvet kopplat till den nya byggnaden i KG1015.

KG1015 Byggnad

Gruppen består av konstruktionsdelar och utjämnig-/fyllnadslager till en mycket fragmenterad byggnad belägen i nordöstra delen av undersökningsområdet. Byggnaden har troligen legat i sydvästlig-nordostlig riktning, intill nordöstra schaktväggen. **Utjämningslager A33** bestod av ett grått till brunt lager med grus och småsten med lite tegelkross och djurben. Lagret fanns i stort sett bara under lerklacken A24 och delvis under slagglager A25. **Utjäm-**

Figur 31. Fas 3:1, förnyelse, 1680–1720. Skala 1:150.

ningslager A25 bestod av ett brunt lager av slagg, och träflis. Lagret innehöll även träkol, tegelkross, småsten och grus, samt djurben. I lagret fanns horisonter av lera. Slaggen var mer koncentrerad underst i lagret och träflisen överst. Ovan A25 låg **utjämningslager A24** vilken var en klack eller förhöjning av beige lera med inslag av träkol, tegelkross och småsten. Lagret begränsades av och gick uppemot reglar A20. Eventuellt är detta ett konstruktionslager som sammanhör med reglarna.

Konstruktionslager A29 hade gråbrun färg och bestod av grusig sand med inslag av träflis, träkol och djurben. Lagret låg under träreglarna A20 och var begränsat mellan A20 och syllstocken A14. **Reglar**

A20 bestod av två stycken reglar liggandes i nordväst-sydöstlig samt nordost-sydvästlig riktning (figur 32). Ena regeln låg i samma riktning som syllstock A14 men relationen var oklar. **Träsyll A14** var två ihopskarvade stockar, sammanfogade med en timmerhake. Nordväst om syllstocken fanns en tydlig inomhusyta. Träsyllen var ca 7,5 meter lång och bäst bevarad åt nordost. Sydväst om träsyll A14 framkom **syllstenar A43** samt **träsyll/reglar A44**. Den delen av undersökningsområdet var dock kulturlager och konstruktioner mycket fragmenterade delvis p.g.a. arbetet vid rivningen. Detta har medfört att lämningarna varit svårtolkade, sannolikt är det fortsättningen på träsyll A14. Syllstenar A43 bestod av tre stycken syllstenar liggandes i nordvästlig-sydöstlig riktning. Ovan syllstenarna låg träsyll/reglar A44 som dels låg i nordväst-sydöstlig, men också i sydväst-nordöstlig riktning. Mot öst låg plankor som såg ut att ha fallit från stående läge vid den nordöstra syllen.

Ingående kontexter

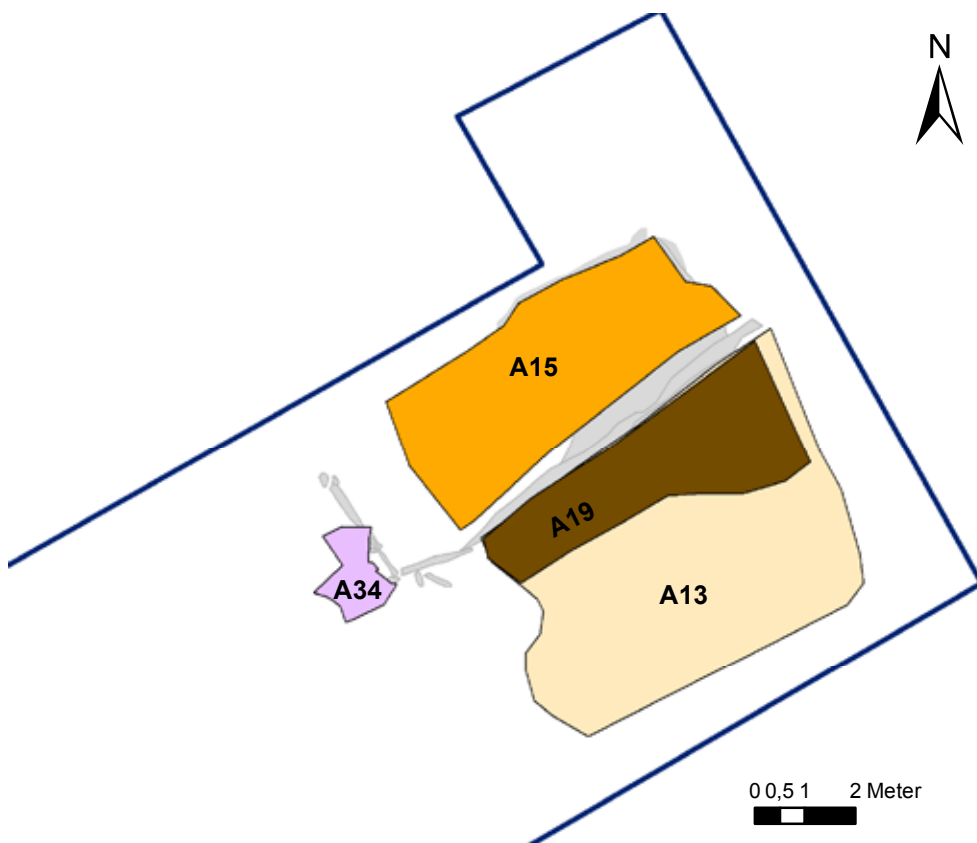
- A14 Träsyll
- A20 Reglar
- A24 Utjämningslager
- A25 Utjämningslager, syns inte på planen
- A29 Konstruktionslager
- A33 Utjämningslager
- A43 Syllstenar
- A44 Träsyll/reglar

Stratigrafiska relationer

Belägen över KG1014 och under KG1016, KG1017 och KG1018.

Figur 32. Regel A20 syns till vänster, gårdslager A15 håller på att tas bort. Foto från nordost, David Fahlberg.

Figur 33. Fas 3:2 brukning 1680–1720. Skala 1:150.

Fas 3:2 Brukning, 1680–1720

Fasen omfattar **Brukning KG1016** och **Gårdsyta KG1017**. KG1016 utgjordes av två golvlager i sydvästra delen av byggnad KG1015. KG1017 utgjordes av ett gårdslager A19 samt ett utjämningslager A13 belägna i nordöstra delen av undersökningsområdet (figur 33).

KG1016 Brukning

Gruppen utgörs av ett **golvlager A34**, som var beläget sydväst om syllstock A44. Rester efter trägolv bestående av träflis och grå silt. Längst i sydväst fanns plank- och/eller regelrester som låg i nordöst-sydvästlig och nordväst-sydöstlig riktning. På vissa plankor fanns ett tunt lager av gråbrun silt. Sannolikt har golvlagret tillkommit vid aktiviteter som utförts i och vid en ekonomibyggnad som funnits i anslutning till byggnad KG1015. Makrofossilanalysen indikerade ett fähus, eller en fähusnära bod då mycket djurdynga påträffades. Antagligen fanns flera konstruktionslager och brukningshorisonter som inte gick att separera.

Golvlager A15 var brunt och bestod av mycket organiskt material, främst träflis med slagg och inslag av grus, tegelkross, träkol, djurben och ett mynt. I lagret påträffades mycket djurhår och textilfibrer. Myntet daterar golvytan (figur 34).

Kontext	Typ	Dat. fynd	Prov/Fynd nr	Datering
A15	Golvlager	Mynt, 1/6 öre	1	1676

Figur 34. Datering av brukning KG1016.

Ingående kontexter

A34 Golvlager

A15 Golvlager

Stratigrafiska relationer

Belägen över KG1014, KG1015 och under KG1022. Samtida med KG1017.

KG1017 Gårdsyta

Gruppen utgörs av gårdslager A19 samt utjämningslager A13 som var beläget i nordöstra delen av undersökningsområdet. **Utjämningslager A13** bestod av beige lera som låg på en förhöjning i sydost. Lagret sluttade och tunnade ut mot syllstock A14 i norr, och var som tjockast i sydost.

Gårdslager A19 var mörkbrunt och innehöll också mycket organiskt material, främst träflis med slagg och inslag av tegelkross, grus, träkol och djurben. I lagret noterades också mycket djurhår och textilt fibrer. Relationen till A15 var otydlig, och för att se om något av lagren tillkommit inomhus respektive utomhus samlades prover för makrofossilanalys in. Analysen visade att karaktären på proverna var annorlunda. Golvlager A15 hade ett blandat intetsägande innehåll, medan A19 innehöll mycket näver samt ett stort inslag av fjädrar. Näver kan användas som marktäckare och tillsammans med fjäderfragmenten stärker det tolkningen om en gårdsyta. Inslaget av fröer var mycket litet i materialet, vilket kan tolkas som att gårdsytan inte har varit exponerat över en längre tid. Sannolikt är det spår av brukning precis innan förnyelse, fas 4:1 som fångats upp.

Ingående kontexter

A19 Gårdslager

A13 Utjämningslager

Stratigrafiska relationer

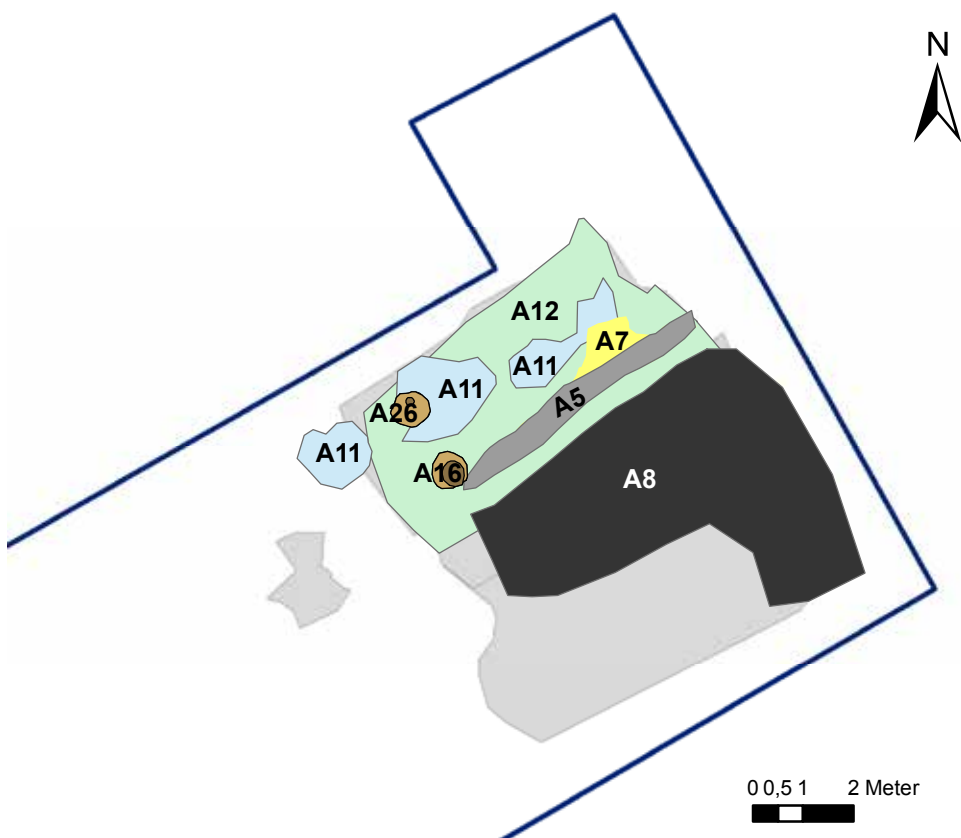
Belägen över KG1014, KG1015, och under KG1018, KG1022. Samtida med KG1016.

Fas 4:1 Förnyelse, 1720–1760

Denna fas tolkas som en förnyelse av bebyggelsen. Tomten omgestaltas genom att utjämningslager KG1018 förs på och att stenkonstruktion KG1019 samt stolpar KG1020 anläggs (figur 35).

KG1018 Utjämningslager

Gruppen utgörs av utjämnings- och utfyllnadslager A8, A11 och A12 som var beläget i nordöstra delen av undersökningsområdet. **Utfyllnadslager A8** låg i slutningen mot det befintliga huset i nordost. Lagret tunnade ut åt sydväst och nordväst. Lagret innehöll flertal horisonter i toppen. Mot botten framkommer homogena kol- och slaggkrosshorisonter samt större slaggstycken och sand. Söder om syllstock A14 låg lagret direkt under bärlager A1, där också en tunn lins av lerblandat kulturlager fanns i kontaktytan till underliggande utjämningslager A12. Möjligtvis har ytan fyllts ut i omgångar och brukats däremellan. **Utfyllnadslager A11** bestod av grågrön sand och lera med inslag av tegelkross, träkol och grus. Tre mindre klackar av lagret var bättre bevarade vid rivningen av betongplattan ovan. Eventuellt har detta lager legat som utfyllnad över en större yta eller varit ett konstruktionslager som

Figur 35. Fas 4:1, förnyelse 1720–1760. Skala 1:150.

koncentrerats till syllstenarna A5.

Utjämningslager A12 bestod av svart slagg med ett stort inslag av träkol och sot samt träflis och enstaka tegelkross. Några kritpipsfragment daterar kontextgruppen (figur 36)

Ingående kontexter

- A8 Utfyllnadslager
- A11 Utfyllnadslager
- A12 Utjämningslager

Stratigrafiska relationer

Belägen över KG1013, KG1015 och KG1017. Belägen under KG1019, KG1020 och KG1022.

KG1019 Stenkonstruktion

Gruppen utgörs av kontexter till en trolig grund till byggnad. Grunden bestod av **stensyll A5** vilken var beläget i nordöstra delen av undersökningsområdet och låg i sydvästlig-nordöstlig riktning. Syllstensraden var ca 5,5 meter lång och 0,5 meter bred och delvis skadad, men norr om nedgrävningen A7 fanns ett rektangulärt stenlyft som skulle kunna vara borttagna ingångsstenar.

Kontext	Typ	Dat. fynd	Prov/Fynd nr	Datering
A12	Utjämningslager	Kritpipa	64	1650–1750
A12	Utjämningslager	Kritpipa	63	1680–1750

Figur 36. Datering av utjämning KG1018.

Fyllning A6 bestod av grå till ljusbrun slagg, tegelkross, grus och sand med inslag av kalkbruk. **Nedgrävning A7** hade oregelbunden form och var grävd genom utjämningslager A12.

Ingående kontexter

- A5 Stensyll
- A6 Fyllning, ej markerad på plan
- A7 Nedgrävning

Stratigrafiska relationer

Belägen över KG1018 och under KG1021, samtida med KG1018 och KG1020.

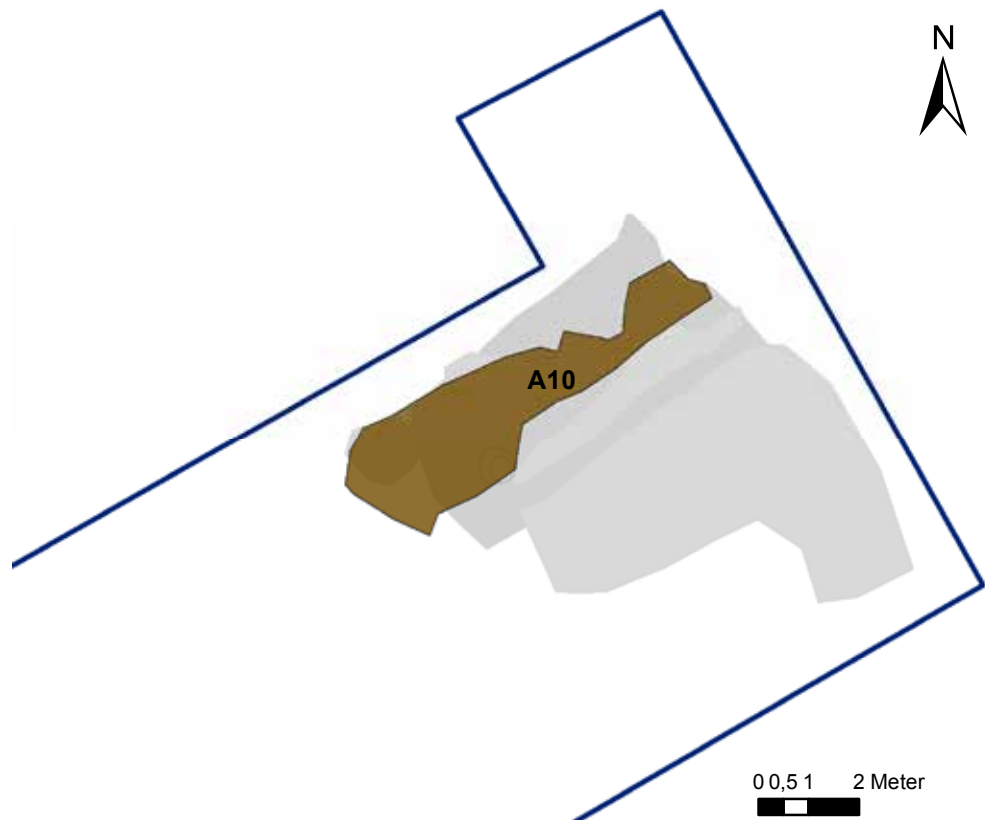
KG1020 Stolpar

Gruppen utgörs av kontexter till en trolig byggnad vilken tolkas höra samman med KG1019. **Stolpe A16** hade rund form. Stolpen var belägen strax intill stensyllen A5 sydvästra del, och sannolikt hör stolpen även samman med stolpe A26. **Fyllning A17** bestod av brun slagg och silt med inslag av träkol, småsten, tegelkross och träflis. Fyllningen innehöll en slaggskoning. **Nedgrävning A18** hade rund form i plan med vertikala nedgrävningskanter.

Stolpe A26 hade rund form i plan och framkom under utjämningslager A3. **Fyllning A27** bestod av slagg blandat med ljusgrå sand, grus och lera med träflis, kol samt tegelkross. Närmast stolpen fanns en stenskonung samt enstaka slaggklumpar. **Nedgrävning A28** var nedgrävd till den naturliga silten.

Ingående kontexter

- A16 Stolpe
- A17 Fyllning

Figur 37. Fas 4:2, brukning 1720–1760. Skala 1:150.

- A18 Nedgrävning
- A26 Stolpe
- A27 Fyllning
- A28 Nedgrävning

Stratigrafiska relationer

Belägen över KG1018 och under KG1021. Samtida med KG1018 och KG1019.

Fas 4:2 Brukning 1720–1760

Fasen innefattar brukning KG1021 vilken består av ett golvlager (figur 37).

KG1021 Brukning

Gruppen utgörs av **golvlager A10** vilken tolkas som rester efter en, möjligtvis tre nivåer av ett fragmenterat trägolv, innehållandes brukningslager samt konstruktionslager. Dessa gick inte att separera på grund av att kulturlagren rivits sönder vid rivningen av den ovanliggande betongplattan och slogs därför samman under samma kontext. Lagret bestod av silt, grus och sand. Kontextgruppen har daterats utifrån kritpipsfynd (figur 38)

<i>Kontext</i>	<i>Typ</i>	<i>Dat. fynd</i>	<i>Prov/Fynd nr</i>	<i>Datering</i>
A10	Golvlager	Kritpipa	37	1703–1733
A10	Golvlager	Kritpipa	36	1660–1680
A10	Golvlager	Kritpipa	34	1650–1670
A10	Golvlager	Kritpipa	33	1650–1670

Figur 38. Datering av brukning KG1021.

Ingående kontexter

- A10 Golvlager

Stratigrafiska relationer

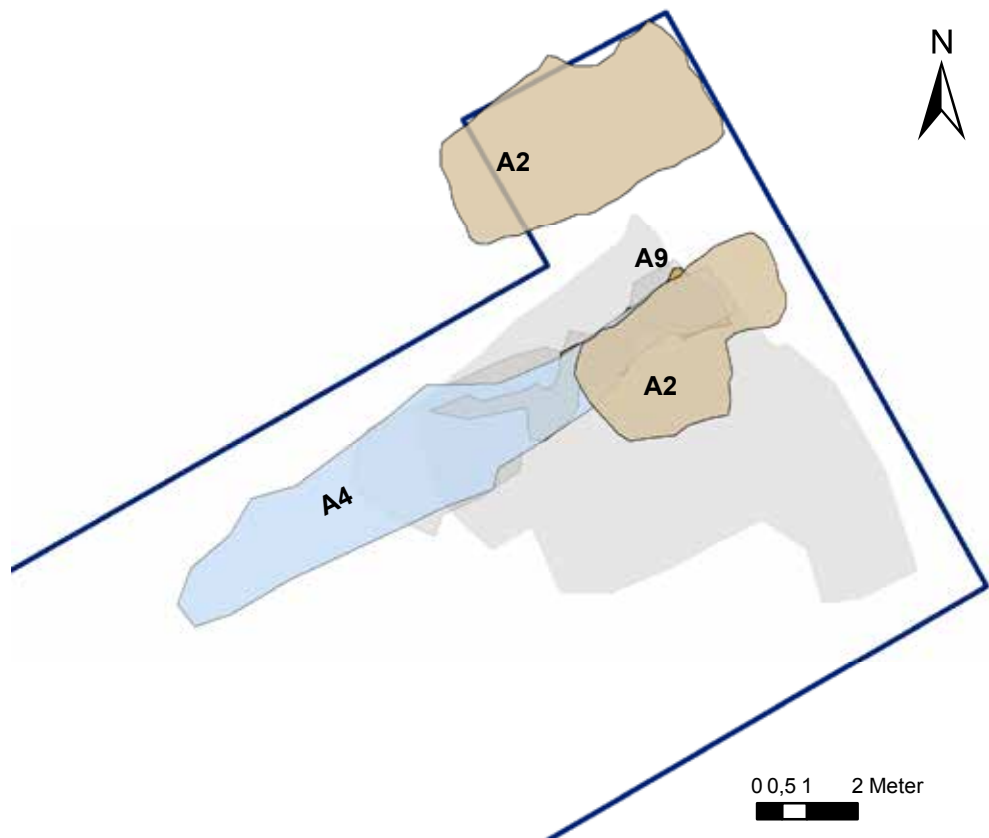
Belägen över KG1019 och KG1020. Belägen under KG1022.

Fas 4:3 Ombyggnation 1770–1800

Fasen innefattar stenläggning KG1022 (figur 39).

KG1022 Stenläggning

Gruppen utgörs av olika kontexter till **stenläggning A2** vilken var konstruerad av kullersten. Stenläggningen var ca 8 meter lång och 5 meter bred. Stenläggningen framkom direkt under bärlagret A1, och hade delvis skadats vid byggnationen eller rivningen av den ovanliggande byggnaden. Ytan skars av en modern nedgrävning i sydväst-nordostlig riktning, samt kabelrännor i nordväst-sydostlig riktning. Stenläggningen var intakt i nordväst där den låg utanför den rivna byggnaden (figur 40). Stenläggningen tolkas vara del av en äldre gårdsplan till det befintliga huset direkt i nordost och har antagligen ursprungligen varit betydligt större. Under stenläggningen framkom ett orange **konstruktionslager A4**, vilket bestod av slagg, grus, silt och lera. På vissa ställen hade svackor och ojämnheter fyllts ut med beige lera. Under konstruktionslagret framkom **utjämningslager A9**. Utjämningslagret inne-

Figur 39. Fas 4:3, ombyggnation 1770–1800. Skala 1:150.

höll ett stort inslag av träkol samt även träflis, djurben och små förekomster av tegelkross, småsten och slagg. Lagret var gråbrunt till rostfärgat med två horisonter av silt med en tunn lins av grus emellan. Lagret har fynddaterats (figur 41).

Figur 40. Stenläggning A2:s norra del. Foto från norr, David Fahlberg.

Kontext	Typ	Dat. fynd	Prov/Fynd nr	Datering
A9	Utjämningslager	Kritpipa	51	1690–1740

Figur 41. Datering stenläggning KG1022.

Ingående kontexter:

- A2 Stenläggning
- A4 Konstruktionslager
- A9 Utjämningslager

Stratigrafiska relationer

Belägen över KG1016, KG1018 och KG1021. Belägen under KG1023.

Fas 5 Recenta lämningar

Fasen innefattar destruktion KG1023

KG1023 Destruktion

Gruppen består av bärlager A1 och utjämningslager A3. **Bärlager A1** bestod av grå sand, grus och stenar. Lagret innehöll även betong, isolering och frigolit som tryckts ned vid rivningen av ovanliggande betongplatta eftersom grävmaskinen använt skopa med tänder. Eftersom tänderna gått djupt var kontaktytan delvis förstörd mot underliggande kulturlager. **Utjämningslager A3** bestod av ljus grågul sand med sten och tegelkross. Detta låg på en klack i östra delen av schaket. Eventuellt bestod lagret av raseringsmassor från en äldre byggnad men tillkomsten av lagret är osäker eftersom massorna delvis rörts om med modernt material vid rivningsarbete.

Ingående kontexter

- A1 Bärlager, ej uttrit på plan
- A3 Utjämningslager, ej uttrit på plan

Stratigrafiska relationer

Belägen över KG1001, KG1002 och KG1022.

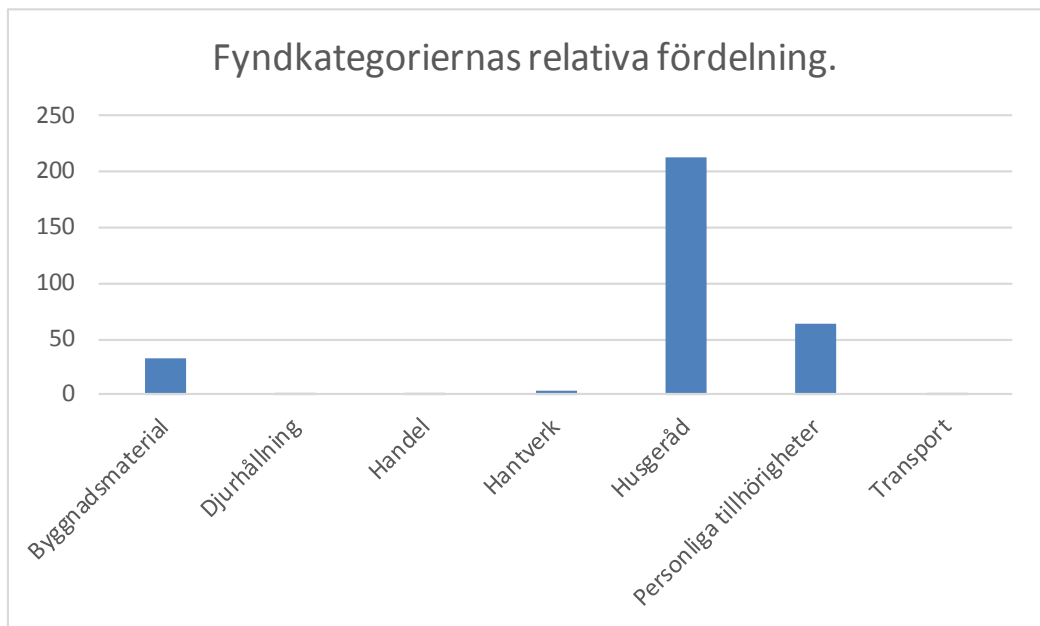
Fynd

Fynden samlades in och registrerades per kontext och har basregistrerats i museets föremålsdatabas Primus, avseende sakord, material, antal etc. Fyndmaterialet består av 317 fyndposter. Skålar, fat, krus, flaskor m.m. har lagts under föremålsgrupp kärl, medan kakelugnsdelar, fönsterglas ock spik m.m. kategoriserats som byggnadsdetaljer.

Indelningen i föremålsgrupper har gjorts utifrån en tolkning av föremålets ursprungliga funktion (figur 42). Ett föremåls funktion och användningsområde kan ha varierat under dess brukningstid varför metoden inte kan sägas ge en absolut bild av de aktiviteter som uttolkas. De fyndkategorier som använts är:

- Byggnadsmaterial
- Djurhållning
- Handel
- Transport
- Hantverk
- Husgeråd
- Personliga tillhörigheter

De dominerande kategorierna är *husgeråd*, *byggnadsmaterial* och *personliga tillhörigheter*. Endast ett mindre antal föremål som kan associeras med hantverk

Figur 42. Fyndkategoriernas relativa fördelning.

påträffades inom undersökningsytan. Fynden som hittades är representativa för den tidigmoderna perioden. Den största fyndmängden inom husgeråd var yngre rödgods, därefter kom fajans, majolika, stengods och porslin. Förutom keramik förekom även textilier, redskap, kritpipor, glas och mynt. De djurben som påträffades hade överlag god bevarandegrad. Den fas som innehöll mest fynd var brukningsfasen 2:2 (1600-1660), vilket dels förklaras av att undersökningsmetodiken var mer detaljerad. Alla kontexter i fasen handgrävdes. En annan förklaring är att fasen innehåller två fyndrika avfallslager A46 och A37. Fasen som innehöll näst mest fynd var förnyelsefasen 3:1 (1680-1720), vilket beror på flertal fyndrika utjämningslager hade förts på i samband med gårdens omstrukturering. Samtliga fynd redovisas i fyndlistan, bilaga 6.

Byggnadsmaterial

Till kategorin byggnadsmaterial har fynd som kan knytas till hus och bebyggelse samt byggnadernas fasta inredning förts, dvs främst fönsterglas och byggnadsdetaljer av järn samt kakel, sammanlagt 33 fyndposter.

Byggnadsdetaljer

Föremål vilka definierats som byggnadsdetaljer uppgick till sex fyndposter. Föremål som kopplats till denna kategori är främst hake, krok, och hasp. Vissa av hasparna hade krok i ena änden och en ögla i den andra (figur 43). Ett fynd har tolkats vara del från insidan av ett bultlås, troligtvis någon form

Figur 43. En hasp (F277) påträffad vid undersökningen, vilken har krok i ena änden och en ögla i den andra. Foto Jimmy A Karlqvist.

av hake eller fjäder (F6). Det kan dock inte uteslutas att fyndet är del av själva nyckeln. Totalt sex fyndposter bestod av spik i olika storlekar. Hasparna och kroken framkom i fas 2:2 och har sannolikt varit del av de byggnader som påträffades i fas 2:1.

Fönsterglas

Sammanlagt 16 fyndposter innehöll fönsterglas, främst småbitar. De flesta bitarna var ljusgröna, men det fanns några mörkare gröna, blågröna och några bitar hade spår av kröjsning. Ett av fönsterglasen från fas 3:1 hade en text inristad (figur 44).

Figur 44. Fönsterglas (F145) med inristade bokstäver, man kan troligtvis utläsa An... Job Lar... Foto Jimmy A Karlqvist, bearbetad av Daniel Hedblom.

Kakel

Sammanlagt fem fyndposter innehöll kakel från kakelugnar (F31, F48, F73, F158 och F290).

De flesta fragmenten var rumpkakel med svart och grön glasyr. Överlag var kaklet fragmenterat och glasyrens färg bortvittrad. Inget kakel fanns i de äldre faserna 1 och 2, ett enstaka kakel framkom i fas 3:1 för att därefter förekomma i bland annat fas 3:2 och 4:2.

Djurhållning

Till kategorin föremål som associeras med djur och djurhållning hör fyra fyndposter, del av hästsko (F8), hästkosöm (F4), del av lie och löst tvinnat tagel från nöt (F311).

Hästkosömmen är av typ C utifrån typologin som utarbetades för Eketorp III. Sömmen och troligtvis hästskon dateras till senmedeltid och tidigare delen av den tidigmoderna perioden (Borg 1998:226–227). Dessa fanns endast i fas 2:2. Eventuellt kan vissa av spikarna under byggnadsdetaljer vara hästkosöm av yngre karaktär.

Det tvinnade taglet från fas 2:3 och del av en lie har också kopplats till djurhållning. Lien hittades i A55 i fas 2:2. Den har konserverats av Studio Västsvensk Konservering.

Handel

Under utgrävningen påträffades ett mynt (F1), vilket har förts till gruppen handel. Myntet är av kopparlegering, Karl XI med valören 1/6 öre silvermynt, från år 1676. Det framkom i fas 3:2.

Ett möjligt mynt av kopparlegering fanns intryckt i en av stockarna under golv A54 i fas 2:1. Det skulle kunna vara ett s.k. grundläggningsmynt. Studio Västsvensk konservering noterade att fragmentet var rundat och verkar ha haft två koncentriska cirklar i mönstret, som ett mynt, pollett eller liknande. I fält noterades däremot en mer rektangulär eller kvadratisk form. Föremålet har endast registrerats som fragment (F2).

Figur 45. Båtspant F9, 41 cm Brett. Foto: Studio Västsvensk konservering.

Hantverk

Till kategorin hör föremål som associeras med hantverk. Fynd med koppling till hantverk var få och bestod endast av tre fyndposter. Bland annat påträffades smälta (F157) och ett kopparfragment (F3), vilka kan indikera metallhantverk. De påträffades i fas 2:2 och 3:1. Fragmenten av koppar lämnades till Studio Västsvensk Konservering.

Ett bryne (F223) med spår efter nåslipning hittades i A34, fas 3:2. Det hör till textilhantverk.

Transport

Till kategorin hör föremål som associeras med transport. Fynd med koppling till transport är få och består endast av en fyndpost, vilket är en båtspant (figur 45). Den har konserverats av Studio Västsvensk Konservering. Föremålet hittades i A100, fas 1.

Husgeråd

Med termen husgeråd menas i detta sammanhang lösa föremål som kan kopplas till bostadsmiljön så som matlagning, redskap, förvaring och inventarier. Till denna kategori har 213 fyndposter förts.

Dricksglas

Sammanlagt 11 fyndposter innehåller delar av glaskärl, fem av dem var delar av passglas, (figur 46) de flesta bukbitar (F258, 282, 283, 315). En del av en fot framkom också (F275). Passglass var de vanligaste dryckesglasen under 1600-talet tillsammans med remmare.

De resterande 6 fyndposterna kan inte preciseras närmare.

Flaskor & buteljer

Totalt en fyndpost innehåller skärvor från flaskor. En skärva, troligtvis del av botten, bestod av grönt glas med en nästan kvadratisk form, eventuellt en schatullflaska. Den andra skärvan, troligtvis del av buken, bestod av grönt glas som troligen kom från en rund butelj (F147). Flaskor och buteljer började tillverkas i Sverige under 1600-talet i de glasbruk som då anlades i främst Mälardalen och Sydsverige. De runda

Figur 46. Två fragment från passglas med åtta kanter (F283). Foto Jimmy A Karlqvist.

eller kantiga flaskorna användes främst för förvaring av öl och vin. Föremålen fanns endast i de yngre faserna 3:1 och 4:2.

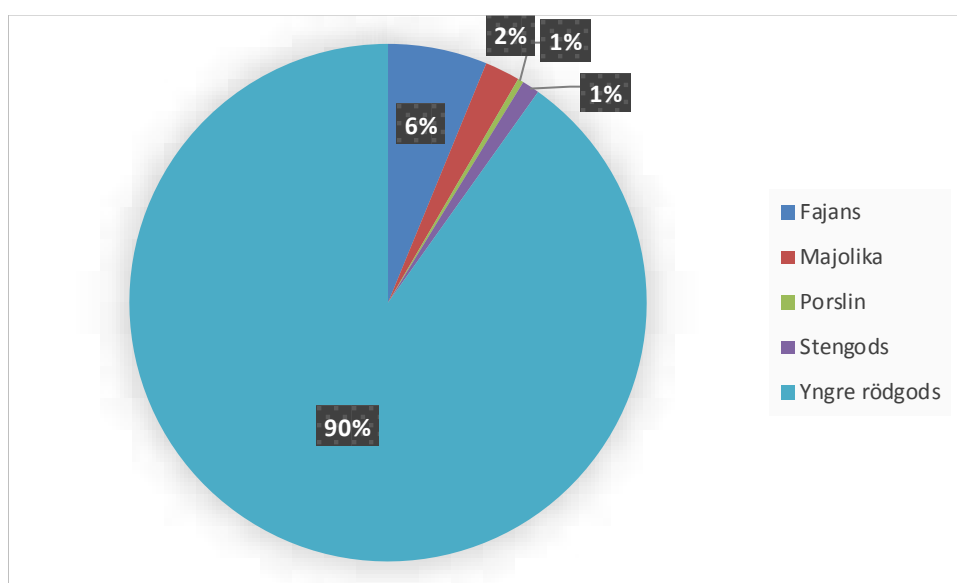
Keramik

Keramikerna utgjorde den största fyndkategorin till antalet. För att underlätta jämförelser med annat keramikmaterial har alla skärvor registrerats efter godstyp enligt det s.k. Sellingsystemet från 1955, med indelningar i A-, B- och C-gods. Systemet har blivit normgivande för en stor del av de medeltidsarkeologiska undersökningarna under 1900-talet, främst i samband med projektet Medeltidsstaden (Broberg & Hasselmo 1981). Sammanlagt har 203 fyndposter registrerats, fördelat på 171 poster yngre rödgods, 3 poster stengods, 6 post majolika, 17 poster fajans och en post porslin (figur 47).

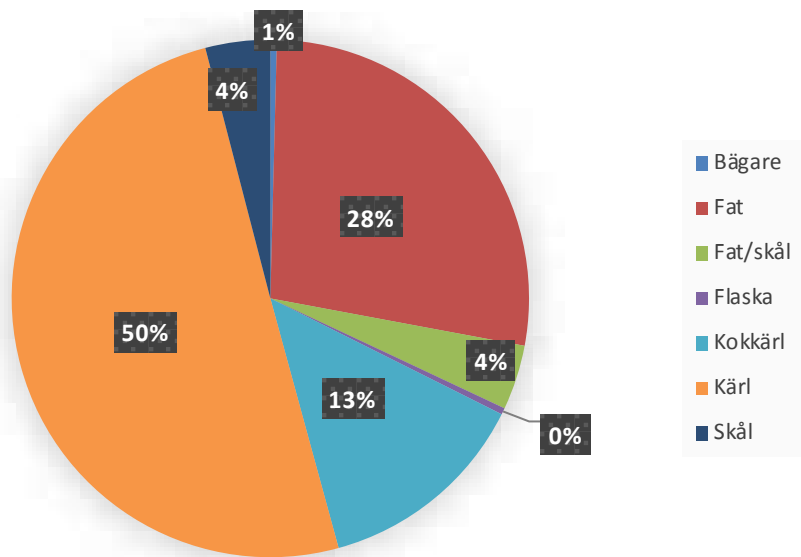
Yngre glaserat rödgods

Sammanlagt 173 fyndposter yngre rödgods har registrerats, varav ett fynd kunde bestämmas till bägare, vilken hade streckdekor och rödbrun glasyr (F268). Totalt kunde 65 fynd bestämmas till fat, 10 fynd till fat/skål, 33 fynd till kokkärl och 10 fynd till skål. Dessutom fanns en liten skärva som eventuellt varit del av ett apotekskärl, vilken har registrerats som flaska (F29), resterande benämndes endast kärl (figur 48). Yngre rödgods finns representerat i alla faser, framför allt i förnyelsefas 3:1 samt brukningsfas 2:2 och 4:2.

Den i särklass största gruppen keramik utgörs av det drejade, finmagrade och invändigt glaserade yngre rödgodset, BII:4. Godstypen börjar uppträda under slutet av 1300-talet och kom så småningom att ersätta det äldre rödgodset och svartgodset. Under 1500-talet förbättrades den keramiska produkten, vilket bl.a. har satts i samband med en begynnande produktion av blyglaserat ugnskakel. Samtidigt förekommer det yngre rödgodset alltmer i det arkeologiska materialet (Elfwendahl 1999:42). Under 1470-talet omtalas krukmakare i Stockholm och från 1500-talets andra hälft omnämns krukmakare i allt större omfattning i andra svenska städer (Elfwendahl 1999:42). Nästa stora förändring för det yngre rödgodset inträffar under 1500-talets senare del genom introduktionen av ringlade dekorer i piplera. Kärlen importerades främst från holländska och nordtyska verkstäder, troligen in på 1600-talet. En liknande produktion av piplerdekorerade kärl i t.ex. Uppsala har antagits förekomma

Figur 47. Diagram som visar den procentuella fördelningen mellan de olika godstyperna för hushållskärlen.

Figur 48. Diagram som visar den procentuella fördelningen mellan de olika typerna av yngre rödgods-kärl.

från tidigt 1600-tal (Elfwendahl 1999:131). Från undersökningen finns flertal skärivor med ringlad dekor i piplera med olika provenienser från både 1600- och 1700-talet (F25, F91, F133, F296 m.fl.) Keramiken har fått sin röda färgnyans genom att den tillverkats av en rödbrännande lera som under bränning har haft kontakt med syre, s.k. oxidationsbränning. Det är järnoxiden i leran som ger den röda färgen. Den i särklass vanligaste glasyren är den transparanta blyglasyren som beroende på kärlets gods-färg ger en varierande brun färg-ton. Andra färger förekommer t.ex. grönfärgad blyglasyr som har framställts genom inblandning med kopparoxid (F43, F137, F139, F205 m.fl.). Dekorer kan göras på flera sätt. Som anbringad dekor betraktas målade, ringlade och plastiska applikationer på kärlet. Arbetade dekorer kan vara utförd som hem-ring (figur 49), ristade (F44, F143, F206 m.fl.), stämplade m.m. (Elfwendahl 1999:63f). Under senare delen av 1600-talet blomstrade det svenska lerhantverket med verksamma krukmakare även i mindre städer. I Falun fanns det 1655 en krukmakare/kakelugnsmakare, 1692 två och 1757 fyra stycken (Östberg 1973:11, 25).

Stengods

Sammanlagt tre fyndposter innehöll stengods. Två fynd var av Westeraldtyp, en med blågrå randdekor (F178) och en med blågrå relief- och randdekor (F280). Vid sekelskiftet 1600 blev grå och koboltblå glasyr vanlig och användes främst i

Figur 49. En av flera skärivor yngre rödgods, fat med hemrad botten (F118), som påträffades vid undersökningen. Foto: Jimmy A Karlqvist.

Westerwald beläget i Rhenlandet.

Stengods CII är keramik som bränts vid så hög temperatur att godset sintat och blivit ogenomträngligt för vätska. Det behöver då inte glaseras. Till det krävs en lera som kan brännas vid ca 1300°. Det är dock vanligt att kärnen saltglaserats. Stengodsföremål började tillverkas i Sverige först på 1800-talet, fram till dess importerades allt (Johansson 2006). CII-godset förekommer från och med 1200-talets slut och utvecklas troligen i Siegburg (Gaimster 1997:36). Saltglasyren kan vara brun, grå eller blå. Den bruna glasyren var vanlig under 1500-talets senare hälft och Raeren i nuvarande Belgien stod för huvuddelen av tillverkningen. En fyndpost med brun saltglasyr påträffades vid undersökningen, den skulle eventuellt kunna härröra från Raeren (F135). Stengods finns endast representerat i bruksfas 2:2 och förnyelsefas 3:1.

Fajans, majolika och porslin

Sammanlagt 17 fyndposter innehöll fajans. Fajans framställs i huvudsak av vitbrännande leror och kännetecknas av en täckande vit tennglasyr. Totalt åtta fyndposter (F42, F76, F80 m.fl.) hade en heltäckande vit tennglasyr. De har troligtvis producerats i Sverige under senare delen av 1700-talet. Ett fynd (F12) bestod av två skärvor, bägge delar av botten från ett kärl. Ena skärvan har blå randdekor mot vit botten, den andra skärvan har del av en bokstav synlig. Troligtvis rör det sig om en fabriks- målar-, drejare- eller modellsignatur från möjligtvis Rörstrands eller Mariebergs tidiga fajansproduktion. Den första tillverkaren av fajans i Sverige var Rörstrands porslinsfabrik, vilken grundades 1726 (Johansson 2006). År 1739 infördes importstopp på fajans till Sverige.

Resterande åtta fyndposter fajans (F15, F49, F150 m.fl.) från undersökningen har blåvit växtdekor och har importerats. Fajans har fått sitt namn av produktionsorten Faenza i Italien. Fajans började möjligen tillverkas i Nederländerna i slutet av 1400-talet eller åtminstone början av 1500-talet, efter italiensk förebild. Den har tillverkats sedan medeltiden och blev vanligare i östersjöområdet under andra hälften av 1500-talet, då holländarna ersatte Hansan som ledande handelsmakt. Fram till 1600-talet var polykroma dekorer vanliga. Därefter vidtar, genom asiatiska influenser, föremål med blå bemålning och i senare tid lämnades de ofta helt vita. Endast en enstaka importerad fajans fanns i etableringsfasen 2:1, främst påträffades de i destruktionsfasen 2:3 och förnyelsefasen 3:1 och framåt.

Sammanlagt sex fyndposter innehöll majolika, själva namnet härrör från Mallorca där keramiken började tillverkas redan på 1200-talet. Majolika har ofta flerfärgad dekor med tennglasyr på ovansidan och blyglasyr på undersidan. Från undersökningen påträffades en skärva majolika med orange randdekor (F78), resterande hade blåvit dekor, vilka var vanliga i Holland under 1600-talet (Gaimster 2002). Endast två skärvor majolika påträffades i den äldre etableringsfasen 2:1. Från destruktionsfas 2:3 och framåt finns de i alla faser.

Endast en fyndpost innehöll porslin, skärvan (F228) är troligen av imarityp från Japan (Nilsson Schönborg 2018) och lagerbunden till 1600-tal (figur 50). Skärvan hittades i utjämningslager A36 i destruktionsfas 2:3 när den äldre bebyggelsen täcktes över och gick ur bruk.

Figur 50. Porslinsskärva av imarityp (F228) från Japan vilken troligtvis importerats via det nederländska handelskompaniet VOC. Foto: Jimmy A Karlqvist.

Personliga tillhörigheter

Sammanlagt 63 fynd klassificerades som personliga tillhörigheter, de flesta var kritpipor.

Kritpipor

Totalt har 48 fyndposter registrerats, delar av fyndmaterialet har analyserats för att fastställa proveniens och datering. Dateringsanalysen genomfördes av Arne Åkerhagen, ledande specialist på kritpipor i Sverige, tidigare knuten till tobaksmuseet i Stockholm. Ett flertal kritpiporna hade proveniens Gouda i Holland. Ett av fynden (F184) hade en klack med märke "TIP" tillverkad av Thiel Jansz Proost, verksam i Gouda 1636–1674. Några skaffragment av reliefdekorerade pipor framkom också vid undersökningen (t.ex. F182), vilka var vanliga under första halvan av 1600-talet.

Att "supa tobak" blev vanligt under första hälften av 1600-talet och fortsatte att vara populärt fram till början av 1900-talet. Svensk tillverkning av kritpipor startades i början av 1700-talet och i Falun 1754. Kritpipor var synnerligen sköra och gick ofta sönder, varför de är vanliga fynd från 1600–1800-talsmiljöer. Flest antal kritpipor hittades i brukningsfas 2:2, totalt 33 stycken. Inga kritpipor påträffades i faserna innan 2:2. Därefter kom förnyelsefas 3:1 och brukningsfas 4:2 med 27 respektive 23 kritpipor. För vidare presentation av resultat hänvisas till Åkerhagens rapport, bilaga 5.

Figur 51. Skinnfragment F10, del av väska? Foto: Studio Västsvensk Konservering.

Klädedräkt

Sammanlagt registrerades 10 fyndposter med textilier, alla var av ull och nio av dem var vävda, analysen gjord av Eva Carlsson. Tyger vävda i 3- och 4-skaftskypert dominerade. De var representerade under de flesta faserna, från den äldsta från 1500-talet fram till sista bevarade bebyggelsefasen från slutet av 1700-talet. Två av fynden var väldigt grova vävnader i tuskaft. Formen på den ena gjorde att den såg ut att ha använts som extra sula inne i en sko. För värmens skull? Vanligen har denna typ av vävnad förmodligen använts som emballage eller liknande.

Kyperttygerna kan däremot mycket väl ha använts i klädedräkten. De två äldsta F286 och F260 utmärker sig då det måste ha färgats mörkblå eller svarta, bitarna verkar härröra från utslitna kläder. Från ett gårdslager under Fas 3:3, dvs omkring sekelskiftet 1700 kommer en bit vadmal och en bit kypert som båda troligen är rester från tillskärning. Kläder har således tillverkats i närheten, eventuellt av en skräddare, då det rör sig om tillskurna kläder av ull. Även några av de andra tygbitar kan vara från tillskärning.

Dessutom framkom i ett golvlager från början av 1700-talet ett svårtolkat skinnföremål (figur 52). Skinnfragmentet hade kvar pälsen och hade en järntråd i ovankanten. Tillsammans med den hittades en sölja av järn. Kanske har det varit en väska med ett spänne.

En näversula till en barnsko, F61, tillvaratogs i ett utjämningslager från 1700-talet.

Analyser

Makrofossil

Totalt samlades 17 jordprover in för makrofossilanalys, för att på så sätt kunna få en bild av hur kulturlagren använts. Dessa togs i första hand från kulturlager som bedömdes vara primär- alternativt sekundärdeponerade för att på så sätt kunna återge en bild av hur platsens använts över tid. Alla de insamlade proverna skickades för analys. Analyserna genomfördes av Fil Dr Jens Heimdahl, arkeobotaniker vid SHMM Arkeologerna Mitt. Sammanfattningsvis kan sägas att de analyserade kulturlagren hade material i sig som bedöms komma från tomtens ekonomibyggnader och gårdssytor. Innehållet i de flesta proverna var mycket likartat och tolkas som en blandning av träflis, träkol, stalldynga, djurhår, latrin samt ett markant inslag av lokal ogräsflora. En blandning som förklaras av att stalldynga och latrin stackats tillsammans och använts som gödning i odlingsjord. Detta kan också bekräftas av inslaget av odlingsväxter, fröer av kål- och rova, i några kontexter. Spår av dagliga sysslor såsom djurhållning, latrintömning, trähantering, eldning och skinnberedning bedöms lika starka från slutet på 1500-talet fram till slutet av 1700-talet.

Vissa kontexter uppvisade koncentrationer av matavfall, till exempel fisk, samma gäller för spåren av linreping. Dessa koncentrationer bekräftar att de representerar verksamheter inne i byggnader och inte är omlagrat material.

Bevaringsförhållandena inom undersökningsytan var överlag goda i och med att fjädrar och djurhår fanns bevarat i vissa prover. Som tidigare nämnts kategoriserades konstruktioner och kulturlager utefter deras materiella karaktär, samt beskrevs och tolkades löpande under fältarbetet. De benämningar på lager och konstruktioner som nämns i bilagan kan därmed ha omtolkats under rapportarbetet när resultaten från analyserna blivit klara. Resultaten från analyserna integreras delvis i fas och kontextgruppsavsnitten. För vidare presentation av metod och resultat hänvisas till bilaga 2.

Dendrokronologi

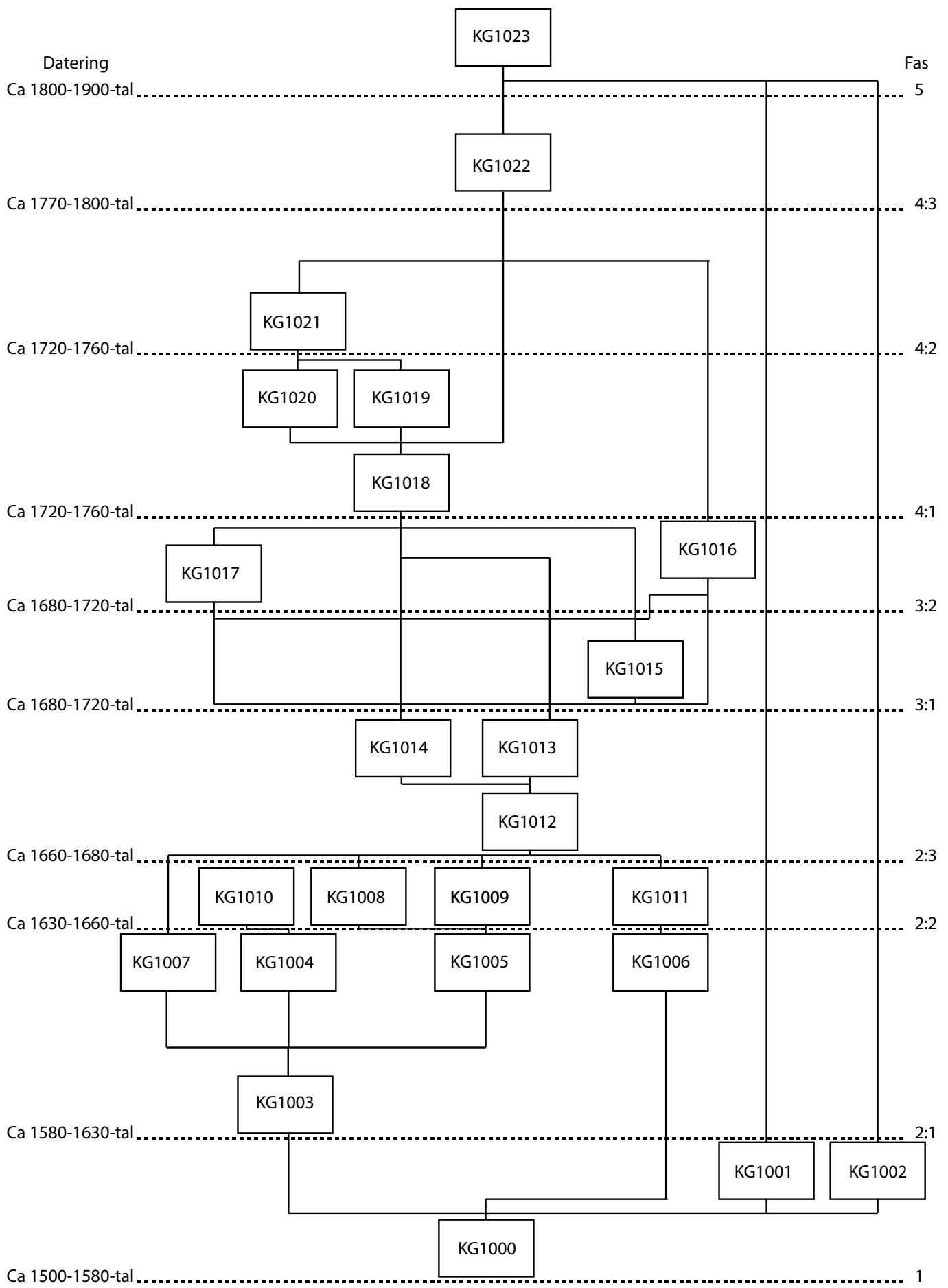
Från de träkonstruktioner som påträffades sågades, i de fall det var lämpligt, prover för dendrokronologisk datering. Dessa togs från konstruktioner vilka bedömdes kunna ha en äldre datering. Sammanlagt samlades 8 prover in från 5 olika konstruktioner. Alla prover kunde dateras. Ett prov uppvisade vankant och är avverkad vinterhalvåret 1583/84, de övriga proverna täcker denna tid och har sannolikt avverkats samma säsong eller möjligtvis någon säsong tidigare. Den äldsta dateringen, vilken är gjord på återanvänt virke, hamnade i slutet av 1400-talet, mest sannolikt 1475–1480. Provet togs från dike/ränna KG1001 som hör till den äldsta fasen inom undersökningsområdet.

Proveniensen för flertalet prover har inte preciserats mer än att den är lokal, eventuellt något östlig. Analyserna gjordes av Nationella laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, Lunds Universitet, rapport bilaga 3.

Osteologi

Totalt samlades ca 6,8 kg ben in, varav brända ben utgjorde 25 gram, från 21 kontexter för osteologisk analys. Alla ben som hittades togs in, både från primära, sekundära och tertiära kulturlager. Detta för att få en uppfattning om bevarandegrad men också för att få en uppskattning av kvantiteten inom undersökningsområdet. Analysen har gjorts av Agneta Flood vid Arkeosteologi och syftade till att förstå kosthåll, konsumtion och näringar i tidigmodern tid och eventuellt senmedeltid. För att möjliggöra detta har vissa anpassningar och rationaliseringar gjorts i samband med den osteologiska analysen. Ben artbestämdes utifrån respektive kontext eller insamlingsenhet och inte individuellt. Av intresse här är att genom främst ålders- och könsfördelning av nötboskap undersöka i vilken utsträckning stadsgårdarna har varit beroende av oxdrift i sin försörjning och i vilken omfattning de varit självförsörjande med avseende på animalieprodukter. Historiska källor belägger nämligen ett stort utnyttjande av oxar och hästar i gruvdriften. Det kom därför att riktas särskild uppmärksamhet mot om det finns en överrepresentation av dessa arter även i stadsgårdsmiljön. Sammanfattningsvis dominerade nötboskap kraftigt både med antal fragment samt vid jämförelse av vikt, så mycket som 90 % av benvikten utgjordes av rester ifrån nötboskap. I övrigt noterades svin får/get och abborre. Andelen får/get och svin betraktas dock som anmärkningsvärt lågt i det osteologiska materialet. Mängden matavfall respektive slaktavfall i materialet var lika stort. När det gäller åldersfördelningen har slakt förekommit av tamboskap när de var mellan 1½ år till strax över 2 år gamla. Sannolikt indikerar detta på utsortering av fjolårsdjur inför vintern då den ekonomiska insatsen att stalla djuren inte skulle bli lönsam i förhållande till det ökade uttag kött som skulle fås nästa år. Inga rester från äldre djur kunde identifieras, vilket kan tyda på att avfallet främst kommer från djurhållning med främsta syfte att producera kött.

Könsbedömning kunde endast utföras på ett fåtal djur i materialet. Lika många individer kunde bestämmas till ko som till tjur/oxe och två svin kunde könsbedömdes till galtar. För vidare presentation av metod och resultat hänvisas till Floods rapport, bilaga 4.

Tolkning och slutsatser

Faser

När det gäller indelningen av faserna, tyder det mesta på att majoriteten av lämningarna hör till 1600-talet (figur 52). Dessa tidsperspektiv för tio olika faser innebär med stor sannolikhet att en del av dem tidsmässigt ligger mycket nära eller överlappar varandra. Det framgår bland annat av fyndmaterialet av kritpipor med en spännvid från 1630 till mitten av 1700-talet. Det är med andra ord ingen absolut kronologisk fasindelning.

Fas 1, 1500–1580-tal

Fas 1 representerar tiden ca 1500–1580-talet. Från denna period fanns fragmentariska lämningar KG1000, KG1001 och KG1002 i form av dike, träläggning och marklager. Tidigare undersökningar och analyser indikerar att området i dess äldsta skede troligtvis nyttjats till odling och djurhållning. Diket och träläggningsområdet indikerar sannolika medeltida aktiviteter inom undersökningsområdet eller åtminstone i närområdet, bl.a. påträffades en återanvänd foderlucka vilken daterats till 1477. Marklagren A58 och A100 hade något olika karaktärer. Den senare, A100 var sank och fuktig, dessa marklager diskuteras mer ingående i avsnittet "Den tidigaste markanvändningen". Från fasen finns inga direkt daterande fynd, de få fynd av dryckesglas indikerar att fasen infaller under sent 1500-tal innan någon bebyggelse har hunnit återupprättats.

Fas 2, 1580–1680

Fas 2 representerar perioden från 1580 fram till ca 1680, åtminstone tiden innan stadsregleringen. Under denna period sker en bebyggelseetablering, vilket innebär att bebyggelse anläggs, efter att ett utjämningslager lagts ut för att höja marknivån från den sank och fuktiga marken. Bebyggelsen åskådliggörs av byggnader KG1004, KG1005, KG1006 och källare KG1007 med tillhörande gårdsyta KG1008. Alla byggnaderna var belägna i undersökningsområdets södra del och till byggnad KG1004 och KG1005 fanns två tydliga ingångsytor. Byggnad KG1004 och KG1005 kan eventuellt vara del av en större byggnad. En indikation på detta var en syllstock, vilken fortsatte in i den sydöstra schaktväggen. En intressant byggnadsteknisk detalj från byggnad KG1005 var att flertalet stolpar A48 och syllstockar A53 noterades vara urfasade och planbilade, delvis anpassade för varandra. De har tolkats vara från en borttagen vägg samt möjligtvis att byggnaden haft en annorlunda byggnadsteknik i form av skiftesverk. Byggnad KG1006 hade en helt annan karaktär än nyss nämnda. Dels fanns inga stående stolpar utan den bestod endast av fyra halvstockar med underliggande reglar samt ett golv av näver. Troligtvis är lämningen en del av en förrådsbyggnad eller magasin. I nordöstra schaktväggen noterades en fortsättning av byggnaden. Källare KG1007 fortsatte åt nordväst och bör vara fortsättningen på källaren som påträffades vid undersökningarna 2012.

Spår efter byggnadernas funktion och hur de har brukats finns bl.a. från brukningslager KG1009 i byggnad KG1005. Där kunde en tydlig skiftning i byggnadens funktion konstateras. I den östra delen fanns spår efter att byggnaden brukats som fähus. I den västra delen fanns däremot spår efter att man brukat byggnaden som grovkök. Det sammanfaller väl med brukning KG1010, vilken utgörs av ett avfallslager och en trång passage mellan

Figur 52. Matris med de olika kontextgrupperna relaterade till tidsintervall.

byggnad KG1005 och KG1006. Där påträffades utslängt avfall i form av spisaska, brända och obrända ben samt hasselnötskal och keramik, troligtvis från grovköket. Brukning KG1011 i byggnad KG1006 visade på att man förvarat hirs, russin och möjligtvis torkad fisk samt utfört aktiviteter som linreping. Sammanfattningsvis rör det sig om ekonomibygnader som troligtvis funnits på bakre delen av en större gård. Från fasen finns även indikationer på att hushållet haft en relativt hög status. Dels med tanke på det centrala läget, men också lämningar efter importvaror som porslin, hirs, fikon och russin.

Slutet på fas 2 representeras av destruktion KG1012. Den innehåller flertal utfyllnads- och utjämningslager vilka täcker över den äldre bebyggelsen.

Fas 2 har också en mer innehållsrik och varierande fyndförekomst, bl.a. förekommer dryckesglas, spik och fönsterglas i större omfattning. Därtill förekommer byggnadsdetaljer i form av krok och hasp för första gången. Fler spår av mänsklig aktivitet syns i fyndmaterialet, textilier, del av lie och stor andel keramik börjar framträda i materialet. Under denna fas finns del av hästsko och söm vilka dateras till 1500-talet. Från fasen finns också porslin och stengods vilka daterats till 1600-tal. Den stora mängden kritpipor daterar också fasen till 1600-tal, fram till cirka 1680.

Fas 3, 1680–1720

Fas 3 representerar perioden 1680–1720 då en omgestaltning eller förnyelse av bebyggelsen tar form, dels genom destruktion KG1013 och att utjämning KG1014 anläggs. Relativt tätt efter sker en omstrukturering av bebyggelsen då byggnad KG1015 uppförs. Då förändras bebyggelsestrukturen på tomten i och med att bebyggelsen placeras i norra delen av undersökningsområdet. Till fasen kan också gårdsyta KG1017 kopplas. Troligtvis är det under denna fas som arbetet med stadsregleringen påbörjas och avslutas.

Spår efter byggnad KG1015 funktion finns bl.a. från brukningsfas 3:2 och har tolkats som en ekonomibygnad eller ett fähus, alternativt en fähusnära bod då 71% djurdynga påträffades i makrofossilmaterialet. I slutskedet av denna fas har sannolikt regleringen blivit genomförd och karaktären på byggnaderna är fortfarande fähus och ekonomibygnader. I fas tre framträder flask- och kakelfragment i fyndmaterialet. Andelen fajans och majolika utmärker sig till både antal och vikt, dessa tillsammans med ett mynt, stengods och kritpipor daterar fasen till slutet av 1600-talet och början av 1700-talet. Här framstår sannolikt att fasen kan dateras till att stadsregleringen har blivit genomförd.

Fas 4, 1720–1800

Under fas 4 sker ytterligare en förnyelse av bebyggelsen under perioden 1720–1760. Tomten omgestaltas genom att utjämning KG1018 förs på och att stenkonstruktion KG1019 samt stolpar KG1020 anläggs. Stolparna och stenkonstruktionen har troligtvis varit komponenter till en byggnad. Funktionen av nyss nämnda byggnad är oklar. Troligtvis fanns rester efter en, möjligtvis tre generationer av illa bevarade trägolvv. Detta är svårt att avgöra p.g.a. av hur rivningen av den ovanliggande betongplattan skedde. Troligtvis har stolparna och stenkonstruktionen varit del av en äldre huskonstruktion än byggnaden belägen strax nordost om undersökningsområdet som under senare delen av 1700-talet fungerat som magasin. Möjligtvis kan den äldre huskonstruktionen gått ur bruk i samband med stadsbranden 1761.

Under senare delen av fas 4, efter stadsbranden år 1761 sker en ombyggnation då stenläggning KG1022 anläggs ovan nyss nämnda kontextgrupper. Stenläggningen tolkas vara del av en äldre gårdsplan till det befintliga huset

strax nordost om undersökningsområdet. I denna fas övergår området från en bakgårdszon med ekonomibyggnader till en mellanzon med stenlagd gårdsyta. Området ägs då av Halldin, hör ihop med föregångaren till Egnellska huset, och var en av Faluns största tomter. Från fas fyra finns inga direkt daterande fynd förutom kritpipor och några skärvor fajans och majolika med 1700-talskaraktär. Andelen kakelfragment är fortsatt stor, men i övrigt finns mindre andelar fynd jämför med tidigare faser. Sannolikt beror detta på att lämningarna från 1700-talet var dåligt bevarade. Fyndmaterialet pekar mot 1700-tal.

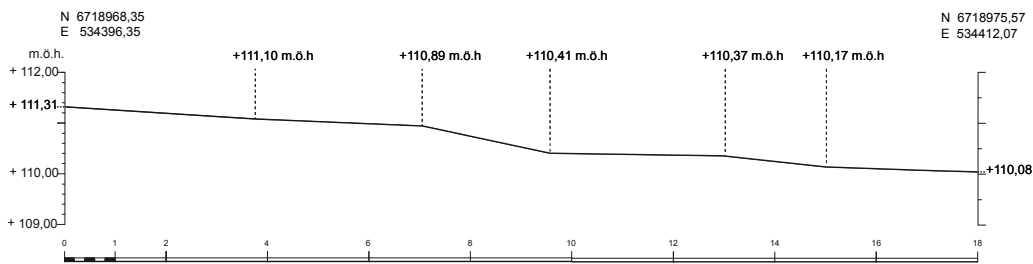
Fas 5, 1800–1900

Fas 5 har allmänt daterats till 1800–1900-tal då recenta lämningar som bärlager, utjämningslager etc. ingår i fasen.

Den tidigaste markanvändningen

Etableringsskedet

Hur marken använts i ett första etableringsskede är svår att svara på i och med att kvarteret/en antas ha nyttjats och bebotts under medeltiden, men lämningarna från den perioden är alltför få och fragmentariska. Orsaken kan möjligtvis vara den brand som inträffade år 1569. Vi måste också räkna med det faktum att invånarna sanerade och återuppbyggde sina gårdar, vilket bör ha påverkat lämningar äldre än 1569. Undersökningens två äldsta kulturlager utifrån stratigrafien, A58 och A100 (KG1000) är tolkade som marklager. Dessa är utifrån stratigrafien daterade till 1580-tal, sannolikt ännu äldre. Inga makrofossilprover togs från lagren. Både makrofossilprover och ¹⁴C-prover har dock tagits från liknande lager inom kvarteret. En datering av det undre svarta kulturlagret gav 1490–1640 (projekt 1446 och 1450). En jämförande generell diskussion kan föras för A58 och A100 gentemot liknande lager inom kvarteret, då lagren är karaktäristiska för området närmast Faluån. Den arkeologiska förundersökningen som genomfördes i kvarteret 2011, konstaterade flera exempel på mörka huggspånslager. Troligen var området bebyggt under den äldsta fasen, som tolkades sträcka sig fram till början av 1600-talet, även om inga tydliga husgrunder i förundersökningen påträffades (Carlsson 2012:31). Samma typ av lager har även iakttagits i kvarteret Dalpilen på andra sidan Myntgatan (Bergold 1996; Svedberg 1986). Lagren A58 och A100 sammansättning bestod av organiskt material med träflis, kvistar och pinnar, huggspån, silt och sand med inslag av slagg, småsten, grus och djurben. Dessa två lager liknar kulturlager som framkommit vid ett flertal undersökningar inom Västra Falun. Färgskillnaden mellan A58 och A100, där den senare har en svart färg, kommer från sulfider som fällts ut till följd av syrefattig nedbrytning vilket är en effekt av lagrets bevarande under syrefria förhållanden i kombination med dess höga ålder (Axelsson Karlqvist 2018:39). Orsaken till A100 syrefattiga förhållande är dess närhet till Faluån. Området vid Hälsingtorget sägs vid omplaceringen av Koppurvågen 1631 tidigare ha varit överflutet med vatten som möjliggjort tillfart med båt. Området har efterhand fyllts ut med slagg, som till slut täckte hela ytan (Sahlström 1961:15). De skriftliga källorna och det arkeobotaniska materialet, tillsammans med den dokumenterade naturliga topografin (figur 53 och 54) indikerar att ån i ett äldre skede bör ha sträckt sig in i undersökningsområdet. Ytan har varit mycket fuktig med eventuella årliga översvämningar. Ett fynd från lager A100 i form av en båtspant (F9) indikerar också vilken typ av miljö det rör sig om.

Figur 53. Sektionritning genom UO över den naturliga topografin. Skala 1:150.

Figur 54. Den naturliga bottenen sluttade från höger i bild mot vänster. Den röda linjen markerar sektionen för den naturliga topografin, figur 53. Foto från nordväst, Jimmy Axelsson Karlqvist.

Äldre utfyllnadslager i andra städer

Ett liknande exempel på äldre utfyllnadslager finns bland annat från kvarteret Fältskären i Enköping. Vid den arkeologiska undersökningen 2013 fann man att de äldre utfyllnadslagren innehöll bark, träflis och avfall. Kulturlagren tolkades ha tillkommit i ett försök att förstärka eller fylla ut det strandnära området. Till en början verkar det mesta av utfyllnadslagren spolats ut vid skyfall och översvämningar. Efterhand åtgärdades detta genom att man lät växter som tiggarranunkel och starrväxter breda ut sig över utfyllnadslagren. Genom att låta dessa växters rotmatta armera träresterna, kunde man få utfyllnadslagren att hållas på plats i syfte att skapa en torrare miljö för olika aktiviteter och utnyttjande. Liknande exempel finns från kv. Åkroken i Nyköping och kv. Dovhjorten i Jönköping där den sistnämnda ligger närmast Falun i tid (Gustafsson & Lagerstedt 2018:47–57). Från vissa av kvarteret Västra Faluns undersökningar finns ett flertal arter starrväxter samt ett fåtal arter ranunkelväxter representerade i det arkeobotaniska materialet. Det väcker frågan om man har gjort på ett liknande sätt i Falun? Om man velat förstärka eller fylla ut området pga. behovet av utökade markytor fanns bättre material i form av slagg, vilket man nyttjade i ett senare skede. Eventuellt var också behovet av båtförbindelse eller odling/djurhållning mycket större än nya markytor i ett äldre skede.

Det finns exempel på att man använt sankmarksområden till odling och/eller djurhållning. I bland annat Jönköping anlade man under 1600-talet inhägnade kålgårdar i ett större kärrområde. Trots kontinuerliga utfyllnader förblev området sankmark. En tolkning som framförts är att inhägnaderna efter att kålen skördats, kan ha använts som djurhagar för att tillvarata blast och andra odlingsrester (Åsgrim Berlin 2014:384).

Stadsodling och djurhållning

Vid tidigare undersökningar i kvarteret Västra Falun har flertal kulturlager ovan den naturliga silten benämnts som träflis/huggspånlager. Materialet inom kvarteret är så pass omfattande att det troliga är att lagren inte är primärt avsatta från aktiviteter som renderar träavfall. Lagrens beståndsdelar skulle däremot kunna indikera konstruerandet av odlingsjord eller marktäckning. Från 1700-talet finns uppgifter att det var nödvändigt för en trädgårdsmästare att förstå och kunna urskilja olika jordars egenskaper och i vilka olika växter utvecklades väl. Jordblandningar kunde göras utav spånjord, morasjord, myrjord, askjord och djurjord (Ahrland 2006:50). Av dessa jordblandningar är det spånjord som liknar de träflis/huggspånlager som påträffats inom kvarteret. Från andra arkeologiska undersökningar t.ex. i Kalmar, finns exempel på odlingsjord som skapats av gödsel, blandat med sand, lera, huggspån och träflis (Bäck, Heimdahl & Vretemark 2016:340). Det ska dock nämnas att träflis och huggspån kan ha haft ett flertal andra funktioner. Exempelvis golvbeläggning i bodar, eller som underlag för gångar, men också som marktäckning för sank mark eller för att hindra ogräsbeväxning. I kombination med andra indikatorer är dessa funktioner än så länge mindre sannolika.

En annan indikator är mängden latrinavfall från den aktuella undersökningen. Om man utgår från andra arkeologiska undersökningar är det inte otänkbart att man använde mänsklig latrin som gödsel i odlingsjordar. Från Kvarnholmen i Kalmar har flertal avfallsbingar innehållit ungefär till hälften latrin, samt stalldynga, köksavfall och trädgårdsavfall. Bingarnas funktion var inte bara till för avfallshantering utan användes också för att skapa kompost och gödning (Bäck, Heimdahl & Vretemark 2016:341). Från Jönköping finns exempel på bevarad odlingsjord i vilken man kunnat se hur odlingen gått till rent tekniskt, ifråga om gödning, jordförbättring och bevattning. Jorden förbättrades med bl.a. latrinavfall vilken samlades ihop till en kompost för att blandas ned i odlingsjord (Heimdahl 2014:340).

De miljöarkeologiska analyserna från undersökningen visade på en tydlig skillnad beträffande förekomsten av latrinavfall i äldsta fasen gentemot den yngre. Latrinavfallet var främst koncentrerat till det äldsta skedet (bilaga 2). Gödsel var en vara som var eftertraktad för de som hade odlingsjord. Från Falun finns exempel på gödsel försäljning under 1800-talet. Från Torsång och Stora Tuna kom bland annat bönder och köpte gödsel av dem som inte hade jord att tillgå. Det köptes från olika gårdar. Senare på natten samlades det ihop och transporterades till en pråm, även kallad dyngskutan som var förtöjd vid klabbbron. Pråmen ägdes av flera bönder och låg förtöjd tills den blev full (Strömbäck 1941:39).

Spår av hägnadssystem har framkommit vid flera grävningar. Vid Riksantikvarieämbetets arkeologiska utgrävningar i kvarteret Dalpilen intill Hälsingtorget 1987 framkom i dess äldsta fas spår av hägnadssystem för antingen kålgård eller djurhage, alternativt för åns oreglerade sträckning (Bergold 1996:16). 2015 gjordes en förundersökning inom Västra Falun 4. Vid undersökningen fanns vad som tolkades vara odlingsjord med stående trästörar i nord-sydlig riktning. En av trästörarna daterades till andra halvan

av 1500-talet. Trästörarna tolkades vara del av en gårdesgård som troligtvis varit del av en större hägnad (Axelsson Karlqvist & Fahlberg 2016a). Vid en schaktningsövervakning 2016 inom grannfastigheten Västra Falun 15, påträffades minst två, eventuellt tre generationer av gårdesgårdar på en och samma sträcka, samt flera successiva lager av utjämningar och brukning. En av störarna daterades till senare delen av 1500-talet–sekelskiftet 1600 (Fahlberg 2017). I Suecia antiqua et Moderna (KB) finns ett kopparstick över Falu stad där man i bakgrunden ser odlingsjord söder om kvarteret Västra Falun. På 1761 års stadskarta som upprättades efter stadsbranden, finns samma kålgårdsområde utmarkerat strax sydost om kvarteret. En annan indikator är fyndet (F7), en lie som visar på vilken typ av miljö det kan röra sig om. Tillsammans med resultaten från kvarteret Dalpilen, de makrofossilanalyser som är gjorda inom kvarteret samt de dokumenterade trästörarna finns flera skäl att överväga möjligheten att man bedrivit stadsodling samt haft någon form av temporär djurhållning, eller liknande i undersökningens äldsta skede.

Platsen, byggnaderna och den materiella kulturen

Bebyggelsens orientering före stadsregleringen

De arkeologiska lämningarna i Västra Falun är huvudsakligen från 1600-talet fram till 1800-talet. Vid den aktuella undersökningen påträffades dock inga gator eller gränsmarkeringar och bebyggelsen i det aktuella området är svårtydd utifrån 1628 års karta (Planteboken 21b). Kvarteren verkar ha växt fram utan övergripande plan då de är oregelbundet utformade, vilket eventuellt speglar äldre tiders bebyggelsestruktur. Den äldre gatustrukturen kan dock ha genomgått förändringar vid den brand som inträffade i Falun år 1569 (Carlsson 2012:8). Utifrån ett större perspektiv bör de äldre påträffade bebyggelselämningarna KG1004, KG1005 och KG1006 vara del av en större gårdsbebyggelse, vilket vanligtvis innefattar bostadshus, källare, hemlighus, andra typer av ekonomibyggnader, stall och kanske verkstäder. De påträffade bebyggelselämningarna är sannolikt också del av en större byggnad. Vid en undersökning 2012 påträffades flertal bebyggelselämningar vilka tolkas vara södra delen av KG1004 och KG1005 (DM projekt 1497). Vid tidigare arkeologiska undersökningar i närområdet har det påträffats bebyggelse, vägar och gränsmarkeringar. I det intilliggande kvarteret Dalpilen, strax öst om Västra Falun gjordes arkeologiska undersökningar under 1980-talet (Bergold 1996; Svedberg 1986). De arkeologiska lämningarna från Dalpilen är huvudsakligen från samma period som Västra Falun.

Den äldsta fasen i kvarteret Dalpilen (fas 1) har tolkats till tidigt 1600-tal. Fas 2 var svårtolkad, men troligtvis innan 1630-talet. Fas 3 har tolkats till perioden 1630–1650. Fas 4 tolkades till viss del vara samtida med föregående och tillkommen vid mitten av 1600-talet och fas 5 till 1648–1670. Fas 6 tolkades generellt till 1700-tal. Man bör beakta att fem faser på en 70-årsperiod är förhållandevis osannolikt, men inte omöjligt. Fas 1 och 2 från Dalpilen bör rimligtvis vara betydligt äldre än början av 1600-talet. Sannolikt bör fas 1 och 2 vara från omkring senmedeltid till andra halvan av 1500-talet. Undersökningar i kvarteret Västra Falun har påvisat lämningar och dateringar ned till senmedeltid. Fas 3 och möjligtvis fas 1 och 2 i kvarteret Dalpilen tolkas kunna vara samtida och del av samma gårdskomplex som Västra Falun 1 äldsta faser (1 och 2). Den äldsta bebyggelsefasen (fas 3) i Dalpilen tolkades vara del av ett större gårdskomplex. Den var koncentrerad till undersökningsområdets västra del och hade oregelbunden utformning. Den äldsta bebyggelsefasen innehöll

Figur 55. Undersökningsområdet och lämningarna från den tidigare undersökningen 2012 samt undersökningen i kvarteret Dalpilen 1987 samt lämningarna från schaktningsövervakningen i Myntgatan vilka troligtvis är del av samma gårdskomplex Skala 1:300.

bland annat två byggnader, ett staket, en avfallsbinge samt en gärdesgård. En av byggnaderna var belägen i sydvästra delen av undersökningsområdet och fortsatte in under Myntgatan. Den byggnaden tolkades vara ett boningshus. Västra Falun 1 ligger mittemot, på andra sidan Myntgatan, ca 15 meter därifrån. Utifrån undersökningens resultat tyder det mesta på att undersökningsområdet i dess äldsta skede varit ekonomi- och/eller fähusområde. Ett boningshus tillhörande dessa ekonomi- och/eller fähusområde skulle kunna vara den byggnad som fortsätter in under Myntgatan (figur 55).

Utifrån den arkeologiska dokumentationen som finns tillgänglig och kartan från 1628 är det inte osannolikt att det aktuella undersökningsområdet med

bebyggelselämningarna KG1004, KG1005 och KG1006 m.fl. kontextgrupper och de tidigare påträffade lämningarna i kvarteret Dalpilen varit del av ett och samma gårdskomplex. Det är inte heller osannolikt att gårdskomplexet varit belägen i östra kanten av en av de två oreglerade kvartersdelar som smalnar av ned mot ån och som syns på kartan från år 1628. Placeringen vid östra kanten kan ha inneburit tillgång till sjöfart, handel eller en mer privat sfär bortom gatulivet. När det gäller boningshus från medeltiden och dess läge på tomten, har flera arkeologiska undersökningar från främst södra Sverige visat på att de har legat en bit in på tomten, och på så sätt haft en mer privat sfär bortom gatulivet. En av tolkningarna som brukar anföras är att man ville utnyttja tomtdelen närmast gatan, till handels-, hantverks-, verkstadsbodas eller i det här fallet sjön Tisken och sjöbodas samt försäljning, men också att det ursprungligen kan ha funnits en skyddsaspekt bakom boningshuset indragna läge. I Mellansverige är det mer oklart om man har haft liknande struktur (Augustsson 1992:70). Fyndmaterialet från Dalpilen har inte kunnat studeras inom den aktuella undersökningens ram, men från den aktuella undersökningen påträffades dels en båtspant (F9) som möjligtvis kan ha samband med den enkla sjösättningsramp eller "lastbrygga" som påträffades i Dalpilens fas 2. Vidare påträffades en skärva porslin (F228), från kvarteret. Från Dalpilens förundersökning och slutundersökning finns flertal påträffade porslinsskärvor. Något som talar emot hypotesen att de är del av ett och samma gårdskomplex är en kajanläggning som uppförs i Dalpilens fas 5 har dateras till efter år 1648. Det kan indikera två olika gårdar samt att regleringsarbetet har påbörjats. Vidare kan tillkomsten av kajanläggningen bero på det ökande tillträdet till Kopparvägen då kopparproduktionen hade sin höjdpunkt i mitten av 1600-talet.

Bebyggelsens orientering efter stadsregleringen

Myntgatan är en del av det gatunät som ritades upp i och med 1646 års stadsplan. I och med stadsplanen antogs inleddes en omstrukturering av området och gårdskomplexet. Utifrån den aktuella undersökningens resultat sker omstruktureringen i fas 2:3 och 3:1 vid mitten till senare delen av 1600-talet, vilket överensstämmer med historiska källor om stadsregleringen. Thomas Christiersson som fick uppdraget att genomföra regleringen ska ha varit sysselsatt i stadens västra del år 1650. Arbetet med regleringen ska dock ha gått betydligt långsammare i och med landshövding Johan Berndes bortgång år 1652, för att sedan avstanna omkring 1680 i och med Christierssons bortgång (Sahlström 1925:57–58). Den makroskopiska analysen av de makrofossila lämningarna, främst latrinavfallet, indikerar starkt att en omstrukturering skett. Förekomsten av fikon och övrigt latrinavfall var främst koncentrerad till de äldsta faserna. Inga fikon påträffades i de yngsta lämningarna och endast 12% övrigt latrinavfall återfanns i de två yngsta proverna (bilaga 2).

Utifrån fas 2:3 och de påträffade lämningarna från fas 3:1, bl.a. destruktion KG1013 och utjämning KG1014 finns starka skäl för att omstruktureringen skett under denna period. Nyss nämnda lämningar var belägna ovan de äldre lämningarna från fas 2:1 och 2:2. Den första byggnaden i fas 3, KG1015 tillsammans med syllstenar KG1019 och stolpar KG1020 anläggs dessutom i norra delen av undersökningsområdet. Troligtvis sker denna förnyelse och reglering inom undersökningsområdet i slutet av stadsregleringen, dvs. omkring 1670–1680. Vi måste räkna med det faktum att invånarnas vilja och förmåga att följa direktiven samt flytta eller omstrukturera sina gårdar kan ha varierat och fördröjt regleringsarbetet. Faktorer som exempelvis social status, tillgång till byggnadsmaterial, samt om regleringen ledde till sämre eller förbättrade

förutsättningar bör ha påverkat regleringsprocessen. Från undersökningen av kvarteret Dalpilen kunde regleringen av kvarteret dateras till någon gång på 1670-talet (Bergold 1996:33), vilket stämmer väl överens med Västra Falun 1.

Under senare delen av 1700-talet och framåt har regleringen i området definitivt blivit genomförd i och med lämningarna i fas 4:3. Området är nu en del av C.A. Halldins stadsgård där det finns en bebyggelsestruktur med olika funktionella zoner. Ursprunget till denna uppdelning är delvis stadsplanen men också den omställning som sker i flera svenska städer under 1600-talet samt branden 1761. Omställningen innebar att boningshusen i tidigmoderna städer förlades ut mot gatan. Ekonomibyggnader som till exempel hantverks- och verkstadsbodan flyttades in på gården eller ut i stadens ytterområde. Boningshusen byggdes generellt med en långsida ut mot gatan där bostadsdelen nås från gatan genom ett portlider (Rosén 1999:46). Halldins boningshus låg där nuvarande Egnellska huset står idag. Huset var väl anpassat till Hälsingtorget och hade 12 fönster i rad. Strax söder om byggnaden längs med Myntgatan uppförde Halldin en lång och låg magasinsbyggnad i slagg. I anslutning till denna byggnad låg det aktuella undersökningsområdet. Halldin uppförde flertal andra byggnader, bland annat ett till hus av slagg som numera benämns som Bergstenska. Huset var beläget på tomtens västra sida längs med Engelbrektsgränd, och var en brygg- och bagarhus med bostad för kusk och gårdspersonal i två våningar. Brygghuset var till för bland annat sådant som fordrade uppvärmning där kokades tvättvatten och bryggdes öl, samt användes vid bak, även slakt kunde förekomma. Byggnaden var under Halldins tid endast en mindre del av gårdskomplexet då det fanns två stora timmermagasin på hans tomt (Hamrin 2011:28). Brygghus användningsområde var mångsidigt och nyttjades framförallt av kvinnor och i synnerhet pigor.

Spår efter produktion, djurhållning och kosthållning

Utifrån den makroskopiska analysen tycks spåren av djurhållning, trähantering, eldning och skinnberedning vara lika starka över hela tidsspännat.

Den osteologiska analysen påvisade att djurhållningen bestått av nöt, svin, och får/get. Av dessa dominerade nötboskap kraftigt både vad gäller antal fragment och vid en viktjämförelse. Drygt 90 % av benens vikt utgjordes av rester ifrån nötboskap. Under den tidigmoderna perioden och i synnerhet i Falun är det inte ovanligt att nötboskap dominerar. Till bl.a. gruvlinor behövdes stora kvantiteter hudar från oxar. Vid mitten av 1600-talet skulle bergsmännen årligen bistå med en halv hud för var fjärdepart, alltså cirka 600 hudar, därtill hushållens diverse behov. Uppköp av nötboskap gjorde dels från närbelägna områden som Gästrikland, Västmanland och Hälsingland, men även från Småland och Västergötland. Oftast köptes boskapen vid höstmärknaderna, olofsmässan i Köping och mårsmässan i Västerås. Betydelsefullt var också märknaderna i Falun, oxhandlarna söderifrån passerade Falun på deras märknadsresor. Från hospitalräkenskaperna finns exempel på vad som kan anses som brukligt för ett större hushåll: köp av ett antal oxar på hösten, slakt för vinterns behov, hudarnas beredning av en tillkallad skomakare (Hildebrand 1946:364–368).

Staden har haft fiskeanläggningar som t.ex. Sundborns ålhus och Uddnäsverken, dessa har dock endast utgjort ett mindre inslag och har inte kunnat täcka den efterfrågan som fanns. Lax, bergentorsk, holländsk sill och framförallt strömming infördes till Falun från bland annat Gävle. Strömming kom inte bara från Gävle utan också från norrländska städer som Söderhamn, Hudiksvall och Härnösand (Hildebrand 1946:369–371). I och med att ingen av kontexterna vattensållades utgör fiskben ett relativt litet inslag av djur-

bensmaterialet. Från tidigare undersökningar i närområdet (Västra Falun 11 och Dalpilen) finns förhållandevis mycket fiskben, även införd havsfisk, vilket har tolkats som att fisk troligen utgjorde ett relativt betydande inslag i kosten. Från den aktuella undersökningen har endast abborre kunnat identifieras, vilken troligtvis fiskats lokalt. Fiskben påträffades i både äldre och yngre kontexter, men intressant i sammanhanget är att i brukningsfas 2:2 påträffades koncentration av fiskrens och träkol i byggnad KG1005 västra del. I östra delen i samma byggnad påträffades däremot en koncentration av dynga, humle och djurhår. Sannolikt ser vi här en skiftning av aktiviteter i byggnaden. Från den östra delen fanns spår efter att byggnaden nyttjats som fähus och att humlen, troligtvis i form av bryggeriavfall getts som foder. I den västra delen fanns spår efter att man rensat fisk och nyttjat byggnaden som grovkök. Att det handlat om en funktionsindelning av byggnaden är mindre troligt då byggnaden endast var 3,8x1,7 meter stor, cirka 6,5 kvadratmeter.

Den makroskopiska analysen visade även spår efter fågel i form av både fjädrar och ben i både äldre och yngre kontexter, troligtvis har man även haft tamhöns inom hushållet.

Utifrån de analyserade jordproverna finns klara indikationer på att hushållet på tomten bedrivit odling. Det finns fröer av kål och rova som endast hanterats i samband med just odling. Det finns också ett antal ytterligare möjliga odlingsväxter t.ex. svartsenap. Men rörande svartsenap är det inte möjligt att skilja mellan den egenodlade och den importerade svartsenapen. En annan trolig odlingsväxt är hampa, men ett dilemma med hampa är att den kan ätas i medicinskt syfte (Skoglund 2016:20–21) och därför skulle kunna tillhöra latrinmaterialet. Skalkorn, lin, humle kan även de vara odlingsväxter men de behöver inte vara odlade på platsen utan inköpta och har sedan beretts inom hushållet. Det finns exempel på att hospitalet i Falun köpte in sin humle från Västergötland (Nilsson 2010:280).

Utifrån djurhållning och hushållets egna produktion tyder det mesta på en kosthållning bestående av framförallt nöt, men också svin och får/get. Sannolikt har fisk, fågel, rova och kål varit ett komplement till kosthållningen. Någon större skillnad mellan 1700-talets högre ståndsmiljö och 1600-talets enklare bebyggelse som det framställs i historiska källor har inte kunnat bekräftats. Det kan bero på flertal faktorer, en faktor kan vara att hushållet under 1600-talet kan ha hört till det övre sociala skiktet. Tydligaste beviset är en skärva Imari porslin från fas 2:3, vilket är den tydligast statusindikerande godstypen. Vid denna tid importerades porslin via det nederländska handelskompaniet VOC. Sverige hade den kontakten via handelshus i Stockholm (Nilsson Schönberg, Göte 2018). En annan tydlig markör är även importvarorna hirs och russin. Hirsens var inte dyr, men knuten till specifika traditionella vällingrätter som äts vid speciella högtider i tyska och holländska hushåll (bilaga 2). Även den höga förekomsten av fikon kan i sammanhanget tolkas som närvaro av ett högreståndshushåll med tyskt/holländskt ursprung eller åtminstone med goda kontakter.

Kvinnors livssituation, genusperspektiv

Länsstyrelsen begäran om att belysa kvinnornas livssituation inom undersökningsområdet genom fynd och anläggningar är svårhanterlig, men betydelsefull. Det finns flera olika tillvägagångsätt att belysa frågan, varav ett är genusperspektivet och om det ur ett genusperspektiv går att identifiera manligt/kvinnligt i gårdens brukning.

Genusperspektiv

Hur ett genusperspektiv bäst definieras och används utvecklas ideligen, därmed framkommer även nya betydelser och diskurser. Generellt innebär genusperspektiv studier av det abstrakta könet, och över hur män och kvinnor uppfattats och vilka konsekvenser det haft, vad gäller möjligheter, rättigheter och utrymme i världen. Det används för att beteckna det komplicerade faktum att människor blir till sitt kön inte enbart utifrån det biologiska könet utan också från den sociala positionen eller människans sätt att vara och tänka, genom att fokusera på könsroller och betrakta dem som en social och kulturell konstruktion (Hirdman 2008:18).

Generations- och livscykelperspektiv

En annan infallsvinkel arkeologer ofta utgår från är kronologiska eller regionala indelningar. Vid diskussioner om genus finns behov av andra utgångspunkter. Ett exempel är förändringar ur ett livscykelperspektiv. Frågor som; när blir barn till flickor och pojkar i ett visst samhälle, hur går genusblivandet till under ett livslopp och är positionerna fasta eller ombytliga? Sådana frågor kan belysas genom att ha ålderscykel eller generationscykel som en utgångspunkt (Arwill-Nordbladh 2001:48–49).

Om man sätter dessa perspektiv i relation med den aktuella undersökningen var människorna i hushållet produktions- och konsumtionsenheter. Könsskillnader skapades i stor utsträckning genom en med våra ögon sett strikt arbetsdelning. Generellt har hushåll som innehaft en högre social position tillämpat en mer strikt arbetsdelning än hushåll med lägre social position. De som var förmögna kunde anställa pigor och drängar som utförde hushållssysslor och därmed kunde mannen och hustrun i familjen avgränsa sina aktiviteter. Från undersökningen och historiska källor finns flertal indikatorer som pekar på att hushållet beboddes av människor i det övre sociala skiktet under 1600-talet. Senare delen av 1700-talet finns uppgifter i historiska källor om att Carl Albrecht & Anna Catharina Halldin ägde större delen av kvarteret däribland det aktuella undersökningsområdet. C.A. Halldin hade en hög social position i och med hans roll som bergsfiskal, assessor och vice borgmästare.

Ett kärls livscykel

Genom att fokusera på ett arkeologiskt föremål och ha det som utgångspunkt för att betrakta dess livscykel (figur 56), bör man kunna resonera kring olika genus. Frågor som exempelvis; vem eller vilka människor kan åskådliggöras genom föremålets livscykel? Kan sociala skikt belysas? I vilken form nyttjades föremålet under livsrytmen? Flera föremål från undersökningen kan knytas till hushållsaktiviteter, bland annat keramik. Keramik är en av flera föremålskategorier som finns i eller kring ett hem med olika sociala dimensioner. Utifrån de registrerade sakorden kan man försöka problematisera och identifiera manligt/kvinnligt. Därmed bör man kunna fånga vissa sociala strukturer genom att använda ett föremåls livscykel från råmaterial till destruktion. Exempelvis en keramikskärva som inte gått att funktionsbestämma som kok-

1. Införskaffande av råmaterial
2. Beredning av råmaterial
3. Tillverkning av föremål
4. Försäljning av föremål
5. Inköp av föremål
6. Handhavande av föremål
7. Brukande av föremål
8. Återbruk av föremål
9. Förbrukat föremål
10. Redeponerat föremål

Figur 56. Ett föremåls livscykel.

förvarings-, bords-, serverings-, eller prydnadskärl blir registrerad enbart som kärl och anses ibland som oanvändbart.

I detta sammanhang utgår vissa punkter (1–4), eftersom undersökningen inte innehöll några arkeologiska lämningar som kan knytas till en krukmakerverkstad. Om sådana lämningar fanns borde man kunna få en inblick i krukmakarens sociala och kulturella rum när råvaran blir till en produkt. Vidare utgår *Inköp av föremål* (5) då det i undersökningsområdet inte har legat någon handelsbod, vilket skulle ha belyst ytterligare ett rum med andra sociala och kulturella konstruktioner. Från undersökningen fanns inte heller några keramikkarl med en eller flera lagningar *Återbruk av föremål* (8), i vilken man kan problematisera ett föremåls symboliska, sociala eller funktionella värde för den eller dem som försökt att laga det, utgår också.

I och med förflyttningen från inköp till handhavande av föremål hamnar kärlet i ett rum med nya sociala och kulturella konstruktioner än var det har varit i tidigare. Kärlets betydelse förändras också, från att ha varit en produkt (försäljningsvara) till att bli ett husgeråd (förbrukningsvara). I detta stadium åskådliggör kärlet människorna i hushållet som hade hand om skötseln och användningen av kok- och förvaringskärl för beredning samt tillagning av mat och dryck, med andra ord kvinnorna. Man kan hålla för sannolikt att ansvaret låg på en huvudpiga eller fataburshustru, assisterad av en eller flera pigor, alternativt äkta maken. Det åskådliggör även minst två olika sociala rum.

Schering Rosenhanes skildring från 1600-talet omtalar att kvinnorna hade hand om korna, männen om dragdjur som oxar och hästar, redan på senmedeltiden omtalas oxdrängar och fåkarlar (Myrdal 1999:310). Att arbeta som pigor under 1600–1700-talet var relativt vanligt. Man kunde börja arbeta som pigor redan i 10–15-årsåldern. Arbetet var inte bara ett yrke utan också en utbildning. Tjänstefolket var en rörlig grupp i samhället vilka förutom att söka arbete på annan ort även gjorde arbetsvandringar. De tog arbete som pigor eller dräng och flyttade från gård till gård. Generellt arbetade man som pigor när man var ung, vid giftermål slutade man som pigor och blev husmor på en egen gård. Tjänsten var dygnet runt och man var inneboende hos familjen i ett eller två år för att senare byta hushåll. Arbetsuppgifterna bestod bl.a. i att valla och stalla djur, tömma dass, tvätta, och laga mat. Tjänstefolket bestod inte av en statisk homogen grupp utan var unga personer från både rika och fattiga hushåll samt söner och döttrar från bondehushåll. Det var inte nödvändigtvis familjens ekonomi som avgjorde utan möjligheten att få utbildning och erfarenhet (Lindström & Mispelaere 2011:143–144).

Under 1600-talet tolkas undersökningsområdet vara del av en bakgårdszon, där man haft djurhållning och ekonomibyggnader. Fram träder ett socialt rum med en kulturell konstruktion som hör till tjänsteyrket. För de drängar och pigor som arbetade inom hushållet, var undersökningsområdet inte särskiljande jämfört med köksområdet, vilket oftast var kvinnornas rum. Bakgårdszonen var snarare ett område som nyttjades av både män och kvinnor. Centralt är att tjänstefolket inte kan anses som en homogen grupp, utan måste problematiseras och fördjupas. Som man kan förmoda fanns det även en hierarki inom tjänstefolket. Från brukningsfas 2:2 fanns en tydlig skiftning i byggnadens funktion, dels som grovkök men också som fähus. Det fanns även avfallslager alldeles intill byggnaden. Här kan man hävda utifrån en traditionell tolkning att kvinnorna har arbetat i grovköket och männen i fähuset. Det är dock en förenklad bild, speciellt om man tar hänsyn till omvärlden och Faluns unika förhållanden. Fasen är daterad till stormaktstidens Sverige och flera män var ute i Europa och krigade. Gruvbrytningen i Falun var otroligt viktig för riket och expanderade kraftigt. Behovet av manlig arbetskraft i gruvan och hyttor

var stor. Därtill finns en redogörelse av Per Brahe att fatburshustrun inom ett storhushåll ansvarade för att brygga, baka, koka, sköta och utfodra boskapen, mjölka och ysta och skriva upp hur mycket varje ko, får och get gav (Myrdal 1999:310). Sannolikheten att detta var kvinnornas sociala rum ökar betydligt och man kan ställa sig frågan om det ens fanns några drängar under denna fas. Om man lägger till hirsen i detta sammanhang, vilken påträffades i vad som tolkats som en förrådsbyggnad/magasin, av vem och hur tillagades den? Hirsen var knuten till specifika traditionella vällingrätter i tyska och holländska hushåll, vilka äts vid speciella högtider. Man kan hålla för sannolikt att tillagningen av rätten utfördes av den som hade kunskapen som krävdes, i detta fall kan man förmoda att ansvaret låg på äkta maken eller fataburshustrun assisterad av en eller flera pigor, med möjlig utländsk härkomst.

Brukande av föremål (7) belyser de som blev serverade och förtärde maten från bords- och serveringskärl. Från undersökningen finns spår av att man bl.a. konsumerat fikon, russin och hirs. I och med förflyttningen från handhavande av föremål till brukandet av föremål hamnar kärlet i ett rum med nya sociala och kulturella konstruktioner än var det har varit i tidigare. Serverades dessa tillagade råvaror i ett traditionellt rödgods kärl med tyskt/holländskt ursprung och vem/vilka i hushållet fick förtära dessa importerade varor? Den höga förekomsten av fikon tillsammans med importvarorna russin och hirs indikerar ett hushåll i det övre sociala skiktet med en internationellt präglad miljö bebodd av människor med tyskt eller holländskt ursprung. Man kan förmoda att importvarorna var reserverade för mannen och hustrun i hushållet, dels för att förtära men också som en statusmarkör. Kosthållning och föremål kan ha haft en mer symbolisk funktion. Ett fint importerat kärl kan ha fyllt en funktion som prydnadspjäs i hemmet, dvs. statusmarkör. Här framkommer ett helt annat socialt rum med en kulturell konstruktion vilken snarare hör till hushållets borgerskap eller ståndspersoner.

Traditionellt anses mannen vara den med handelskontakter, det går dock inte helt utesluta att det var kvinnan som hade handelskontakter, speciellt i Falun. I Falun hade kvinnor rätt att, i de fall som männen skadats eller omkommit i gruvan, öppna krogar för att säkra sin försörjning. Ett annat exempel som är knutet till bergsbruket är Christina Matsdotter gift med Hans Hansson Eggertz. Efter att hennes man gått bort fortsatte hon med hyttdriften i den hytta hon fått vid arvsskiftet. Hon finns med i smältartingsprotokoll från 1744 och 1752 som afl. Rådman Hans Hansson Eggertz änka (Carlsson 2008:56). Det finns också exempel på att kvinnor t.ex. tagit över sin avlidne mans verkstad i tidigmoderna städerna och därmed övertagit hantverkarrollen för en mer eller mindre lång tid. Kvinnors hushållsnära aktiviteter behöver därför inte nödvändigtvis vara av hushållskaraktär.

Kvinnan i hushållet var formellt sett omyndig, men kvinnor var representerade på flera olika samhällspositioner. Det är inte kvinnor generellt utan beroende på graden av dessa kvinnors skicklighet, kunskap, civilstånd och sociala tillhörighet. Flera forskare har med stöd av rättsprotokoll visat att kvinnor under tidigmoderna perioden varit mera aktiva på det ekonomiska planet än vad lagen föreskrev. Kvinnors andel i ekonomiska mål har utgjort omkring 10–15 %, desto högre i städer och lägre på landsbygden (Fagerlund 2003:145–146) Om nu gården som helhet har tillhört det övre skiktet, har den äkta maken troligtvis på ett eller annat sätt varit involverad i styrningen av hushållet. Det ska dock påpekas att i ett mindre bemedlat hushåll med helt andra sociala dimensioner och konstruktioner behöver det möjligtvis inte finnas någon skillnad mellan handhavande och brukande av föremålet.

Förbrukat föremål (9), i de fall kärlet har tappat sitt symboliska eller

funktionella värde och gått sönder till flera skärvor, försvinner dess primära funktion. I och med detta hamnar kärlet återigen i det sociala och kulturella rummet hos tjänstefolket. Det var deras uppgift i hushållet att städa undan avfallet. Det finns exempel på sekundära användningsområden för avfall med blandat innehåll. Material från avfallsbingar har tagits till gödsling för odling. Från den aktuella undersökningen finns ingen avfallsgrop- eller bing. Däremot avfallslager i brukningsfas 2:2 och en möjlig odlingsyta i fas 1:1. Hushållssysslor som odling och hantering av avfallet i brukningsfasen, utfördes i detta fall sannolikt av kvinnor möjligtvis av en eller flera pigor. Den ledande kvinnan i hushållet hade flertal uppgifter som nämnts tidigare. En av dessa uppgifter vara att se till att kål- eller trädgård sköttes om, se till att alla rum och utrymmen sopades och städades, och att askan togs om hand så att såpa kunde sjudas (Myrdal 1999:310).

Redeponerat föremål (10), kärlet har vid det här stadiet tappat sin ursprungliga funktion och sammanhang och är endast ett massmaterial, tillsammans med annat avfall. Användningsområde för redeponerat föremål är t.ex. fyllningsmaterial i stolphål, trossbotten, utjämningslager etc. Vid stadsarkeologiska undersökningar påträffas ibland mängder med rödgodsskärvor i olika utfyllnads- och utjämningslager. Dessa har fungerat som underlag vid förnyelse av bebyggelse, t.ex. i fas 3:1, materialet har forslats från en plats till en annan. Från den aktuella undersökningen finns också flertal andra utfyllnads- och utjämningslager. Gemensamt för dessa exempel är handlingen, vilken belyser ett helt annat socialt och kulturellt rum. Dessa åtgärder krävde en eller flera dagsverken och utfördes av människor från ett socialt skikt som inte tillhörde hushållet. Det utfördes sannolikt av både män och kvinnor.

En studie av mantalslängder

Vid slutet av 1700-talet och under 1800-talet har det aktuella området tolkats övergå från bakgårdszon till del av en mellanzon. Mellanzonen, är den mellersta delen av tomten, som ofta innefattar inre bebyggelselämningar som ekonomibyggnader och gårdsytor. Som nämnts tidigare ligger det tidigare magasinshuset i anslutning till undersökningsområdet i nordost och mot väst finns Bergstenska huset. Huvudbyggnaden låg tidigare strax nordväst om undersökningsområdet.

En mindre del av mantalslängderna i Riksarkivet har kunnat studeras. I detta fall antal drängar och pigor från 1770-talet fram till sekelskiftet 1800. Det finns tydliga indikationer på att tjänstefolket utförde större delen av sysslorna inom och utanför hushållet. Enligt kartan Fahlu stad med ägorne inom dels yttre rågångar från år 1777 ägde Halldin även tre tåkter vid Britsarvet (LMV U9-1:4). Dessa bestod av lindjord samt beteshagar och backar. En intressant differens är att pigor under en 30-årsperiod överstiger antalet anställda drängar med cirka 40 procent. Varför antalet pigor är desto fler än antalet drängar under senare delen av 1700-talet väcker frågan varför?

En fullvuxen och högst kompetent dräng skulle kunna slöjda, så, meja säd, plöja, tröska m.m. Vid behov, med flertal anställda skulle han även fungera som en arbetsledare. En yngre dräng, vilken inte var fullärd hade till uppgift att plöja, tröska o.s.v. Var man ännu yngre och inte längre räknades som barn fanns diverse arbetsuppgifter som att exempelvis passa hästar och kor, samt mocka och fodra. Förutom dessa uppgifter skulle den yngste drängen vara kvinnorna behjälpliga med att reda lin och karda ull. Under dessa drängar kunde det finnas pojkar anställda vilka var drängarnas hjälpreda eller passopp.

Pigyrket innehöll en liknande hierarki, beroende på ålder och kunskap skulle pigan eller pigorna i hushållet kunna mjölka, spinna och väva och var

i frånvaro av husmodern den som satte maten på bordet. Andra uppgifter var att sålla brödsäden innan den skulle till kvarnen och malas. Därutöver fanns arbetsuppgifter vilka kunde inbegripa att bereda slaktmaten, försäljning och hjälpa drängen med gödseln och sköta kreaturen. Tyngre och mödosammare arbetsuppgifter kunde tilldelas yngre pigor eller de med mindre erfarenhet. Ett genomgående drag i pigans och drängens uppgifter är att de inte är så uppdelade (Berg 1944:77–78).

Denna arbetsdelning av pigor och drängars sysslor är endast ett exempel och som nämnts tidigare varierar det beroende på geografiska områden, social position m.m. Däremot är det tydligt att det fanns pigor och drängar med olika status eller hierarkiska positioner. Undersökningens resultat visar på ett område där främst tjänstefolket vistades och var verksamma. Aktiviteterna i form av odling och djurhållning som påträffats från undersökningen äldre faser bör kunna kopplas till främst pigor, men också drängar. Fas 2 med byggnaderna KG1004, KG1005, KG1006, grovkök, fähus och förråd, är exempel på vad som bör ha varit en kvinnlig miljö utifrån traditionell tolkning. Från 1700-talet och framåt i faserna 3 och 4 finns fortsatt byggnader som är troliga fähus och ekonomibyggnader. Från brukningsfas 3:2 fanns spår efter djurhållning i form av fjädrar. Makrofossilanalysen från gårdsytan i samma fas indikerade ett fähus, eller en fähusnära bod då mycket djurdynga påträffades. Från fas 4:1 finns rester efter en enklare ut- eller tillbyggnad KG1019 och KG1020. Denna byggnad har tolkats höra samman med byggnaden som fortfarande finns belägen strax nordost om undersökningsområdet, och som i ett äldre skede fungerat som magasin. Tillsammans med föremål som textilier, nålbryne (F223) och dräktdetalj (F10) belyser kvinnliga aspekter i den materiella kulturen inom området.

Varför antalet pigor är desto fler än antalet drängar i slutet på 1700-talet fram till början på 1800-talet inom hushållet kan bero på flera faktorer. I en stad som domineras så tydligt av bergsbruket och därtill hörande yrkeskategorier, fanns det sannolikt ett större behov och utrymme för pigor att bedriva sysslor som ansågs manliga samt att vara mer dynamiska och mångsidiga i sina sysslor. Därtill bör man överväga om drängarna i hushållet liksom Halldin arbetade inom gruvnäringen och pigorna allena ansvarade för hushållet samt djurhållning- och jordbruksarbetet vid Britsarvet? Dessutom bör man överväga om ett liknande scenario var fallet i undersökningens äldre faser. En reflektion är möjligheten att studera om det fanns specifika arbetsuppgifter i Falu stad som inte fick utföras av pigor. En annan viktig faktor är att pigor generellt sett hade lägre lön och att majoriteten av sysslorna mellan dräng och piga inte var strikt uppdelade. En annan faktor att ta hänsyn till är omvärlden. Under senare delen av 1700-talet inträffade nödår, ryska kriget 1788–1790 och det var en orolig period i och med den franska revolutionen 1789. Det påverkade de sociala konstruktionerna i samhället och Falu stad.

Utvärdering i förhållande till undersökningsplanen

Utvärderingen av undersökningen har gjorts i förhållande till den av länsstyrelsens godkända undersökningsplanen; tidplan, förutsättningar, vetenskapliga frågeställningar, metoder, analyser, och fynd. Dalarnas museum anser sig ha uppnått det i undersökningsplanen angivna syftet med undersökningen i och med fältarbetet och föreliggande basrapport. Den tidplan som upprättades i undersökningsplanen har i huvudsak hållits, fältarbetet startade våren år 2016, men basrapporten blev något fördröjd på grund av

att projektet skiftade projektledare under rapportarbetet, vilket länsstyrelsen informerades om och godkände.

Den metod som angivits i undersökningsplanen var också den metod som kom att användas i fält. Metodiken och efterarbetet komplicerades dock av att rivningen av betongplattan påverkade de underliggande kulturlagren och konstruktionerna. Resultat och tolkning av de vetenskapliga frågeställningarna har följaktligen presenterats i basrapporten. Den vetenskapliga frågeställningen Falun som senmedeltida centralplats har inte behandlats i och med att det krävdes en större genomgång av historiska källor som inte rymdes inom den budgeterade rapporttiden. Kvinnors livssituation har behandlats i rapporten, men borde eventuellt ha presenterats i en annan form för att nå en bredare grupp, exempelvis i form av en artikel.

Analyserna har utförts enligt undersökningsplanen. Länsstyrelsen bedömde att förmedling inte var aktuellt för undersökningen, därmed ingick ingen visning eller publik verksamhet för allmänheten i undersökningsplanen.

Sammanfattning

Västra Falun fastighets AB planerar att exploatera fastigheten Västra Falun 1 i Falu stad. Arkeologer från Dalarnas museum har på länsstyrelsens begäran genomfört en arkeologisk undersökning. Fastigheten Västra Falun 1 ligger inom fornlämningen RAÅ Falun 68:1 som består av Faluns äldre stadslager med medeltida ursprung. Arbetet utfördes i mars–april månad 2016 efter beslut av Länsstyrelsen Dalarna. Undersökningsytan var ca 200 kvadratmeter stor. Ett större område togs upp strax söder om Egnellska huset i vilket flera äldre tidigmoderna lämningar påträffades. Däribland kan nämnas bebyggelselämningar och gårdsytor, trä- och stenkonstruktioner samt rester efter en källare. Ambitionen har varit att i så god utsträckning som möjligt ge en bild av en strukturell förändring av bebyggelsen.

Den generella bilden från undersökningen visar att inom det aktuella området fanns välbevarade lämningar från både innan och efter stadsregleringen. Detta trots att rivningen av betongplattan försvårade den arkeologiska undersökningen. Lämningarna inom kvarteret får anses ha en hög kunskapspotential då det gäller kunskap om Faluns äldre historia. Det finns således goda förutsättningar att belysa lämningarna inom kvarteret på ett mångsidigt sätt och göra en djupare stadsarkeologisk tolkning i framtiden.

Referenser

- Ahrland, Åsa (2006). *Den osynliga handen: trädgårdsmästaren i 1700-talets Sverige*. [Ny, rev. utg.] Stockholm: Carlsson
- Andersson, Carolina & Holmström, Marie (1987). *Kv. Dalpilen*. UV Stockholm rapport.
- Arwill-Nordbladh, Elisabeth (2001). *Genusforskning inom arkeologin*. Stockholm: Höskoleverket.
- Augustsson, Jan Erik (1992). Medeltida husbyggande i Sverige. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* nr 23: 55–86.
- Axelsson Karlqvist, Jimmy (2018). *Arkeologisk undersökning, Stigaren 1, stadslager Falun 68:1, Falu kommun, Dalarnas län*. Dalarnas museum arkeologisk rapport 2018:2
- Axelsson Karlqvist, Jimmy (2016). *Arkeologisk schaktningsövervakning, Västra Falun 11 & 13, vid schaktning för slänkning genom stadslager RAÄ 68 i Falu stad och kommun, Dalarnas län*. Dalarnas museum arkivrapport dnr 24/16.
- Axelsson Karlqvist, Jimmy & Fahlberg, David (2016a). *Arkeologisk förundersökning, Västra Falun 4, inom stadslager Falun 68:1, Falu kommun, Dalarnas län*. Dalarnas museum arkeologisk rapport 2016:4
- Axelsson Karlqvist, Jimmy & Fahlberg, David (2016b). *Arkeologisk förundersökning, Posten 10, planerad bostadsbebyggelse inom stadslager Falun 68:1, Falu kommun, Dalarnas län*. Dalarnas museum arkeologisk rapport 2016:5
- Berg, G. (1944). *Landsbygden: [Arbetarvandringar]*. Stockholm:
- Bergold, Helmut (1996). *Dalpilen – ett 1600-talskvarter i Falun. Dalarna, Falun, kv Dalpilen*. UV Stockholm, rapport 1996:109.
- Bergold, Helmut & Grälls, Annika (1989). *Arkeologisk förundersökning, kv Teatern nr 6, Falun, Dalarna*. Riksantikvarieämbetet, Byrån för Arkeologiska Undersökningar. Stencil. Stockholm.
- Bergold, Helmut & Forsberg, Madeleine (2016). *Arkeologisk förundersökning, Kvarteret Teatern 11, Falun. Falun 68:1, kvarteret Teatern 11, Falu socken och kommun, Dalarna*. Arkeologgruppen AB. Arkeologisk rapport 2016:17.
- Borg, Kaj (red.) (1998). *Eketorp: fortification and settlement on Öland/Sweden. Artefakterna*. Stockholm: [Royal Acad. of Letters, History and Antiquities [Vitterhets-, historie- och antikvitetsakad.]
- Broberg, Birgitta & Hasselmo, Margareta (1981). *Keramik, kammar och skor från 7 medeltida städer. Fyndstudie*. Medeltidsstaden 30. Stockholm : Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer.
- Bäck, Mathias, Heimdahl, Jens & Vretemark, Maria (2016). Avfall - resurs eller problem. I: Tagesson, Göran & Carelli, Peter (red.) *Kalmar mellan dröm och verklighet. Konstruktionen av den tidigmoderna staden*. s. 338–349. [Linköping]:
- Carlsson, Eva (2008). En dygdesam matrona. I: Anna Götlind (red.) *Vid bergsmannens sida : Kvinnoliv på bergsmansgårdar och i stadshushåll i Falun under trehundra år*. sid. 50–58. Falun: Dalarnas museum.
- Carlsson, Eva (2011). Handelsman Rogströms gård. Arkeologisk undersökning i kvarteret Västra Falun. *Dalablandning. Dalarna 2011*. Dalarnas hembygdsbok 81. Dalarnas Fornminnes och Hembygdsförbund och Dalarnas museum. Falun. s. 12–25.
- Carlsson, Eva (2012). *Arkeologisk förundersökning i kvarteret Västra Falun, 1600-tals-bebyggelse inom stadslager RAÄ 68 i Falu stad och kommun, Dalarna*. Dalarnas museum arkeologisk rapport 2012:8.
- Carlsson, Eva & Lindberg, Karl-Fredrik (2010). *Arkeologisk förundersökning, Egnellska tomten, stadslager i kv Västra Falun 15, RAÄ 68, Falu stad och kommun, Dalarna*. Dalarnas museum arkeologisk rapport 2010:16. Falun.

- Elfwendahl, Magnus (1999). *Från skärva till käril. Ett bidrag till vardagslivets historia i Uppsala*. Diss. Lund: Univ.
- Ersgård, Lars, Karlsson, Pär & Tagesson, Göran (2003). *I Tyskebacken: hus, människor och industri i stormaktstidens Norrköping*. 1. [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetets förl.
- Fagerlund, Solveig (2003). Kreditens nätverk - ett genusperspektiv. *Hans och hennes: genus och egendom i Sverige från vikingatid till nutid*. sid. 139–165. Historiska institutionen, Uppsala: Univ.
- Fahlberg, David (2017). *Arkeologisk schaktningsövervakning, Västra Falun 15, schaktningar i stadslager Falun 68:1, Falu kommun, Dalarnas län*. Dalarnas museum arkeologisk rapport 2017:12. Falun.
- Forslund, Karl-Erik (1939). *Med Dalälven från källorna till havet. Del 3, Södra Dalälven, Bok 6, Falun, 1, Väster om ån*. Stockholm: Åhlén & Åkerlund
- Gaimster, David (1997). *German Stoneware 1200-1900*. Archaeology and Cultural History. British Museum Press. London.
- Gaimster, David R. M (2002). Keramik i Stockholm 1250–1600: inflytande från Hansans handel, kultur och teknik. Sid 189–210. *Upptaget*. Samfundet Sankt Eriks årsbok.
- Granlund, John (1944). Landsbygden. I: Lindblom, Andreas (red.) *Arbetaren i helg och söcken: kulturhistoriska studier*. 2, *Vardag och fest*. Sid. 61-114. Stockholm
- Grälls, Annika & Holmström, Marie (1989). *Rapport, Dalarna, Falun, Kvarteret Bergsfogden nr 10 och kvarteret Bergshauptmannen nr 9, arkeologisk undersökning 1988*. Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar. Stencil.
- Gustafsson, Stefan & Lagerstedt Anna (2018). Markberedning som en källa till urbaniseringsprocesser – med exempel från kvarteret Fältskären i Enköping. *META Historiskarkeologisk Tidskrift 2018*. Uppsala.
- Hamrin, Örjan. (2011). Egnellska huset. *Dalablandning. Dalarna 2011*. Dalarnas hembygdsbok 81. Dalarnas Fornminnes och Hembygdsförbund och Dalarnas museum. Falun. s. 26-45.
- Heimdahl, Jens (2014). Det borgerliga livet kryddor. I: Ann-Marie Nordman, Mikael Nordström och Claes Petterson (red.) *Stormaktsstaden Jönköping-1614 och framåt*, sid. 327–348. Jönköping: Jönköpings läns museum arkeologisk skriftserie, 2014.
- Hildebrand, Karl-Gustaf (1946). *Falu stads historia till år 1687, förra bandet*. Falu nya boktryckeri AB. Falun.
- Hirdman, Yvonne (red.) (1992). *Kvinnohistoria: om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*. Stockholm: Utbildningsradion
- Johansson, M. (2006). Keramik från kvarteret Svalan. I: Carlsson, Michél & Hedlund, John *Från klostermark till hamnkvarter på 200 år. Vattugatan och kvarteret Svalan – ca 1440–1640*. Stockholms stad, Norrmalm, RAÄ 103, *Arkeologisk undersökning 1991*. Stockholms stadsmuseum, Kulturmiljöavdelningen, Arkeologisk rapport 2006:10. Stockholm.
- Lindberg, E. J. (1936). Västra landfästet till gamla Falubron anträffat. *Falu läns tidning* 1936-05-20.
- Lindström, Jonas & Mispelaere, Jan (2011). Genus, arbete och hushåll bland jordfattiga på landsbygden. *Levebröd: vad vet vi om tidigmodern könsarbetsdelning?*. sid. 131–154. Uppsala: Historiska institutionen.
- Lögdqvist, Anna (2004). *Arkeologisk schaktövervakning i samband med nedläggning av fjärrvärme i Myntgatan och Dalkarlsgränd, raä 68, Falu stad och kommun*. Dalarnas museum arkeologisk rapport dnr 177/04. Stencil.
- Lögdqvist, Anna (2005). *Arkeologisk schaktövervakning i samband med omläggning*

- av VA-ledningar i Engelbrektsgatan, raä 68, Falu stad och kommun, Dalarna. Falun: Dalarnas museum, arkivrapport dnr 141/05
- Lögqvist, Anna (2010). *Myntgatan, RAÄ 68 Falu stad, Arkeologisk schaktöversäkning*. Dalarnas museum arkeologisk rapport dnr 51/10. Stencil.
- Myrdal, Janken (red.) (1999). *Det svenska jordbrukets historia [Bd 2] Jordbruket under feodalismen : 1000-1700*. Stockholm: Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg
- Nilsson, Pia (2010). *Bortom åker och äng. Förekomst och betydelse av kvarnar, fiske, humle- och fruktodlingar enligt de äldre geometriska kartorna (ca 1630–1650)*. Diss. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Nilsson Schönberg, Göte 2018. e-mail, 2 maj
- Olsson, Daniels Sven & Sundström, Kjell (2012). *Husen berättar: bevarandeplan för Falu innerstad 2012*. (Ny, bearb. utg.) Falun.
- Rosén, Christina (1999). *Föremål och social status i Halmstad ca 1550–1750*. Göteborg: Institutionen för arkeologi.
- Sahlström, Nils (1925). *Stadsplaner och gaturegleringar i Falu stad före 1850-talet*. Falun.
- Sahlström, Nils (1961). *Stadsplaner och stadsbild i Falun 1628–1850*. Falun.
- Sandberg, Fredrik (2011). *Arkeologisk förundersökning, Teatern 11, för saneringsarbeten efter bensinstation i RAÄ 68, Falu stad och kommun, Dalarna*. Falun: Dalarnas museums arkivrapport dnr 324/11
- Skoglund, Git (2016). *Hampa: det vita guldet: textilväxten cannabis sativa*. Möklinta: Gidlund
- Strömbäck, Dag (1941). *Falu stads folktraditioner*. Folkminnen upptecknade under ledning av Landsmåls- och Folkminnesarkivet i Uppsala. Falu stads hembygdsnämnd och historiekommitté samt landsantikvarien i Dalarna med anslag av Falu stads stadsfullmäktige. Uppsala.
- Svedberg, Viktor (1986). *Ett gårdskomplex från 1600-talet i kvarteret Dalpilen intill Faluns äldsta hamn: arkeologisk undersökning 1982*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet
- Wehlin, Joakim (2018a). *Arkeologisk undersökning, Västra Falun, släntning genom kulturlager, stadslager Falun 68:1, Falu stad och kommun, Dalarnas län*. Dalarnas museum arkeologisk rapport 2018:5. Falun.
- Wehlin, Joakim (2018b). *Arkeologisk undersökning, Västra Falun, schaktning för garage i stadslager Falun 68:1, Falu stad och kommun, Dalarnas län*. Dalarnas museum arkeologisk rapport 2018:6. Falun.
- Wehlin, Joakim et al (i tryck). *Arkeologisk undersökning, Västra Falun 11, 1500- och 1600-talsbebyggelse inom stadslager Falun 68:1 i Falu kommun, Dalarnas län*. Dalarnas museum arkeologisk rapport 2019:1. Falun.
- Åkerhagen, Arne (2012). *Den svenska kritpipan – pipor tillverkare och fynd*. Tobaks- och Tändsticksmuseum. Stockholm.
- Åsgrim Berlin, Agnetha (2014). *Kålgårdarna - stadens köksträdgård*. I: Ann-Marie Nordman, Mikael Nordström och Claes Petterson (red.) *Stormaktsstaden Jönköping-1614 och framåt*, sid. 375–391. Jönköping: Jönköpings läns museum arkeologisk skriftserie, 2014.
- Östberg, A. (1973). *Hantverkare i Falun: från skråtid till nutid. Falu hantverks och industriförening*. Falun.

Arkiv

Dalarnas museums arkiv.

Projekt 1446, 1450, 1497

G. Skarin Karta öfver Falu stad (1886) Dalarnas museums arkiv

FMIS. Riksantikvarieämbetets fornminnesinformation. www.fmis.raa.se
Riksarkivet, Planteboken 21b, jordebok.ra.se
Mantalslängder
LMV Lantmäteriets historiska karttjänst. www.lantmateriet.se.
Lantmäteristyrelsens arkiv, akt: U5, U9-1:1, U9-1:2, U9-1:4
Kungliga Biblioteket, (KB)
Falu stad (1660–1696). Suecia antiqua et Moderna [Elektronisk resurs].
Tillgänglig på Internet: <https://suecia.kb.se>

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	431-645-2016
Socken:	Falu stad
Fornlämning, RAÄ nr:	68:1
Fastighet:	Västra Falun 1
Koordinater, SV:	N: 6718961
(SWEREF99 TM)	E: 534400
Höjd (RH 2000):	111,31–110,08 m.ö.h.
Inmätning:	RTK-GPS
Dendrokronologisk analys:	Hans Lindersson, Lunds Universitet
Makroskopisk analys:	Jens Heimdahl, SHMM Arkeologerna
Osteologisk analys:	Agneta Flood, AO Arkeosteologi
Utförandetid:	20160316–20160418
Undersökt yta, kvadratmeter:	200 kvadratmeter
DM projektnummer:	1604
DM diarienummer:	15/126
DM fotoaccesion:	2016/18
DM fyndaccesion:	23327 / 317 fyndposter
Arkeologisk personal:	Greger Bennström, David Fahlberg, Katarina Eriksson, Joakim Wehlin, Jimmy A Karlqvist
Fältarbetsledare:	Jimmy A Karlqvist
Projektansvarig:	Joakim Wehlin, Jimmy A Karlqvist

Dokumentationsmaterialet bestående av 182 foton, shapefiler, profilitrningar samt kontextblanketter förvaras på Dalarnas museum.

Bilaga 1 Kontextbeskrivningar

A1 Bärlager

Recent konstruktionslager av grå sand, grus och stenar utlagt för att få bärlighet till ovanliggande byggnad. Lagret innehöll betong, isolering och frigolit som tryckts ned vid rivningen av ovanliggande betongplatta på grund av att grävmaskinen använde skopa med tänder. Eftersom tänderna delvis gått djupt var kontaktytan mot underliggande lager ojämn.

Kontextgrupp: 1023

Ligger under: Rivningsmassor

Ligger ovan: A2, A3, A8

Tjocklek: 0,1–0,2 m

- Handling – Konstruktion
- Deposition – Tertiär

A2 Stenläggning

Kullerstenläggning bestående av 0,1–0,3 meter stora stenar under bärlaget A1. Stenläggningen hade delvis skadats vid byggnationen eller rivningen av den ovanliggande byggnaden. Stenläggningen skars av en modern nedgrävning i sydväst-nordöstlig riktning, samt kabelrännor i nordväst-sydöstlig riktning. Stenläggningen var intakt i nordväst där den låg utanför den rivna byggnaden. Stenläggningen hör till 1700-talsfasen och tolkas varit del av gårdsplanen till det befintliga huset direkt i nordöst och har sannolikt varit betydligt större.

Kontextgrupp: 1022

Ligger under: A1

Ligger ovan: A4

Tjocklek: 0,15 m

Längd: ca 8 m

Bredd: ca 5 m

A3 Utjämningslager

Ett omrört lager bestående av ljus grågul sand med sten och tegelkross. Lagret var beläget inom ett större område i undersökningsområdet. Eventuellt innehöll lagret raseringsmassor från en äldre byggnad, men tillkomsten av lagret är osäker eftersom lagret delvis omörts med modernt material vid rivningsarbetet.

Kontextgrupp: 1023

Ligger under: A1

Ligger ovan: A8, A13

Tjocklek: 0,1–0,15 m

- Handling – Konstruktion
- Deposition – Tertiär

A4 Konstruktionslager

Orangefärgat konstruktionslager bestående av

slagg, grus, silt och lera. Lagret låg stratigrafiskt under stenläggning A2. Bitvis fanns spår av ett brukningslager med träflis och silt på och mellan stenarna som dock inte gick att separera från konstruktionslagret. På vissa ställen hade svackor och ojämnheter fyllts ut med beige lera.

Kontextgrupp: 1022

Ligger under: A1, A2

Ligger ovan: A9

Tjocklek: 0,2 m

- Handling – Konstruktion
- Deposition – Tertiär

A5 Stensyll

Delvis skadad syllstensrad av 0,3–0,4 meter stora stenar som möjligen fortsätter längre västerut. Syllstenarna tolkas tillhöra fas 4:3 eller möjligtvis en bortschaktad yngre fas. Norr om nedgrävning A7 fanns ett större rektangulärt område med stenlyft som skulle kunna vara borttagna ingångsstenar.

Kontextgrupp: 1019

Ligger under: A1

Ligger ovan: A6

Längd: 5,5 m

Bredd: 0,5 m

Höjd: 0,2–0,3 m

A6 Fyllning

Fyllning till nedgrävning A7 vilken var belägen under syllstenarna A5. Fyllningen bestod av grå till ljusbrun slagg, tegelkross, grus och sand med inslag av kalkbruk.

Kontextgrupp: 1019

Ligger under: A5

Ligger ovan: A7

Tjocklek: 0,2–0,3 m

- Handling – Konstruktion
- Deposition – Tertiär

A7 Nedgrävning

Oregelbunden nedgrävning till syllstenar A5. Nedgrävningen skar genom lager A12.

Kontextgrupp: 1019

Ligger under: A6

Ligger ovan: A12

Djup: 0,2–0,3 m

Längd: 5,5 m

Bredd: 0,5 m

A8 Utfyllnadslager

Utfyllning eller utfyllnad av sluttning mot det befintliga huset i nordöst, lagret tunnade ut åt sydväst och nordväst. Söder om syllstocken

A14 låg lagret direkt under bärlagret A1. Lagret bestod av horisonter av slaggkross (ca 0,02–0,03 m stora) med inslag av kol i topp och botten. Lagret hade även inslag av större slaggstycken (ca 0,25 m stora) och sand. Söder om syllstocken A14 låg en tunn lins av lerblandat kulturlager vilken fanns i kontaktytan till underliggande utjämningslager A12. Ytan tolkas ha fyllts ut i omgångar och brukats däremellan. Fynd av rödgods och kritpipor indikerar att lagret härrör från 1700-talet.

Kontextgrupp: 1018

Ligger under: A1, A3

Ligger ovan: A12

Tjocklek: 0,1–0,3 m

- Handling – konstruktion
- Deposition – Tertiär

A9 Utjämningslager

Gråbrunt till rostfärgat utjämningslager med två horisonter av silt med en tunn lins av grus emellan. Lagret innehöll ett stort inslag av träkol, träflis, djurben, kritpipsskaft och små förekomster av tegelkross, småsten och slagg.

Kontextgrupp: 1022

Ligger under: A4

Ligger ovan: A10

Tjocklek: 0,05–0,12 m

- Handling – Brukning
- Deposition – Tertiär

A10 Golvlager

Lagret tolkas som rester efter 1–3 nivåer av trägolv, brukningslager och konstruktionslager av silt, grus och sand. Dessa gick inte att separera på grund av att kulturlagren rivits sönder vid rivningen av den ovanliggande betongplattan. Lagren slogs därför samman under samma kontext. Lagren tolkas höra samman med syllstocken A14 men har ingen fysisk kontakt eftersom nedgrävningen A7 till de yngre syllstenarna A5 skar av lagret.

Kontextgrupp: 1021

Ligger under: A9

Ligger ovan: A11, A12

Tjocklek: 0,1–0,15 m

A11 Utfyllnadslager

Tre mindre klackar av lagret var bevarade från störningar av grävskopan vid rivningen av betongplattan ovan. Lagret bestod av grågrön sand och lera med inslag av tegelkross, träkol och grus. Lagret tolkas ha legat som utfyllnad över en större yta eller varit ett konstruktionslager som koncentrerats till syllstenarna A7.

Kontextgrupp: 1018

Ligger under: A10

Ligger ovan: A12, A15

Tjocklek: 0,05–0,1 m

- Handling – Konstruktion
- Deposition – Tertiär

A12 Utjämningslager

Svart utjämningslager bestående av slagg med ett stort inslag av träkol och sot samt träflis och enstaka tegelkross. Lagret låg under utfyllnadslager A8 och söder om syllstocken A14. Det fanns en tunn lins av ett lerblandat kulturlager som skiljer lagren åt varför A8 tolkas som något senare tillkommit än A12.

Kontextgrupp: 1018

Ligger under: A8, A10, A11

Ligger ovan: A15, A19

Tjocklek: 0,03 m

- Handling – Konstruktion
- Deposition – Tertiär

A13 Utjämningslager

Utgjämningslager av beige lera som låg på en förhöjning i sydost. Lagret sluttade och tunnade ut mot syllstocken A14 i nordväst. Lagret var tjockast i sydost och har delvis forslats bort och grävts av i samband med anläggandet av A14.

Kontextgrupp: 1017

Ligger under: A3, A8, A19

Ligger ovan: A21

Tjocklek: 0,01–0,3 m

- Handling – Konstruktion
- Deposition – Tertiär

A14 Träsyll

Träsyll, bestående av två sammanskarvade stockar sammanfogade med en timmerhake. Syllstocken tolkas höra samman med golvresterna A10, dock skar den yngre nedgrävningen A7 av den fysiska relationen mellan dem. Det är dock tydligt att nordväst om syllstocken är en inomhusyta.

Kontextgrupp: 1015

Ligger under: A3, A7, A8

Ligger ovan: A29

Längd: 7,5 m

Bredd: 0,2–0,25 m

Höjd: 0,01–0,2 m

A15 Golvlager

Golvlager vilket bl.a. var beläget ovan äldre regler A20. Lagret ligger uppemot syllstocken A14. Golvlagret var brunfärgat och innehöll slagg och mycket organiskt material, främst träflis. I lagret fanns inslag av grus, tegelkross, träkol och djurben. I lagret noterades också mycket djurhår och textiltfibrer.

Kontextgrupp: 1017

Ligger under: A11, A12

Ligger ovan: A20, A24, A25

Tjocklek: 0,02–0,05 m

- Deposition – primär
- Handling – brukning

A16 Stolpe

Stor rund stolpe vilken tolkas höra samman med stolpe A26 och syllstenar A5. Stolpen var svårtolkad i och med att den framkom direkt under bärlager A1, och skar alla lager ned till den naturliga silten. Stolpen var genomruten vilket uteslöt dendrokronologisk analys.

Kontextgrupp: 1020

Ligger under: A1

Ligger ovan: Naturlig mark

Bredd: 0,5 m

Höjd: 0,47 m

A17 Fyllning

Fyllning till nedgrävning A18 och stolpe A16. Fyllningen bestod av brun slagg och silt med inslag av träkol, småsten, tegelkross och träflis. Slaggstyckena hade använts som skoning och var 0,1–0,3 meter stora.

Kontextgrupp: 1020

Ligger under: A16

Ligger ovan: A18

Tjocklek: 0,4 m

- Deposition – tertiär
- Handling – konstruktion

A18 Nedgrävning

Nedgrävning med rund form i plan och vertikal form på sidorna. Nedgrävning för stolpe A16 och fyllning A17.

Kontextgrupp: 1020

Ligger under: A16, A17

Ligger ovan: Naturlig mark

Djup: 0,4 m

Diameter: 0,7 m

A19 Gårdslager

Ett mörkbrunt lager med slagg och mycket organiskt material, främst träflis. Visst inslag av grus, tegelkross, träkol och djurben. I lagret fanns också mycket djurhår och textild fibrer. Lagret verkade fortsätta under syllstocken A14 men relationerna var ottydliga. Gårdslagret har utgjort ett äldre gårdslager innan slaggutfyllningen A12.

Kontextgrupp: 1017

Ligger under: A12

Ligger ovan: A13

Tjocklek: 0,02–0,05 m

- Deposition – primär
- Handling – brukning

A20 Reglar

Två stycken regler vilka låg i nordväst-sydöstlig och nordost-sydvästlig riktning. Ena träregeln låg i samma riktning som syllstocken A14. Träreglarna tolkas ha tillkommit i samtidigt som A14 och fungerat som stöd åt ett överliggande golv.

Kontextgrupp: 1015

Ligger under: A15

Ligger ovan: A25

Längd: 2,9 m (NO-SV), 1,1 m (NV-SO)

Bredd: 0,1 m

Höjd: 0,02 m

A21 Utjämningslager

Ett diffust utjämningslager, vilket hade påverkats av rivningsarbetet med bl.a. tydliga fåror i marken. Lagret bestod av träflis, sand och silt med mycket tegelkross samt inslag av grus och slaggkross. Lagret innehöll också rester av vad som tolkades vara spår från golv med avsättningslager och konstruktionslager. Lagret tunnade ut mot norr och var som tjockast i sydost.

Kontextgrupp: 1013

Ligger under: A13

Ligger ovan: A23, A22

Tjocklek: 0,1–0,15 m

- Deposition – tertiär
- Handling – konstruktion

A22 Stockar

Två stycken halva stockar, en låg i nordöstlig-sydvästlig riktning och var 1,6 meter lång. Stocken noterades ha hamnat ur sitt ursprungliga läge vid rivningen. Den andra halvstocken var ca 2,5 meter lång och tolkades ligga in situ, i nord-sydlig riktning. Stockarna var ca 0,25 meter breda och mellan 0,03–0,07 meter höga. Stockarna tolkas ha varit del av en fragmentarisk byggnad eller konstruktion tillsammans med lager A21.

Kontextgrupp: 1013

Ligger under: A21

Ligger ovan: A23

Längd: 1,6 m (NÖ-SV), 2,5 m (N-S)

Bredd: 0,25 m

Höjd: 0,03–0,07 m

A23 Utjämningslager

Utgjämningslager bestående av slagg, träkol och träflis med inslag av bränd lera. Lagret hade lagts ovan byggnaderna A40 och A50 när de gått ur bruk. I toppen fanns en tunn horisont av lera vilken troligen infiltrerats ned från ovanliggande lager, eller förts på i samband med lagret.

Kontextgrupp: 1012

Ligger under: A21, A22

Ligger ovan: A30, A40, A50

Tjocklek: 0,03–0,15 m

- Deposition – tertiär
- Handling – konstruktion

A24 Utjämningslager

Utgjämningslager vilket var begränsat av och gick uppemot reglarna A20. Lagret bestod av beige lera med inslag av träkol, tegelkross och småsten. Möjligtvis är lagret ett konstruktionslager som sammanhör med reglarna.

Kontextgrupp: 1015

Ligger under: A10, A15

Ligger ovan: A25, A33

Tjocklek: 0,05 m

- Deposition – tertiär
- Handling – konstruktion

A25 Utjämningslager

Brunfärgat bestående av slagg och träflis, med inslag av träkol, tegelkross, småsten, grus och djurben. I lagret noterades också horisonter av lera. Slaggen var mer koncentrerad underst i lagret och träflisen överst. Eventuellt kan lagret vara samma som A13 eftersom horisonter av liknande lera fanns under slaggen. Dock fanns ingen fysisk relation mellan dem på grund av nedgrävning A7.

Kontextgrupp: 1015

Ligger under: A10, A11, A24, A31

Ligger ovan: A32

Tjocklek: 0,02–0,1 m

- Deposition – tertiär
- Handling – konstruktion

A26 Stolpe

Rund stolpe vilken framkom under utfyllnadslagret A3 och skar alla lager ned till den naturliga bottensilten. Stolpen var genomruten vilket uteslöt dendrokronologisk analys. Stolpen tolkas höra samman med stolpe A16 och syllstenar A5.

Kontextgrupp: 1020

Ligger under: A3

Ligger ovan: A27, A28

Bredd: 0,14 m

Höjd: 0,2 m

A27 Fyllning

Fyllning till stolpe A26. Närmast stolpen fanns en stenskonig med 0,1–0,2 meter stora stenar och enstaka slaggstycken. Längre ut bestod fyllningen av slagg blandad med ljusgrå sand, grus och lera med träflis, kol och tegelkross.

Kontextgrupp: 1020

Ligger under: A26

Ligger ovan: A28

Tjocklek: 0,3 m

- Deposition – tertiär
- Handling – konstruktion

A28 Nedgrävning

Nedgrävning med rund form i plan och vertikal form på sidorna. Nedgrävning för stolpe A26 och fyllning A27.

Kontextgrupp: 1020

Ligger under: A26, A27

Ligger ovan: Naturlig mark

Djup: 0,3 m

Diameter: 0,76 m

A29 Konstruktionslager

Ett gråbrunt lager bestående av grusig sand med inslag av träflis, träkol och djurben. Lagret låg under träreglarna A20 och begränsas av dessa och syllstock A14.

Kontextgrupp: 1015

Ligger under: A12, A15, A20

Ligger ovan: A32, A33

Tjocklek: 0,1 m

- Deposition – tertiär
- Handling – konstruktion

A30 Golvlager

Svart till brunt löst lager med bland annat träflis, lera samt dynga. Troligen rester av golvyta, inom syllstockarna A50. Lagret verkar också delvis ha spridits utanför byggnaden.

Kontextgrupp: 1009

Ligger under: A23, A37, A46

Ligger ovan: A35

Tjocklek: 0,4 m

- Deposition – primär
- Handling – brukning

A31 Utfyllnadslager

Lager bestående av tegelbrockor, tegelkross, kalkbruk, lera. Underst fanns träflis och slaggklumpar. Lagret tolkas ha tillkommit i samband med att källare A60 gått ur bruk. Varvid man valt att fylla igen källaren med material som skulle motverka sättningsskador. Lagret blev tjockare åt nordväst och tunnade ut åt sydost. En möjlig tolkning är att lagret representerar resterna efter ett spisfundament till byggnad KG1015.

Kontextgrupp: 1012

Ligger under: A3

Ligger ovan: A36, A59

Tjocklek: 0,36 m

- Deposition – tertiär
- Handling – konstruktion

A32 Utfyllnadslager

Ett lager av brun, homogen siltig sand med stort inslag av träflis, träkol, tegelkross, grus, småsten, slagg och djurben. Lagret hade en kaotisk komposition som indikerar att det blivit påfört i en händelse och representerar således

en förnyelse av gårdsytan.

Kontextgrupp: 1014

Ligger under: A23, A24, A25, A29, A33, A34

Ligger ovan: A36

Tjocklek: 0,3–0,12 m

- Deposition – tertiär/primär
- Handling – konstruktion/brukning

A33 Utjämningslager

Ett grått till brunt lager med grus och småsten med lite tegelkross och djurben. Lagret fanns i stort sett bara under utjämningslager A24 och delar av A25.

Ligger under: A24, A25

Ligger ovan: A32

Tjocklek: 0,07 m

- Deposition – sekundär
- Handling – konstruktion

A34 Golvlager

Rest av brukningslager bestående av grå silt med träflis. Längst i sydväst fanns plank- och/eller regelrester som låg i nordöst-sydvästlig och nordväst-sydöstlig riktning. På dessa fanns ett tunt lager av gråbrun silt bevarat. Sannolikt har flera konstruktionslager och brukningshorisonter funnits men de gick inte att separera p.g.a. rivningen av betongplattan.

Kontextgrupp: 1016

Ligger under: A25

Ligger ovan: A32

Tjocklek: 0,3–0,15 m

- Deposition – primär
- Handling – brukning

A35 Konstruktionslager

Beige lerlager med inslag av träflis begränsat inom träsyllarna A50. Det har fungerat som konstruktionslager till golvlager A30.

Kontextgrupp: 1003

Ligger under: A30

Ligger ovan: A42

Tjocklek: 0,4 m

- Deposition – tertiär
- Handling – konstruktion

A36 Utjämningslager

Gult, brunt och svart lager av slaggkross och lera med inslag av träkol, träflis, småsten och enstaka tegelkross, bränd lera och djurben. Lagret låg upp mot huskonstruktionerna A40 och A50 och har antagligen utgjort ett utjämningslager. Slaggen var kompakt, låg sorterat och hade bitvis flata horisontella slaggstycken i toppen tillsammans med gul sandig lera. Lagret täckte stora delar av undersökningsytan utom nämnda byggnader och var tjockast i öster där kontaktytan nedåt var distinkt, medan det tunnade ut

mot väst där kontaktytan också var ojämn.

Kontextgrupp: 1012

Ligger under: A31, A32, A33

Ligger ovan: A49, A51, A57

Tjocklek: 0,1–0,15 m

- Deposition – tertiär
- Handling – konstruktion

A37 Avfallslager

Ett lager av aska, sot och träkol med mycket brända djurben nordväst om mellanrummet mellan byggnaderna A40 och A50. Lagret tolkas som ett avfallslager och innehöll spisavfall, brända ben samt fynd av keramik.

Kontextgrupp: 1010

Ligger under: A23

Ligger ovan: A30

Tjocklek: 0,05–0,07 m

- Deposition – sekundär
- Handling – brukning

A38 Golvlager

Ett brunsvart lager med träflis och horisontella sjok av näver. Lagret innehöll även enstaka inslag av tegelkross, djurben, grus och småsten samt slagg. Lagret tolkas som ett golvlager inom träkonstruktion A54.

Kontextgrupp: 1011

Ligger under: A23

Ligger ovan: A42

Tjocklek: 0,03–0,07 m

- Deposition – primär
- Handling – brukning

A39 Utjämningslager

Ett brunsvart heterogent lager av träflis och pinnar inom träsyllar A40, bäst bevarat i sydvästra delen. Lagret innehöll även flera horisonter med lera, kolstybb samt tegelkross och kalkbruk. Sannolikt har material påförts i omgångar p.g.a. den sank marken och sedan blivit omrört samt trampat över stora delar byggnadens golvyta.

Kontextgrupp: 1003

Ligger under: A1, A23, A46

Ligger ovan: A100

Tjocklek: 0,11 m

- Deposition – tertiär
- Handling – konstruktion

A40 Träsyll

Tre stycken syllstockar med rännknut till en ca 4x4 m stor byggnad. Två av stockarna låg i nordöstlig-sydvästlig riktning och var 4 respektive 2,1 meter långa. Den tredje låg i nordvästlig-sydöstlig riktning och var ca 3,5 meter lång. Alla stockarna var cirka 0,3 meter i diameter och 0,04–0,08 meter höga. Längst åt sydväst har en del av byggnaden blivit bortschaktad

vid tidigare tillfälle.

Kontextgrupp: 1004
Ligger under: A23
Ligger ovan: A52, A100
Längd: 2 stockar (NO-SV) 4 m och 2,1 m samt
1 stock (NV-SO) 3,5 m
Bredd: ca 0,3 m
Höjd: 0,04–0,08 m

A41 Stenkonstruktion

Stenkonstruktion, med grovt huggna och oarbetade stenar, 0,1–0,4 meter stora som lagts ut i omgångar för att höja den sankta och blöta marknivån som även sluttade åt nordost. Några av stenarna framkom redan vid framrensandet av ovanliggande lager A30 och sedan flera i A35 och A42.

Kontextgrupp: 1003
Ligger under: A42
Ligger ovan: A100
Längd: 1,6 m
Bredd: 0,45–1,65 m
Höjd: 0,08–0,15 m

A42 Utjämningslager

Ett gråsvart lager med blandat innehåll av sil-
tig lera med tegelkross, grus och träflis, samt
dynga och slagg. Lagret har sannolikt förts på
i omgångar, då det fanns horisonter av ovan-
liggande A30 och A35. Lagret låg upp mot
syllstockarna A50.

Kontextgrupp: 1003
Ligger under: A35
Ligger ovan: A41
Tjocklek: 0,06–0,15 m

- Deposition – tertiär
- Handling – konstruktion

A43 Syllstenar

Tre stycken syllstenar belägna under träkon-
struktion A34. Stenarna var lagda över utfyll-
nadslager A57. Stenarna var mellan 0,12 meter
och 0,46 meter i diameter.

Kontextgrupp: 1015
Ligger under: A34, A44
Ligger ovan: A57
Längd: ca 2 m
Bredd: ca 0,3 m
Höjd: 0,05–0,13 m

A44 Träsyll/reglar

Längst åt sydväst framkom rester av syll/reglar.
Dessa låg i nordväst-sydostlig och sydväst-
nordostlig riktning. Det noterades att de delvis
störts av grävskopan vid rivningsarbetet. Mot
öst låg plankor som såg ut att ha fallit ut från
stående läge vid den nordöstra syllen. Konstruk-
tionen tolkas vara del av en ekonomibyggnad.

Kontextgrupp: 1015
Ligger under: A36
Ligger ovan: A43
Längd: 2,5 m
Bredd: 0,15–2,1 m
Höjd: 0,02–0,07 m

A45 Syllstenar

Sex stycken syllstenar mellan 0,14 och 0,5 m
i diameter. Vissa låg direkt under träsyll A40
medan andra låg tätt inpå. Eventuellt kan några
av stenarna ha hamnat ur läge eller alternativt
lagts intill stocken för att stötta upp. Den norra
stenen hade godsidan ut mot nordväst.

Kontextgrupp: 1004
Ligger under: A40
Ligger ovan: A39
Längd: 0,15–0,5 m
Bredd: 0,15–0,5 m
Höjd: 0,07–0,13 m

A46 Avfallslager

Mellan byggnadslämningar A40 och A50 fanns
ett ca 0,2 meter brett utrymme med ett gråbrunt
lager med mycket organiskt material och dynga.
Lagret var relativt fyndrikt och innehöll mycket
djurben. Troligen är mellanrummet mellan
byggnaderna en yta där avfall ansamlats. I nord-
väst sammanföll lagret med brandlagret A37.

Kontextgrupp: 1010
Ligger under: A23
Ligger ovan: A30, A52, A39
Tjocklek: 0,03–0,05 m

- Deposition – sekundär
- Handling – brukning

A47 Ingångsyta

Var sammanlagt 0,7–1,2 meter lång och 0,3 meter
bred samt 0,05–0,1 meter hög och bestod av en
stor flat ingång- eller tröskelsten, ca 0,3x0,35 me-
ter stor. Tillsammans med två plankor låg den
tätt mot träsyll A40 och tolkas vara ingångsyta
till byggnad A40.

Kontextgrupp: 1004
Ligger under: A36
Ligger ovan: A51
Längd: 0,7–1,2 m
Bredd: 0,3 m
Höjd: 0,05–0,1 m

A48 Stolpar

Sex rektangulära stolpar 0,07–0,17 meter långa
och 0,07–0,1 meter breda samt 0,05–0,13 meter
höga av olika bevarandegrad, vissa stående,
andra nedfallna i horisontellt läge. Stolparna
indikerar eventuellt att byggnaden A50 varit
uppförd med skiftesverk då några av syllstock-
arna såg ut att vara urfasade och planbilade

anpassade till stolparna.

Kontextgrupp: 1005

Ligger under: A23

Ligger ovan: A52

Längd: 0,07–0,17 m

Bredd: 0,07–0,1 m

Höjd: 0,05–0,13 m

A49 Ingångsyta

En stor flat sten ca 0,6x0,65 m stor vilken delvis låg över en planka, ca 1,2 meter lång och 0,25 meter bred och 0,1 m tjock. Tolkas vara en ingång- eller tröskelsten till byggnaden med träsyll A50.

Kontextgrupp: 1005

Ligger under: A36

Ligger ovan: A51

Längd: 0,65–1,2 m

Bredd: 0,25–0,6 m

Höjd: 0,05–0,1 m

A50 Träsyll

Träsyll med fyra stockar sammanfogade med rännknut i hörnen. Stockarna var 0,05–0,16 meter höga och 4,4–4,5 meter långa i nordostlig-sydvästlig riktning och 2,7–2,8 meter i nordvästlig-sydöstlig riktning.

Kontextgrupp: 1005

Ligger under: A23

Ligger ovan: A52, A53

Längd: 4,40–4,50 m (NÖ-SV)

Bredd: 2,7–2,8 m (NV-SÖ)

Höjd: 0,05–0,16 m

A51 Gårdslager

Humöst lager av kvistar, flis och huggspån med en del träkol och inslag av småsten och slagg. Lagret fanns utanför och upp mot syllarna A40 och A50 och har troligen avsatts vid diverse aktiviteter inom gårdsytan.

Kontextgrupp: 1008

Ligger under: A4, A36,

Ligger ovan: A40, A47, A49, A52

Tjocklek: 0,01–0,05 m

- Deposition – primär

- Handling – brukning

A52 Utjämningslager

Lager av beige siltig lera under gårdslagret A51 vilken tolkas ha tillkommit som utjämning av underliggande A58 när gården tagits i bruk. Lagret låg även under konstruktionerna träsyll A40 och A50. Lagret tolkas också ha fungerat som konstruktionslager till syllarna.

Kontextgrupp: 1003

Ligger under: A40, A48, A50, A51

Ligger ovan: A58

Tjocklek: 0,01–0,03 m

- Deposition – tertiär

- Handling – konstruktion

A53 Syllstenar

Syllstenar av natursten och tegel, ca 0,11–0,36 meter i diameter, som låg under träsyll A50.

Kontextgrupp: 1005

Ligger under: A50

Ligger ovan: A52

Längd: 0,1–0,4 m

Bredd: 0,1–0,4 m

Höjd: 0,1–0,25 m

A54 Golv

Golv bestående av fyra halvstockar samt två underliggande regelstockar. Konstruktionen fortsätter in i sydöstra och nordöstra schaktväggarna. Eventuellt är golvet en rustbädd utlagd för att ge bärighet åt byggnader då de underliggande lagren varit sanka.

Kontextgrupp: 1006

Ligger under: A38

Ligger ovan: A55

Längd: 1,6–2,5 m

Bredd: 0,5–0,65 m

Höjd: 0,15–0,25 m

A55 Brukningslager

Brukningslagret bestod av silt med mycket träflis, sot och kol och rikligt med små fisk- och djurben. Lagret tolkas som ett brukningslager vilken hamnat mellan springorna då lagret låg som strimmor mellan stockarna. Lagret låg även delvis in under stockarna vilket indikerar att stockarna inte har legat direkt mot underliggande lager utan haft ett mellanrum.

Kontextgrupp: 1011

Ligger under: A54

Ligger ovan: A100

Tjocklek: 0,05–0,1 m

- Deposition – primär

- Handling – brukning

A56 Utgång

A57 Utfyllnadslager

Utfyllnad till en 0,4 meter djup, och 5,8 meter lång samt 4,4 meter bred svacka i marken. Svackan var belägen centralt i undersökningsområdet. Fyllnaden bestod av många horisonter av homogen beige, lerig silt. Bitvis fanns koncentrationer av 0,3–0,5 meter stora stenar. Utfyllnaden tolkas ha tillkommit inför anläggandet av ovanliggande byggnader KG1004 och 1005.

Kontextgrupp: 1003

Ligger under: A34, A36, A43, A44

Ligger ovan: A58, A100

Tjocklek: 0,4 m

- Deposition – tertiär
- Handling – konstruktion

A58 Marklager

Brunt lager av träflis, silt och sand med en del slagg, småsten, grus och djurben. Lagret tolkas som den äldsta markytan ovan naturligt förekommande lager vilken har påverkats av markplaneringsarbeten för bebyggelse. Lagret fanns i den sydvästra delen av undersökningsområdet. Lagret tolkas vara samma som A100 men opåverkat av vatten.

Kontextgrupp: 1000

Ligger under: A52, A57, A61, A64

Ligger ovan: Naturligt förekommande silt

Tjocklek: 0,05–0,1 m

- Deposition – primär
- Handling – brukning

A59 Fyllning

Rostfärgat lager av träflis, kvistar, slagg, småsten, grus och djurben. Lagret låg i nedgrävning A61 och innanför stenar A60 begränsning samt delvis mellan stenarna. Fyllningen tolkas tillhöra destruktionsfasen av källaren tillsammans med ovanliggande A31.

Kontextgrupp: 1012

Ligger under: A31, A57

Ligger ovan: A60, naturlig mark

Tjocklek: 0,3 m

- Deposition – tertiär
- Handling – destruktion

A60 Syllstenar

Syllstenarna var belägna inom nedgrävning A61 och hade en rektangulär form, och bestod av grovt huggna stenar vilka var 0,3–0,95 meter i diameter, med flat ovansida. Grunden hade en totalt längd på 3,8 meter och en bredd på 1,8 meter samt var 0,3–0,35 meter hög och låg ovan den naturliga silten och fortsatte in i den nordvästra schaktväggen.

Kontextgrupp: 1007

Ligger under: A59

Ligger ovan: Naturlig mark

Längd: 3,8 m

Bredd: 1,8 m

Höjd: 0,3–0,35 m

A61 Nedgrävning

Nedgrävningen var 0,35–0,45 meter djup och bestod av en något rundad rektangulär form för källargrund A60. Nedgrävningen var ca 5 meter lång i nordostlig-sydvästlig riktning och 1,8 meter bred i nordvästlig-sydöstlig riktning. Nedgrävningen var ned till den naturliga silten och fortsatte in i nordvästra schaktväggen.

Kontextgrupp: 1007

Ligger under: A59, A60

Ligger ovan: Naturlig mark

Längd: Ca 5 m (NÖ-SV)

Bredd: 1,8 m (NV-SÖ)

Djup: 0,35–0,45 m

A62 Fyllning

Lager av svart, humös silt och gråfärgad lera som ligger som utfyllnad överst i en svacka eller nedgrävning i områdets södra hörn. Lagret låg ovan en rustbädd eller stabilisering av mindre stockar och störrar.

Kontextgrupp: 1002

Ligger under: A1

Ligger ovan: A63

Tjocklek: 0,3 m

- Deposition – tertiär
- Handling – konstruktion

A63 Träkonstruktion

Flera mindre stockar och störrar lagda invid varandra i nordväst-sydöstlig och nordost-sydvästlig riktning. Eventuellt rester av en rustbädd för att ge bärighet åt ovanliggande mark.

Kontextgrupp: 1002

Ligger under: A62

Ligger ovan: A64

Längd: 2,4 m (NV-SÖ) 1 m (NÖ-SV)

Bredd: 1 m

Höjd: 0,1 m

A64 Nedgrävning

Nedgrävning eller naturlig svacka i det södra hörnet på undersökningsområdet.

Kontextgrupp: 1002

Ligger under: A63, A62

Ligger ovan: Naturlig mark

Längd: 3,5 m (NÖ-SV)

Bredd: 3 m

Djup: 0,3 m

A65 Utgång

A66 Utgång

A67 Utgång

A68 Stenkonstruktion

Flera stenar, 0,3–0,5 meter stora, påträffade i nedgrävning A69 eller svacka i nordväst-sydöstlig och nordost-sydvästlig riktning. Troligen för att ge bärighet åt ovanliggande mark.

Kontextgrupp: 1002

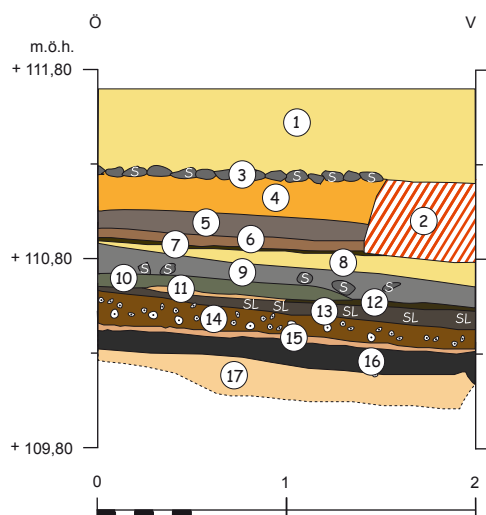
Ligger under: A63

Ligger ovan: A100

Längd: 2,5 m (NV-SÖ)

Bredd: 0,5 m

Höjd: 0,4 m

1. Bärlager, A1
2. Störning
3. Stenläggning, A2
4. Utjämningslager, A4
5. Utjämningslager, A9
6. Golvlager, A10
7. Golvlager A71 (troligtvis samma som A10)
8. Utfyllnadslager, A11
9. Utjämningslager, A12
10. Golvlager, A34?
11. Golvlager, A15
12. Golvlager, A15 (brandhärjad del?)
13. Utjämningslager, A31
14. Fyllning, A59
15. Utfyllnadslager, A57
16. Marklager, A100
17. Naturlig mark

Figur 1. Profil nordvästra schaktväggen figur 27. Skala 1:40.

A69 Nedgrävning

Nedgrävning i botten på svacka/nedgrävning A64, liggandes i nordvästlig sydvästlig riktning. Eventuellt dike eller ränna som fortsätter längre åt sydost. Gropen har fyllts igen med A68, A63 och A62. Underst i nedgrävningen fanns A100, längst ned mot botten låg en grov plank.

Kontextgrupp: 1001
 Ligger under: A100
 Ligger ovan: Naturlig mark
 Längd: 3 m (NV-SO)
 Bredd: 1,5 m
 Djup: 0,3 m

A70 Planka

Planka som låg i botten på nedgrävning A69, möjligtvis del av dike med träskoning eller del av utfyllnaden A100. Plankan var grovt tillhuggen och hade avfasningar och två borrhål längs ena långsidan. Den har eventuellt varit en foderlucka eller liknade. Plankan togs in för dendrokronologisk analys.

Kontextgrupp: 1001
 Ligger under: A100
 Ligger ovan: A69
 Längd: 1,1 m
 Bredd: 0,25 m
 Tjocklek: 0,03 m

A71 Golv

Homogent trälager som endast syntes i profil, lager 7 (se figur 1).

Ligger under: A10
 Ligger ovan: A11
 Tjocklek: 0,02 m

- Deposition – tertiär
- Handling – konstruktion

A100 Marklager

Lager av svart, organiskt material med kvistar och pinnar, huggspån och en del djurben samt längst ned i lagret ett stort inslag av silt/lera. Lagret var kaotiskt och troligen har området varit sankmark och tidvis legat under vatten. Möjligtvis att delar av lagret avsatts vid översvämningar. Lagret var beläget från mitten av undersökningsområdet och åt nordöst, samt i en ca 2 meter bred remsa längs schaktets sydöstra sida. Lagret sluttade mot nordost och blev också tjockare i och med den sluttande bottenpografien.

Kontextgrupp: 1000
 Ligger under: A40, A41, A55, A57, A64, A68
 Ligger ovan: Naturlig mark
 Tjocklek: 0,1–0,31 m

- Deposition – primär
- Handling – brukning

Teknisk rapport

Jens Heimdahl, Arkeologerna SHMM
2017-02-16

Bakgrund och syfte

Under den arkeologiska förundersökningen av Västra Falun 1, RAÄ 68:1 Falun (projekt nr. 1604), mars-april 2016, togs 17 jordprover för makroskopisk analys. Lämningarna består av urbana kulturlager från perioden 1500-1800-talet, men i området, som förefaller vara det tidigaste bebyggda delen av Falun, finns också dateringar från 1400-talet. Det undersökta området ligger i det som traditionellt betraktats som stadens högre ståndskvarter, vilket överensstämmer med resultat från tidigare undersökningar i kvarteret. Frågeställningarna inför analyserna löper parallellt med de arkeologiska och syftar till att komplettera dessa. Vilken typ av verksamhet, aktiviteter och kulturmiljöer speglas i materialet?

Metod

Provtagningen genomfördes av arkeologerna under pågående utgrävning, och provvolymerna bestod av volymer om mellan 0,5 och 4 liter jord. Proverna preparerades genom flotering och våtsiktning (maskstorlek 0,25 mm) enligt metod beskriven av Wasylikowa (1986). Även den kvarvarande flotationsresten av tyngre minerogent material våtsiktades och genomsöktes efter artefakter. Identifieringen av materialet skedde under ett stereomikroskop med 7-100 gångers förstoring. Bestämningsarbetet skedde till stor del med hjälp av referenssamlingar. Som bestämningslitteratur användes främst Cappers et al 2012 och Jacomet 1987. Den makroskopiska analysen har främst behandlat växtmakrofossil (som inte är ved eller träkol), men även puppor, mollusker, kräftdjur, smältor, slagg, ben m.m. har eftersökts och kvantifierats.

Jordprovernans innehåll

Resultatet presenteras i bifogade resultattabell. Materialet domineras av oförkolnade fröer som bevarats i syrefattig miljö genom vattendränkning. Även en förkolnad sådeskärna påträffades och denna presenteras separat längst ner i tabellen. Material som inte är fröer/frukter kvantifi-

erats enligt en grov relativ skala om 1-3 punkter, där 1 punkt innebär förekomst av enstaka (ca 1-5) fragment i hela provet. 2 punkter innebär att materialet är vanligt – att det i stort sett hittas i alla genomletningar av de subsamplingar som görs. 3 punkter innebär att materialet är så vanligt att de kan sägas vara ett av de dominerande materialen i provet och man hittar det var man än tittar. Siffrorna för makrofossil anger antalet räknade fröer/frukter.

Diskussion

Bevarandeförhållandena för organiskt makroskopiskt material i de undersökta proverna är goda, hår och fjädrar är bevarade i flera prover.

Innehållet i de flesta prover är mycket likartat och tolkas som en blandning av träflis, träkol, stalldynga, djurhår, latrin samt ett markant inslag av lokal ogräsflora. En blandning som förklaras av att stalldynga och latrin stackats tillsammans och använts som gödning i odlingsjord. Detta kan också bekräftas av inslaget av odlingsväxter (fröer av kål- och rova) i några kontexter. Förekomsten av denna gamla odlingsjord i inomhusmiljöer på den undersökta gården kan förklaras på två sätt:

- 1) Den har sekundärt kommit till användning som fyllnad och utjämning i byggnaderna. Denna typ av innehåll speglar i så fall inte det primära bruket, utan omlagrade material från äldre faser.
- 2) I de fall materialet utgör en beläggning på ett hårt golv, t.ex. ett plankgolv är det rimligt att tolka det som att den näraliggande utomhusmiljön varit en kålgård från vilken material kommit in som golvskräp.

Dessa tolkningar stöds också av förekomsten av andra fragment med heterogent ursprung, t.ex. tegel, kalkbruk och fragment av kvistar och pinnar. Denna typ av återkommande innehåll kan i detta fall benämnas "brus", och uppgiften blir huvudsakligen att upptäcka vad som skiljer ut sig ur detta.

I den följande diskussionen avhandlas först de provtagna anläggningarna kronologiskt. Därefter följer tematiska diskussioner rörande trender, materialets kronologi samt eventuella enskilda verksamheter.

A39: Utjämningslager i hus (1500- 1600-talet)

Innehållet i proverna från detta lager är svårt att skilja ut från övrigt material, det representerar det omtalade bruset som reflekterar någon av de två huvudförklaringar som anges ovan. Möjligen rör det sig om en enklare bod av något slag. Det som skiljer ut provet från andra är förekomsten av en förkolnad sådeskärna som tillsammans med benfragmenten kan tolkas som matlagningsspår, men köksavfall av detta slag kan också vara omlagrat med det övriga markskräpet. I materialet påträffades också fragment av tvinnad tråd.

A42: Utjämningslager (1500- 1600-talet)

Sammansättningen av detta utjämningslager pekar på att det består av träflis, stalldynga och latrinavfall. Förekomsten av linkapselfragment, spår av linreppning, i materialet skiljer ut det från andra prover, med undantag av golvlager A55

A55: Golvlager/brukningslager (1500-1600-talet)

Den stora mängden fröer i detta prov förklaras av dess stora volym. Provet liknar annat material i kvarteret med träflis, stalldynga och i detta fall särskilt hög andel latrinavfall (22% av frömaterialet). Att det rör sig om omlagrad odlingsjord (som fyllnad i ett jordgolv eller som skräp på ett golv) stöds av förekomsten av rova. Liksom i prov A42 är det förekomsten av linkapselfragment som skiljer ut detta prov från andra. En tolkning är att man repat lin i den provtagna byggnaden. Kan materialet från A42 vara omlagrad från denna kontext?

En alternativ tolkning kan göras utifrån förekomsten av fjäder som är den största i denna undersökning. Möjligen rör det sig om lämningarna efter ett hönshus. Förekomsten av linkapselfragment kan då utgöra spår av att man givit resterna efter linreppningen till hönsen.

A59: Fyllning i källarbotten (1500-1600-tal)

Detta prov innehåller större mängder djurhår, och en mindre mängd fröer än övrigt material. Den stora mängden djurhår kan möjligen komma från skinnberedning. Detta kan också bekräftas av förekomsten av läderfragment.

A30: Golvlager i byggnad (1600-talet)

Bortser vi från bruset i dessa prover finns anmärkningsvärda skillnader mellan inomhus-proverna:

- En tydlig koncentration av avfall från fiskrens och träkol i västra delen av huset
- En koncentration av djurdynga och djurhår i östra delen av huset (82% i jämförelse

med 56%)

Förmodligen ser vi här en funktionsindelning i huset. Möjligen har den östra delen varit brukad som fähus (inslaget av humle kan tolkas som att bryggeriavfall getts som foder vilket var vanligt) och att man rensat fisk i den östra delen. Detta föranleder frågan om det rimligen bör ha funnits en vägg mellan dessa delar. Om en sådan saknas måste förklaringen ifrågasättas.

Brukslagren utomhus karaktäriseras av det vanliga bruset, varigenom det är svårt att dra några slutsatser. Ogräsfloran (trampört och revsmörblomma) i PM 842 tyder på att denna yta varit trampad.

A32: Utfyllnadslager (1600-tal)

Den mycket ringa mängden frömateriäl i detta prov, i kombination med den stora mängden välbevarat djurhår gör att detta lager bör tolkas som en fyllnad/utjämningslager som inte legat exponerat för trampning, utan har varit övertäckt efter utläggningen.

A34: Golvlager (1600-tal)

Ett svårtolkat lager som främst består av brusmaterial. Om det är ett brukslager så är det snarare att betrakta som ett fähus, eller en fähusnära bod (71% djurdynga).

A 37: Avfallslager (1600-tal)

Ett kollager med brända och obrända ben, men mycket lite andra spår efter själva härden. Det relativt stora inslaget av obränt material (inkl. obränt hasselnötsskal) indikerar att det inte ligger in situ för en härd, utan att det sannolikt rör sig om omlagrad spisaska.

A38: Golv/brukslager (1600-tal)

De två proverna från detta golv var rätt olika till sitt organiska innehåll. Bägge består i grunden av samma brus-material som övriga prover, men PM 1080 innehöll betydligt mindre organiskt material än PM 1081. Eftersom provernas position är okänd får det vara osagt om detta utgör en spatial skillnad i rummet eller en skillnad i djupet som provet tagits. I provet märks flera kulturväxter i form av hampa, humle, lin, hirs och rova. Det är den största ansamling av kulturväxter av samtliga kontexter och kan tyda på att dessa växter hanterats här (preparerats eller lagrats).

A51: Gårdslager ovan tröskel (1600-tal)

Materialet förefaller vid sidan av träflis domineras av dynga (72%) samt en mindre andel latrin. Huvuddelen av mellanmassan består av sönder-tuggade örtfragment typiska för kreaturdynga.

A15 Golvlager och A19 Gårdslager (1600- eller 1700-tal)

Dessa två prover var inbördes olika. A15 är mycket lik tidigare prover med ett blandat brus-innehåll som är svårt att tolka. A19 däremot särskiljer sig genom en dominans av näver och ett stort inslag av fjäder. Fjäderfragmenten domineras av dun. Inslaget av fröer är mycket litet i materialet vilket bör tolka som att lagret snarast fungerat som en utjämning och att det inte legat exponerat utan varit täckt av ett annat lager. Nävern och dunet representerar avfall av något slag, men exakt vilket är svårare att avgöra.

Kronologiska trender i materialet?

Detta är inte helt lätt att urskilja och materialet är överlag mycket likartat i de äldsta och yngsta lämningarna, mellan vilka de skiljer 200-300 år. Överlag tycks spåren av djurhållning, latrintömnings, trähantering, eldning och skinnberedning vara lika starka över hela tidsspannet.

Förekomster av matavfall är relativt litet, främst rör det sig om fisk, och ansamlingarna av dessa tycks knutna till vissa kontexter. Dessamma gäller för spåren av linrepning. Dessa ansamlingar av material bekräftar att de verkligen representerar verksamheter i byggnader, och inte är omlagrat material.

Ytterligare en intressant skillnad är förekomsten av fikon (som i vanlig ordning förekommer rikligt), som främst tycks koncentrerad till det tidigaste skedet. I fem prover från det tidigaste skedet påträffades 55% av fikonen, resterande 45% fanns i de 10 prover från 1600-talet och inga fikon påträffades i de yngsta lämningarna. Innan slutsatser dras av detta skall detta dock jämföras med mängden övrigt latrinavfall (det är troligt att fikonkärnorna har det ursprunget). Här märks nämligen en nära nog exakt överensstämmelse. 54% av latrinmaterialet påträffades i de fem proverna från det tidigaste skedet, 34% i de 10 proverna från 1600-talet och resterande 12% återfanns i de två yngsta proverna. Vad som skulle ha kunnat tolkas som en minskning av lyxprodukter speglar i själva verket en minskning av latrinavfallet, vilket sannolikt är kopplat till omstruktureringar på stadsgården.

Den höga närvaron av fikon tolkas i sammanhanget som närvaro av ett högreståndshushåll, och detta kan bekräftas under perioden 1500-1700. I ett av proverna från A38 förekommer även importvarorna hirs och russin. Hirs var inte dyr, men knuten till specifika traditionella vällingrätter i tyska och holländska hushåll som äts vid speciella högtider.

Hushållet har också bryggt sitt eget öl, men spåren av denna brygging är få och vi befinner

oss antagligen en bit bort från platsen för brygging. Endast humle påträffas som ölkrydda i detta fall, något som tycks typiskt för lämningarna i Falun där porsölet inte haft något stark ställning. Möjligen är detta förhållande kopplat till att hushållet är tyskt eller holländskt. Den rena humletraditionen var under perioden starkare där än i Sverige generellt.

Referenser

- Cappers, R. T. T., Neef, R. & Bekker, R-M. 2009: *Digital atlas of economic plants*. Groningen Archaeological Studies vol 9. Groningen
- Von Jacomet, S., 1987: *Prähistorische Getreidefunde, Eine Anleitung zur Bestimmung prähistorischer Gersten- und Weizen- Funde*. Botanisches Institut der Universität Abteilung Pflanzensystematik und Geobotanik, Basel
- Latalowa, M., Badura, M., Jarosinska, J. & Swieta-Musznicka, J., 2007: *Useful plants in medieval and post-medieval archaeobotanical material from the Hanseatic towns of Northern Poland (Oolobrzeg, Gdansk and Elbag)*. I Karg, S. (red.): *Medieval Food Traditions in Northern Europe*. Nationalmuseum. Studies in Archaeology & History Vol. 12. Köpenhamn. 39-72
- Wasylikowa, K., 1986: *Analysis of fossil fruits and seeds*. I Berglund, B. E. (ed.): *Handbook of Holocene Palaeoecology and Palaeohydrology*. John Wiley & Sons Ltd. 571-590

Västra Falun 1

PM	A	Datering																		
		1500-1700								1600-1700										
		3	1.5	2.5	4	3.1	1.5	1	0.5	0.5	1.3	3	3.2	3.2	3.2	1.5	1.4			
		1095	1096	1349	2067	2463	839	840	30	841	842	955	956	1097	1080	1081	2068	597	598	1600-1800
		3	1.5	2.5	4	3.1	1.5	1	0.5	0.5	1.3	3	3.2	3.2	3.2	1.5	1.4	2.3	2	
		Volym/l																		
		Träffis & bark	•••	•••	•••	•••	•••	•••	•••	•••	•••	•••	•••	•••	•••	•••	•••	•••	•••	•••
		Trätkol	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••
		Nåver/bark	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••
		Pinnar/kvistar	•••	•••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••
		Granbarr	••	••	•	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••
		Enbarr	••	••	•	•	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••
		Stamdelar örter																		
		Rotträdar	••															•••		
		Linkapselfragment (<i>L. usitatissimum</i>)		••	••															
		Mossa (olika arter)	••	••						••	••									
		Djurhås (ospec)	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••
		Fjäder	•																	
		Benfragment (däggdjurfågel)	•																	
		Bränt benfragment (däggdjurfågel)																		
		Fiskfjäll (abborre)	•																	
		Fiskben och fiskfjäll (obset.)																		
		Tegelfragment	••	••	•															
		Kalkbruk	••	••						•	••									
		Läderfragment								•	••									
		Tvinnad tråd																		
		Fönsterglas		•																
		Mineralsmältor			••															
		Slagfragment																		
		Summa antal fröer/frukter	44	102	141	250	41	144	48	33	47	44	72	4	17	172	130	4	91	
		Daggkopa																		
		Alchemilla spp.																		
		Carex fiacca-type	1	2	6	21	1	2	8	1	3	3	10	1	2	12	22			1
		Carex flava-type	8	10	17	29	1	1	10	3	6	10	16		2	9	37			10
		Carex nigra-type	18	21	13	14	6	14	6	3	2	3	7	1	1	17	21			18
		Carex canescens-type	1	6	8	3			1				18		1	2	5			6
		Carex otrubae-type																		4
		Filipendula ulmaria				17											1			2
		Juncus spp.																		
		Luzula cf. multiflora		1		2		1												
		Lythrum salicaria				1														
		Poaceae indet.				11														
		Potentilla argentea (ospec.)	4	2	15	18	4		1		1				2	12				3
		Potentilla palustris	1			2		95	1	7	9									
		Prunella vulgaris				1		1												
		Ranunculus acris			5	26	1		1		1	1					2	8		5
		Rhinantus minor				2		1												
		Schoenoplectus lacustris																		
		Scirpus/Eleocaris sp.																		
		Småsav		6																
		Dvärglummer			22															
		Grässtjärneblomma	1																	
		Stellaria graminea																		1
		Thalictrum flavum																		

Äng & betesmark

Bilaga 3 Dendrokronologisk analys

Anton Hansson & Hans Linderson

Nationella Laboratoriet för Vedanatomi
och Dendrokronologi
utdrag ur rapport nr 2016:51
November 2016

Område: Falun
Prov nr: 83272-83279
Antal sågprov: 8
Dendrokronologiskt objekt: Syllstockar,
stolpar, rustbädd och plankor

Resultat

Kommentarer till resultattabellen

Prov 1-7, syllar och rustbäddsmaterial

Samtliga prover dateras med en liten eller ingen osäkerhetsmarginal. Ett prov uppvisar vankant och är avverkad **vinterhalvåret 1583/84**. De övriga täcker denna tid. Mest sannolikt är de avverkade samma säsong eller möjligen någon säsong tidigare. Proveniensen är lokal, möjligen kan den vara något östlig.

Prov 8, bearbetad plankor

Trädets yttersta/youngsta årsring dateras till 1474, vilket även kan vara dess sista levnadsår*. Trädets tillväxt kolapsar de sista tre åren, från och med 1472, så som det kan gör vid en vattenståndsförändring. Inget i trädets 88-åriga historia uppvisar något liknande. Någon form av, naturlig eller mänskligt orsakad dämning förefaller vara den mest sannolika förklaringen. Man kan därför inte utesluta att trädet stått några år med ingen årsringsbildning i det undersökta stamvirket. Avverkningen kan i sin tur ha skett ännu några år senare. Trädet består, i

provtagningshöjd, endast av 38 årsringar av kärnved. Det är därför inte rimligt att det har stått i många årtionde som en torrvara, för att sedan användas som en bearbetningsbar plankor. Den bör därför vara avverkad i **slutet av 1400-talet mest sannolikt 1475-1480**. Proveniensen är lokal.

Beskrivning av tabellen

"Dendroidentitetsnummer", är en unik identitet för varje prov hanterade på laboratoriet.

"Antal år", årsringar som är analyserade i vissa fall har det inte varit möjligt att mäta årsringsbredden, då har årsringarna räknats, vilket har markerats med "+n".

I samma kolumn förekommer någon gång noteringen "ew" eller "lw" dessa termer härrör från engelskans early wood (vårved) och late wood (sommarved) och beskriver graden av den yngsta/sista årsringens utveckling. Detta indikerar att virket är avverkat på sommaren.

"splint, vankant, bark" indikerar hur många årsringar som saknas i provet. Förutsatt att provet går att datera och man har vankant eller bark i provet så får man en årsexakt datering (extrema undantag finns). "nära vankant" uppges när det finns indikationer om detta, till exempel i fältanteckningar eller om en sågskiva följer en naturlig kurvatur i rundvirket. Om vankant (den rundade avslutningen av virket där barken har försvunnit) saknas och splinten syns kan man beräkna fällningsåret med hjälp av splintstatistiken för olika trädslag och förhållanden. Vanligtvis används 17 ± 7 år på ek och en mer varierad bild på tall med en maximal variation på ± 20 år. Saknas splinten ("ej sp") anges en så kallad "efterdatering" (*terminus post quem*). Virket får då en äldsta möjliga datering.

Dendro nr:	Prov Nr : Kontext	Trädslag	Antal år (3 radier om ej annat anges)	Splint (Sp) Bark (B) Vankant (W)	Datering av yttersta årsring i provet	Beräknat Fällningsår E(Efter) V(vinterhalv- året)	Kommentarer
83272	1: A40	Tall	80	Nära W	1580	1583 ± 3	
83273	2: A48	Tall	84	Sp=50, ej W	1579	1584 ± 5	
83274	3: A50	Tall	59	Sp=45?, ej W	1577	1585 ± 5	
83275	4: A50	Tall	81	Sp=45, ej W	1579	1587 ± 5	
83276	5: A54	Tall	72	Sp=50, W	1583	V 1583/84	
83277	6: A54	Tall	88	Sp=50,nära W	1579	1582 ± 3	
83278	7: A54	Tall	82	Sp=52,nära W	1580	1583 ± 3	
83279	8: A70	Tall	88	Sp=50,nära W	1474	1477 ± 3*	dödsår

Teoretiskt kan virket vara hur ungt som helst men mer troligt handlar det om upp till några tiotal år senare avverkning än angivna efterdatering. Detta diskuteras vanligtvis i rapporten. Anges $sp=0$ menas splinten observeras utanför ytterst/youngsta årsring men årsringen är inte inmätt eftersom den inte är komplett.

”Datering av yttersta årsring i provet”, är alltid årsexakt vid en datering. Om provet inte kan korsdateras med en daterad dendrokronologisk serie anges ”ej datering”. Detta uppträder oftast vid ett litet årsringsantal (unga/snabbvuxna/kraftigt nedbrutna träd), udda trädslag (i Sverige är ek och tall bäst), för få prover från den undersökta konstruktionen, störd tillväxt etc.

”Beräknat fällningsår” här görs en beräkning utifrån dateringen av den yttersta årsringen i provet och hur många årsringar som beräknas saknas i provet. Felmarginalen som anges täcker mer än 95 procent av proverna. Finns barken eller vankanten kvar på provet ges dateringen påföljande vinterhalvår om inga andra noteringar har gjorts. Vinterhalvåret avser trädets viloperiod så att ingen årsringsbildning sker i stamvirket, viloperioden påbörjas normalt i augusti och pågår till maj söder om Norrlandsgränsen (ungefär Dalälven). Stamvirkets viloperiod blir succesivt längre mot fjällens trädgräns.

Djurben från tidigmodern tid i centrala Falun

Agneta Flood, november 2016

AO Arkeosteologi, ao@arkeosteologi.se

Inledning och material

Det osteologiskt analyserade benmaterialet insamlades vid arkeologisk slutundersökning i kvarteret Västra Falun 1, som ligger i nutida centrala Falun. I kvarteret fanns tidigmoderna lämningar från Faluns äldre stadslagar bevarade. Benmaterialet påträffades och samlades in ifrån 21 kontexter som analyserades osteologiskt.

Sammantaget uppgick benvikten till 6 796,49 gram varav brända ben utgjorde 24,9 gram. Antalet bendelar och fragment uppgick till 202 stycken. 131 bendelar kunde identifieras till art och benslag, därutöver kunde ytterligare 32 fragment konstateras tillhöra mellanstort/stort däggdjur.

Medelvikten per benslag/fragment var 33,6 gram. Materialet innehöll följaktligen relativt stora bendelar, flera hela eller nästintill hela benslag förekom (mellanhandsben och underkäke av nötboskap). Fragmenteringen var således relativt liten och materialet förhållandevis välbevarat, flera kontexter innehöll dock enstaka benslag som var eroderade och hade en spröd och uppsprucken ytstruktur.

Metod

Benfragmenten har, i den mån det varit möjligt, bedömts till art och benslag. Bedömningen har skett okulärt med tillgång till referenssamling. Den osteologiska analysen innefattade utöver bedömning av art, benslag och anatomisk sammansättning, också slaktålder, mankhöjdsberäkning, könsbedömning, registrering av hugg/snitt/gnag samt skelettförändringar.

Kvantifiering

Vid kvantifiering av ett osteologiskt material kan tre metoder användas, fragmenträkning (NISP), viktförhållande och bedömning av minsta antalet individer, där hänsyn tas till benelement, sida, storlek och ålder (MNI).

Resultaten nedan redovisas främst genom (NISP) fördelning genom antal fragment per art, men även med vikt per art. NISP ger dock inte det verkliga antalet djur på platsen. Fragmentering, liksom det faktum att vissa benslag förekommer i flera uppsättningar i kroppen, t.ex. täben, tänder och kotor, gör att antalet fragment inte kan likställas med antalet djur. MNI-bedömningen ger däremot det minsta möjliga antalet individer per art för platsen. Den verkliga siffran ligger sannolikt någonstans mellan en fragment- och MNI-bedömning.

Vid jämförelsen av vikt och fragment per art skiljer sig fördelningen bland djurarter, vilket framförallt beror på att vikten för de stora djuren blir överrepresenterad i förhållande till de mindre. En viss överrepresentation av nötboskap blir ofrånkomlig på grund av den stora benvolym som resterna av djuret ger.

Anatomisk representation

Jag har som alternativ i resultatdelen valt att redovisa sammansättning och den anatomiska fördelningen av benslag genom att slå ihop de specifika delarna till kroppsregioner, för att mer tydligt kunna jämföra fördelningen (nöt, får/get och svin). Skelettet har klassificerats i kroppsregioner från kranium till fot (1–7). De köttfattiga delarna består av region 1 och region 7, de köttrika delarna av region 2–6.

Fördelningen köttrika respektive köttfattiga delar i skelettet hos tamdjur är inte lika stor, de köttrika bendelarna utgör ca 40 % av djuret (beräkning efter Sigvallius 1988). Detta innebär att när den procentuella andelen köttrika delar överstigen 40 %, dominerar de köttrika delarna i ett material.

K1	kranium	alla kraniedelar, underkäke, lösa tänder, atlas, axis
K2	bål	kotor, (utom atlas, axis och svanskotor), bröstben (sternum), revben (costa)
K3	främre extremitet, övre	skulderblad (scapula), överarmsben (humerus)
K4	främre extremitet, undre	strålben (radius), armbågsben (ulna)
K5	bakre extremitet, övre	bäckenben (coxae), korsben(sacrum), lårben (femur)
K6	bakre extremitet, undre	skenben (tibia), vadben (fibula), malleolus, knäskål (patella)
K7	fötter (och händer), svans	alla ben i händer och fötter: carpi, tarsi, mesopodium, metacarpi, metatarsi, metapodier, phalanx I-III, sesamben. Svanskotor

Tabell 1. Anatomisk fördelning av kroppsregioner.

Ålder, könsbedömning och mankhöjd

Analys av slaktåldern utförs för att kunna bedöma avsikten med djurhållningen, d.v.s. en inriktning mot främst köttproduktion eller mot mjölkproduktionen (nöt, får/get). Åldersfördelningen för de olika inriktningarna skiljer sig åt genom att djuren är relativt unga eller närmare fullvuxna när de slaktas för att få största möjliga ekonomiska köttavkastning. I denna kategori ingår fullgödda djur samt utslaktade ungdjur som inte behövdes, inte kunde ge kalvar, eller inte kunde stallas inför vintern. Mjölkkproducerande djur däremot tilläts att bli gamla.

Skeletten från de olika tamboskopen utvecklas något olika och tiden för när ledändarna växer samman med skaftet på de långa rörbenen (fram- och bakben) varierar för arterna. Nötboskap blir normalt fullvuxna vid 4 års ålder, får/get och tamsvin blir fullvuxna vid omkring 3 ½ års ålder. För bedömning av slaktåldern utifrån benslagens generella utveckling och epifyssammansväxning har data efter Silver (1969) använts i denna analys.

För bedömning av slaktåldern användes också tandframbrott och slitage (Grant 1982 & Bull & Payne 1982). Hos människan liksom hos djuren bryter tänderna fram i käken efter ett specifikt mönster. Tidpunkt för frambrott varierar mellan arter och även bland boskapsdjuren. Det finns ett antal forskare och modeller för åldersbedömning efter tändernas frambrott. Jag har använt mig av Silvers äldre data (1969). Tandslitaget studeras på kindtänder (M1–M3) i underkäken.

Nötboskopen könsbedömdes utifrån måttagna på mellanhandsben (*metacarpal*) samt omfång på hornbasen. Mått togs från mellanhandsbenens största längd (*GL*) respektive största proximal bredd (*Bp*) och största distal längd (*Bd*). Vid beräkningen av kön för nötboskap användes formeln; distal bredd/största längd x 100. Howards index och gränsvärden (1962) användes för bedömning av kön.

Svin könsbedöms enkelt om hörntänder från vuxna djur påträffas. Galten har nämligen mycket kraftigare hörntänder (*Canini*) än vad suggor har och hörntandens rötter förblir öppna livet ut hos galten.

För att få en uppfattning om djurens storlek beräknas kroppshöjden. Den så kallade mankhöjden räknades ut genom att ta mått på hela mellanhandsben (*metacarpal*) från vuxna djur, efter metod av Von den Driesch (1976). Höjden erhöles genom att mellanhandsbenets största längd multiplicerades med formel efter Fock (1966).

Resultat

Sammantaget analyserades 6 796,49 gram obrända och brända ben från den arkeologiska undersökningen i kvarteret Västra Falun 1. Antalet bendlar uppgick till 202 stycken, där de mindre brända benen utgjorde 48 stycken. Majoriteten av dessa förblev dock oidentifierade. Artsammansättningen i ordning som följer, utgjordes av nötboskap (*Bos taurus*), svin (*Sus scrofa domestica*), får/get (*Ovis aries/Capra hircus*) och abborrfisk (*Percidae*). Nötboskap dominerade kraftigt både med antal fragment samt vid jämförelse av vikt, så mycket som 90% av benvikten utgjordes av rester ifrån nötboskap. Förhärskande andel avfall från nötboskap är vanligt förekommande under perioden, emellertid får andelen får/get och svin betraktas som anmärkningsvärt låga i detta material.

Art	Vikt (g)	Antal
Nöt	6 149,3	109
Svin	292,71	11
Får/get	94,8	8
Fisk	0,7	3
Däggdjur	246,68	32
Oidentifierat	12,3	39
Summa:	6 796,49	202

Tabell 2. Artfördelning, Västra Falun 1.

Anatomisk representation

Förhållande mellan matavfall och slaktavfall i materialet var lika stor (50/50). Liksom ovan beskrivits är förhållandet köttrika respektive köttfattiga delar för tamboskopen 40/60. Följaktligen utgjordes sammansättningen främst av rester från matavfall men andelen slaktavfall var också stor.

De köttrika delarna d.v.s. matresterna utgjordes främst av delar från bålen (region 2). Anatomiska delar från region 3-6 (fram- och bakben) var påtagligt underrepresenterade, även bland nötboskap (se figur 1-2). Att det "saknades" delar av djuren kan vara ett resultat av att övriga köttrika benslag hade styckats till försäljning i staden, förutsatt att slakten skedde i kvarteret. Under 1600-tal och 1700-tal blev det emellertid mer vanligt att slakthus etablerades i städerna. Djuren hämtades levande från landsbygden och slakten skedde främst på hösten när man ville minska antalet djur för vinterstallning. Under den här perioden vägde en vuxen ko omkring 100–120 kg och efter slakt kvarstod ungefär hälften av vikten i kött, oxar vägde omkring 25% mer. Från vuxna svin kunde man under samma

Kontext	kön	Mankhöjd (cm)	Medelhöjd Ko (cm)	Medelhöjd Tjur/oxe (cm)
10	Ko	111		
21	Tjur/oxe?	111,9		
21	Ko	106,2		
39	Ko	103,8		
59	Tjur/oxe	120		
59	Tjur/oxe	116,25		
			107	116

Tabell 3. Könsfördelning och storlek bland nötboskap i Västra Falun 1.

period få mellan 20–30 kg kött (Myrdal 1999). Nötboskapens värde reflekteras tydligt, därtill var de värdefulla dragdjur, gav mjölkprodukter och skinn.

Åldersbedömning

De identifierade benelementen tillhörde framförallt fullvuxna djur, men inga gamla djur kunde konstateras. Åldersbedömningen utifrån tandframbrutt och slitage i underkäkarna visade dock att även yngre djur slaktades. Bland får/get hade djuren slaktats också när de var runt 18 månader gamla. Svin slaktades även vid en ålder av 24 månader. En andel av nötboskapen slaktades också vid yngre ålder, mellan 18-28 månader. De förfaller således förekommit en utslakt av tamboskap när de var mellan 1½ år till strax över 2 år gamla. Sannolikt är detta till viss del ett tecken på en utsortering av fjolårsdjur inför vintern då den ekonomiska insatsen att ställa djuren inte skulle bli lönsam i förhållande till det ökade uttag kött som skulle fås nästa år. Det faktum att inga rester från äldre djur kunde

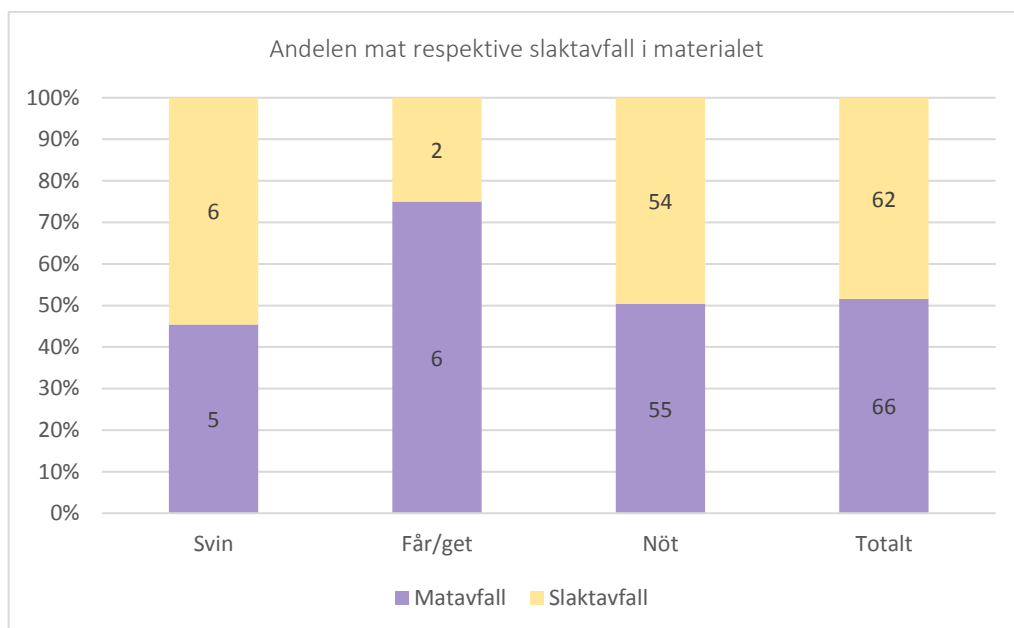
identifieras, skulle kunna bero på att avfallet främst kommer från djurhållning med högsta syfte att producera kött.

Könsbedömning och mankhöjd

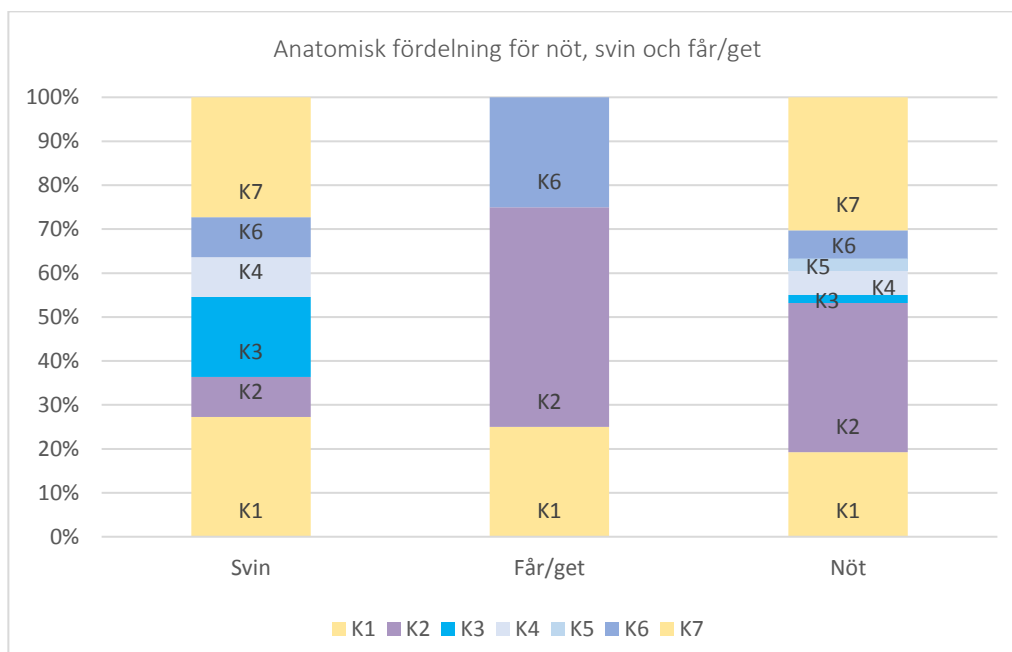
Könsbedömning kunde utföras på ett fåtal djur i materialet. Genom mått tagna på mellanhandsben av nötboskap kunde fördelningen konstateras vara lika mellan kor och tjur/oxar. Två svin kunde även könsbedömas och båda konstateras vara galtar. Mankhöjden kunde beräknas för sex nötdjur, medelhöjden bland kor var 107 cm och medelhöjden bland oxe/tjur var 116 cm (tabell 3).

Skelettförändring

Skelettförändringar bland boskapsdjuren identifierades uteslutande på benslag från nötboskap. Samtliga förändringarna observerades på mellanhandsben, s.k. *osteoartrit*, ledförslitning med benförlust i form av gropar i den inre ledytan (*mediala*). Skadorna orsakades sannolikt av kraftig ansträngning och påfrestning i leden, förmodligen hade djuren använts som dragdjur.

Figur 1. Fördelningen av matavfall respektive slaktavfall sammantaget för materialet samt förhållandet mellan nöt, svin och får/get.

Figur 2. Anatomisk fördelning i kroppsregioner nöt, svin och får/get.

Övriga skador

Ett relativt stort antal fragment i materialet, framförallt av nötboskap, uppvisade skador i form av hugg efter beredning och styckning. Utöver dessa av människan medvetet utförda skador har skador från gnagare liksom eroderade fragment påträffats. Båda skadorna är indikationer på att benmaterialet legat öppet och tillgängligt för skadedjur men också varit utsatt för väder, vind och trampning av mänskliga och djur.

Referenser

Bull, G & Payne, S. 1982. Tooth eruption and epiphysial fusion in pigs and wild boar. I: Ageing and Sexing Animal Bones from Archaeological Sites, BAR British Series 109. Oxford.

Von den Driesch, A. 1976. A guide to the measurement of animal bones from achaeologi-

cal sites. Peabody Museum Bulletin 1, 1976.

Fock, J. 1966. Metrische Untersuchungen an metapodien einiger europäischer Rinderassen. Universitetet München.

Howard, M, M. 1962. The early Domestication of cattle and the determination of their remains. Zeitschrift fur Tierzüchtung und Züchtungsbiologie. Bd 76, 1961/1962. Hamburg.

Grant, A. 1982. The use of tooth wear as a guide to the age of domestic ungulates. I: Ageing and Sexing Animal Bones from Archaeological Sites, BAR British Series 109. Oxford.

Myrdal, J. 1999. Jordbruket under feodalismen, 1000-1700. Borås.

Silver, I, A. 1969. The ageing of domesticated animals. I: Science in Archaeology. BAR British Series 109. Oxford.

Sigvallius, B. 1988. Husdjur från förhistoriska platser – en utvärdering av osteologiska undersökningar. I: Gotländskt arkiv.

Tabell 4. Osteologisk sammanställning, slutundersökning av tomten Västra Falun 1 i Falun.

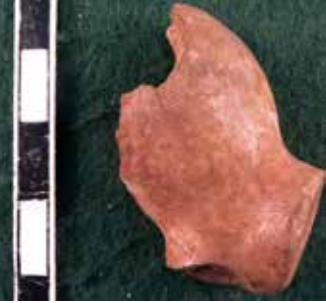

Kontext	Vikt (g)	Status	Identifierat material	Kommentar
10	496	Obränt	Nötboskap (<i>Bos taurus</i>) Revben 2 fr. (costae) 2:a halskotan 1 fr. (axis) Bröstkota 1 fr. (ve. thoracalis: processus spinosus) Ländkota 1 fr. (ve. lumbalis) Svanskota 1 fr. (ve. coccygis) Bäckenben 3 fr. (ilium 2 fr., ischii 1 fr.) Skenben 1 fr. (tibia proximal epifys dx, ofusionerad) Mellanhandsben 1 hel (metacarpal sin) Mellanhandsben 1 fr. (metacarpal diafys sin/dx) Mellanfotsben 2 fr. (metatarsal proximal sin 1 fr, metatarsal distal sin/dx 1 fr.) Finger-/tåben 2 st. (phalanx 1: 1 st., phalanx 2: 1 st.)	Mått Mc dx: (28,64=ko, 111 cm) GL: 18,5 cm Bp: 51 mm Bd: 53 mm Hugg: bäckenben. Skelettförändring: mellanhandsben medial ledyta med benminskning.
	2,6	Obränt	Får/get (<i>Ovis aries/Capra hircus</i>) Revben 1 fr. (costa)	
	46,8	Obränt	Svin (<i>Sus scrofa domestica</i>) Hälben 2 st. (calcaneus dx 2 st.) Skenben 1 fr. (tibia dx diafys)	Eroderade ben.
	26,5	Obränt	Mellanstort däggdjur (mammalia) Revben 4 fr. (costae)	
	95,4	Obränt	Stort däggdjur (mammalia) Revben 1 fr. (costa) Rörben 5 fr. (ossa longa)	Hugg: rörben.
12	46,6	Obränt	Nötboskap (<i>Bos taurus</i>) Bäckenben 1 fr. (acetabulum dx) Revben 1 fr. (costa)	
15	6,1	Obränt	Nötboskap (<i>Bos taurus</i>) Bröstkota 1 fr. (ve. thoracalis)	
15	7	Obränt	Stort däggdjur (mammalia) Rörben 1 fr. (ossa longa)	
17	201,1	Obränt	Nötboskap (<i>Bos taurus</i>) Mellanhandsben 2 fr. (metacarpal proximal 1 fr, distal 1 fr.) Mellanfotsben 2 fr. (metatarsal proximal 1 fr, diafys 1 fr.) Skenben 1 fr. (tibia diafys distal sin/dx)	Mellanhandsben och mellanfotsben är eroderade och yttre struktur till stor del borta.
19	5,6	Obränt	Nötboskap (<i>Bos taurus</i>) Revben 1 fr. (costa)	Grönfärgat!
	30,5	Obränt	Får/get (<i>Ovis aries/Capra hircus</i>) Underkäke 1 fr. (mandibula sin med pd4-M3, M3 som dock inte har brutit fram ännu) Tand 1 st. (dens, M2 dx i mandibula)	Åldersbedömning: ca 18 månader. Underkäke grönfärgad!
21	1060,4	Obränt	Nötboskap (<i>Bos taurus</i>) Kranium 1 fr. (premaxilla sin) Underkäke 1 st. (mandibula sin med P4 + M3) Överkäke 1 st. (maxilla med P2-P4) Halskota 1 fr. (ve. cervicalis, corpus epifys ofusionerad) Bröstkota 2 st. (ve. thoracalis corpus epifys ofusionerade) Revben 7 st. (costae, 13-21,5 cm stora) Armbågsben 3 st. (ulna proximal sin 1 fr, ulna distal sin 1 fr, ulna diafys sin 1 fr.) Bäckenben 2 fr. (acetabulum sin)	Mått Mc dx: (32,9=tjur? 111,9 cm) GL: 17,9 cm Bp: 57 mm Bd: 59 mm Mått Mc dx: (29,37= ko, 106,2 cm) GL: 17,7 cm Bp: 51,5 mm Bd: 52 mm Hugg: revben, halskota, bröstkota.

Kontext	Vikt (g)	Status	Identifierat material	Kommentar
			Lårben 3 fr. (femur distal diafys dx 2 fr, femur distal sin/dx 1 fr.) Mellanhandsben 2 hela (metacarpal dx 2 st.) Mellanfotsben 1 fr. (metatarsal diafys sin/dx) Handledsbens 2 st. (carpal: Ct sin, Cu dx) Finger-/tåben 1 st. (phalanx 1)	<i>Skelettförändring: mellanhandsben medial ledyta med benminskning.</i>
	16,8	Obränt	Får/get (<i>Ovis aries/Capra hircus</i>) Revben 3 fr. (costae)	
	107,9	Obränt	Svin (<i>Sus scrofa domestica</i>) Underkäke 1 st. (mandibula dx, l samt M1 saknas, svagt slitage på M3 – c.) Hälben 1st. (calcaneus sin, ofusionerad)	<i>Åldersbedömning: ca 24 månader.</i>
	13,6	Obränt	Mellanstort däggdjur (mammalia) Oidentifierat 2 fr.	
25	196,4	Obränt	Nötboskap (<i>Bos taurus</i>) Bröstkota 1 fr. (ve. thoracalis) Revben 1 fr. (costa) Överarmsben 1 fr. (humerus distal diafys sin)	<i>Hugg: revben, bröstkota och överarmsben.</i>
30	141,6	Obränt	Nötboskap (<i>Bos taurus</i>) Hornslida 2 st. (cornu) Finger-/tågen 1 st. (phalanx 1)	<i>Hornslida är eroderad och torr.</i>
31	794,2	Obränt	Nötboskap (<i>Bos taurus</i>) Kranium 1 fr. (frontale) Horn 1 st. (cornu dx) Horn 1 fr. (cornu) Underkäke 1 st. (mandibula sin med P4-M2 kvar) Revben 1st. (costa) Skenben 1 fr. (tibia proximal sin) Mellanhandsben 1 hel (metacarpal dx) Mellanfotsben 1 st. (metatarsal sin) Hälben 1 hel. (calcaneus sin)	<i>Mått Mc dx: GL: 18,2 cm Bp: trasig Bd: 57 mm Hornbas=15 cm. Åldersbedömning: >3,5 år. Hugg: underkäke vid P4. Skelettförändring: mellanhandsben medial ledyta med benminskning.</i>
	30,3	Obränt	Får/get (<i>Ovis aries/Capra hircus</i>) Skenben 1 fr. (tibia distal + diafys dx)	
	22,3	Obränt	Däggdjur (mammalia) Oidentifierat 1 fr.	
32	385,7	Obränt	Nötboskap (<i>Bos taurus</i>) Hornslida 1 fr. (cornu) Underkäken 1st. mandibula med p2-M2 som är på väg upp och utan slitage) Revben 1 fr. (costa) Skenben 2 fr. (tibia distal 1 fr, diafys 1 fr.) Mellanfotsben 1 hel (metatarsal sin)	<i>Åldersbedömning: omkring 18 månader. Horn är eroderat och torrt. Hugg: skenben.</i>
	21,2	Obränt	Stort däggdjur (mammalia) Oidentifierat 5 fr.	
34	79,4	Obränt	Nötboskap (<i>Bos taurus</i>) Ländkota 1fr. (ve. thoracalis: transversus) Mellanhandsben/mellanfotsben 1 fr. (metacarpal/metatarsal distal)	<i>Hugg: mellanhandsben/mellanfotsben diafys.</i>
36	497	Obränt	Nötboskap (<i>Bos taurus</i>) Hornslida 3 st. (cornu med yttre del, en med bevarad hornkvicka) Underkäke 1 st. (mandibula sin med pd4-M2) Bäckenben 2 fr. (coxae dx med acetabulum + del av ilium 1 fr, ilium sin 1 fr.)	<i>Åldersbedömning: 18-28 månader. Hornslida, eroderade torra och spricker upp. Underkäke eroderad och torr, liksom bäckenben.</i>
	8,6	Obränt	Mellanstort/stort däggdjur	

Kontext	Vikt (g)	Status	Identifierat material	Kommentar
			Ländkota 1 fr. (ve. lumbalis: processus transversus)	
37	0,17	Bränt	Svin (<i>Sus scrofa domestica</i>) Finger-/tåben 2 fr. (phalanx 1 proximal 1 fr, distal 1 fr.)	
	12,3	Bränt	Oidentifierat 39 fr.	
	14,3	Obränt	Stort däggdjur (mammalia) Rörben 1 fr. (ossa longa)	
38	141,7	Obränt	Nötboskap (<i>Bos taurus</i>) Tand 1 st. (Incisiv) 1:a halskota 1 fr. (atlas) Armbågsben 1 fr. (ulna proximal dx) Strålben 1 fr. (radius proximal diafys dx) Mellanfotsben 1 fr. (metatarsal proximal sin mörghspaltad)	<i>Mellanhandsben är mörghspaltad.</i>
	73,5	Obränt	Svin (<i>Sus scrofa domestica</i>) Överarmsben 2 fr. (humerus proximal sin 1 fr, humerus distal epifys sin 1 fr.) Tand 1st. (dens, Canini ej sluten – 95 mm lång) Skulderblad 1 fr. (scapula collum dx)	<i>Canini ej sluten=galt.</i>
	3,2	Obränt	Mellanstort däggdjur Revben 2 fr. (costae)	
	1,6	Bränt	Mellanstort/stort däggdjur Oidentifierat 1 fr.	
	14,6	Obränt	Mellanstort/stort däggdjur Rörben 3 fr. (ossa longa)	
39	1190,3	Obränt	Nötboskap (<i>Bos taurus</i>) Överkäke 1 st. (maxilla sin, med M1-M2) Revben 3 st. (costae) Skulderblad 1 fr. (scapula dx vid collum) Överarmsben 1 fr. (humerus distal dx) Skenben 1st. (tibia dx, distal del saknas) Strålben + armbågsben 1 st. (radius+ ulna proximal ledyta sin) Mellanhandsben 1 hel (metacarpal dx) Mellanhandsben 2 fr. (metacarpal sin, kluven rakt igenom, metacarpal diafys sin/dx 1 fr.) Mellanfotsben 1 hel (metatarsal sin) Mellanfotsben 2 fr. (metatarsal diafys dx, metatarsal diafys sin/dx)	<i>Hugg: revben, skenben distal, mellanhandsben är mörghspaltad.</i> <i>Eroderat: mellanhandsben</i> <i>Gnag: mellanhandsben diafys.</i> <i>Mått Mc dx: (28,6=ko, 103,8 cm)</i> <i>GL: 17,3 cm</i> <i>Bp: 48 mm</i> <i>Bd: 49,5 mm</i>
46	100,9	Obränt	Nötboskap (<i>Bos taurus</i>) Mellanfotsben 1 st. (metacarpal dx skadad proximal och distal)	<i>Mellanhandsben: eroderad och torr.</i>
51	235,2	Obränt	Nötboskap (<i>Bos taurus</i>) Hornslida 1 st. (cornu) Underkäke 1st. (mandibula sin med P4-M2) Tand 1st. (Molar i maxilla) Armbågsben 1 fr. (ulna proximal sin ofusionerad)	<i>Åldersbedömning: >3,5 år + <3,5 år</i> <i>Hugg: spets av hornslida.</i> <i>Underkäke och Molar i maxilla torr och eroderad.</i>
	62,7	Obränt	Svin (<i>Sus scrofa domestica</i>) Underkäke 1st. (mandibula dx med M2, M3 på väg upp, + C) Tänder 3 st. (Incisiv 1 st., M2 + M3)	<i>Åldersbedömning: omkring 24 månader.</i> <i>Canini rot ej sluten =galt.</i>
	9,2	Obränt	Stort däggdjur (mammalia) Rörben 1 fr (ossa longa)	
55	0,4	Obränt	Abborre (<i>Perca fluviatilis</i>) Kranium 1 fr.	

Kontext	Vikt (g)	Status	Identifierat material	Kommentar
	0,2	Obränt	Abborrfisk (<i>Percidae</i>) Kranium 1 fr.	
	0,1	Obränt	Fisk (<i>Pisces</i>) Revben 1 fr. (costa)	
	3,5	Bränt	Mellan/stort däggdjur (mammalia) Rörben 2 fr. (ossa longa)	
58	1,64	Bränt	Svin (<i>Sus scrofa domestica</i>) Armbågsben 1 fr. (ulna proximal dx)	
	2,18	Bränt	Mellanstort/stort däggdjur Rörben 2 fr. (ossa longa)	
	3,5	Bränt	Stort däggdjur (mammalia) Handledsbens/fotledsbens 1 fr. (carpal/tarsal)	
59	390,9	Obränt	Nötboskap (<i>Bos taurus</i>) Mellanhandsben 2 hela (metacarpal sin 2 st.) Mellanhandsben 1 fr. (mellanhandsben proximal + halv diafys sin)	<i>Mått Mc sin: (30,20=tjur?, 120 cm)</i> <i>GL: 19,2 cm</i> <i>Bp: 55 mm</i> <i>Bd: 58 mm</i> <i>Mått Mc sin: (30,64=tjur? 116,25 cm)</i> <i>GL: 18,6 cm</i> <i>Bp: 56,5 mm</i> <i>Bd: 57 mm</i> <i>Skelettförändring: mellanhandsben</i> <i>medial ledyta med benminskning.</i>
100	180,2	Obränt	Nötboskap (<i>Bos taurus</i>) Revben 2 fr. (costae) Mellanfotsben 3 fr. (metatarsal dx halv 1 fr, metatarsal proximal halv sin 1 fr, metatarsal diafys sin/dx 1 fr.)	
	14,6	Obränt	Får/get (<i>Ovis aries/Capra hircus</i>) Skenben 1 fr. (tibia diafys sin)	

Bilaga 5 Kritpipsanalys

	<p>F33 Skafftfragment med del av dekoren "Banddekor". 1650-1670. D9. R2,8.</p>
	<p>F34 Skafftfragment med dekoren "4 Fransk lilja i romb", flera inom pricklinje. 1650-1670. D9,7. R2,8.</p>
	<p>F35 Skafftfragment av holländsk pipa med dekoren "Små ögonband-rillband-små ögonband" i omgångar. 1650-1750. D10. R2,5.</p>
	<p>F36 Fragment av engelsk Yorkshirepipa av typ Bulbous. 1660-1680. N18,7. R2,9. Klack 15,8x14.</p>
	<p>F37 Fragment av holländsk pipa med otydligt klackmärke. möjligen "ES". Trolig tillverkare Macid Jansz. Metffort, verksam i Gouda 1703-1733, 1675-1695. N13,3. D10,4. R2,8.</p>
	<p>F51 Fragmentarisk engelsk pipa utan dekor. 1690-1740. N16,2. D9,3. R2,2.</p>
	<p>F63 Skafftfragment med del av dekoren "Taggband...". 1680-1750. D9,8. R3,2.</p>

	<p>F64 Skafftfragment med del av dekoren "Ögonband-rillband...". 1650-1750. D8,9. R2,7.</p>
	<p>F65 Odaterbart skafftfragment med odekorerad klack. D9,4. R2,6.</p>
	<p>F71 Skafftfragment med del av "Ögonband-flera rillband..". 1680-1750. D9,4. R2,5.</p>
	<p>F72 Skafftfragment med dekoren " Dubbelt kryssband-kryssband". 1630-1650. D9,3. R3,4.</p>
	<p>F100 Skafftfragment med enkel "Tudorrosdekor 4,1". 1680-1720. D10,4. R2,9.</p>
	<p>F101 Skafftfragment med dekoren "Fransk lilja i rad och pricklinje". 1650-1680. D9. R2,6.</p>
	<p>F108 Holländsk pipa med klackmärke "W". Trolig tillverkare Arel Willemsz. De Jong, verksam i Gouda 1680-1700. 37,8x20,2x12,2. N1,3. R3,4.</p>
	<p>F109 Holländsk odekorerad pipa, typ lika fynd 14. 1660-1680. 36,5x18,5x11,3. N13. R2,8.</p>

		<p>F110 Holländsk odekorerad pipa från 1660-1680. 34,2x18,3x10,9. N13,9. R3.</p>
		<p>F130 Skaftfragment med dekoren "4 Fransk lilja i romb". Flera inom pricklinje. Se fynd 6. 1650-1670. D9,8. R3.</p>
		<p>F134 Skaftfragment med oläsbart klackmärke. Ovalt skaft. Odaterbart. 10,4x8,8. R2,8.</p>
		<p>F180 Skaftfragment av holländsk Jonapipa. 1630-1650. D9,1. R3.</p>
		<p>F181 Skaftfragment av reliefdekorerad pipa. 1630-1650. D8,5. R ca 3.</p>
		<p>F182 Skaftfragment av reliefdekorerad pipa. 1630-1650. D 9,1. R2,6</p>
		<p>F183 Skaftfragment med dekoren 4 st. "Franska liljor" i romb. Flera i rad. 1630-1650. R3,5.</p>
		<p>F184 Fragment av klack med märke "TIP". Tillverkad av Thiel Jansz. Proost, verksam i Gouda 1636-1674. R2,5.</p>
		<p>F185 Fragment av holländsk pipa från 1640-1660 i två delar. 36x18,5x12,1. N12,7. R2,5.</p>

	<p>F186 Fragmentarisk holländsk pipa med enkel "Tudorros" 5,0/5,0 på sidorna. 1660-1680. 33x17,6x11. N12,6. R2,9.</p>
	<p>F217 Odaterbara skaftfragment. 6 stycken.</p>
	<p>F218 Skaftfragment av holländsk pipa med del av dekoren "Tandband-ögonband". 1680-1750. D9,2. R2,7.</p>
	<p>F219 Fragmentarisk odekorerad holländsk pipa från 1640-1670. B18,6. O13.</p>
	<p>F255 Skaftfragment av reliefdekorerad pipa. Se fynd 25. 1630-1650. R3,1.</p>
	<p>F273 Skaftfragment av reliefdekorerad pipa. 1640-1660. D9,2. R3,2.</p>
	<p>F292 Skaftfragment svartbränt. Har troligen varit nära brand. Odaterbart. D9,6. R1,9.</p>

	<p>F308. Skafftfragment av holländsk pipa med del av dekoren "Tandband-ögonband". 1680-1750. D9,3. R2,7.</p>
	<p>F309 Skafftfragment från holländsk pipa med dekoren "Rillband i flera omgångar". 1680-1750. D8,8. R2,8.</p>
	<p>F310 Skafftfragment från holländsk pipa med dekoren "Rillband i flera omgångar". 1660-1700. D9,6. R2,7.</p>

Vendelsö 26 april 2017
Arne Åkerhagen

Bilaga 6 Fyndlista

Nr	Sakord	Special benämning	Del	Material	Teknik	Vikt	Ant	Frag	Kontext
1	Mynt	1/6 öre silver		CU-leg	Präglat	5,5	1	1	A15
2	Fragment	Mynt?		CU-leg	Präglat?		1	2	A55
3	Fragment			CU-leg	Smitt	5,7	6	6	A55
4	Hästsosöm			Järn	Smitt	11,8	1	1	A55
5	Timmerhake			Järn	Smitt	732,4	1	1	A14
6	Lås	Bultlås	Hake el. fjäder	Järn	Smitt	20,1	1	1	A10
7	Lie			Järn	Smitt	172,5	1	1	A55
8	Hästska			Järn	Smitt	42,4	1	2	A55
9	Spant			Trä	Hugget	282,4	1	1	A100
10	Dräktdetalj			Päls/Järn	Smitt	20,85	1	2	A15
11	Fat		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	12,1	1	1	A4
12	Kärl		Botten	Fajans	Drejat	16	1	2	A4
13	Kärl		Botten	Yngre rödgods	Drejat	35,7	4	4	A4
14	Fat		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	28,1	1	1	A4
15	Fat		Mynning	Fajans	Drejat	8,4	1	1	A4
16	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	4,5	2	2	A4
17	Ben			Ben	Skuret	4,1	1	1	A4
18	Fat		Mynning/skuldra	Yngre rödgods	Drejat	106,7	1	6	A10
19	Kärl		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	20,1	1	3	A10
20	Fat		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	76,3	1	8	A10
21	Fat		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	200,5	1	17	A10
22	Skål		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	53,6	1	4	A10
23	Kärl		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	46,4	1	3	A10
24	Kärl		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	22,7	1	4	A10
25	Fat		Myng/brätte	Yngre rödgods	Drejat	133,4	6	7	A10
26	Kärl			Yngre rödgods	Drejat	262	26	35	A10
27	Kärl			Yngre rödgods	Drejat	2,6	1	1	A10
28	Kokkärl		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	39,7	1	4	A10
29	Flaska		Mynning/hals	Yngre rödgods	Drejat	4,1	1	1	A10
30	Tyg			Textil	Vävt	1,4	1	2	A10
31	Kakel			Lergods	Drejat	106,9	5	11	A10
32	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	38,6	18	18	A10
33	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	3	1	1	A10
34	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	6,4	1	1	A10
35	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	6,8	1	1	A10
36	Pipa	Kritpipa	Huvud	Piplera	Gjutet	6,3	1	1	A10
37	Pipa	Kritpipa	Huvud	Piplera	Gjutet	6	1	1	A10
38	Spik			Järn	Smitt	24,3	1	1	A10
39	Fönsterglas			Glas	Blåst	2,6	2	2	A10
40	Bägare		Mynning/knopp	Glas	Blåst	2,7	2	2	A10
41	Fat		Mynning/brätte/botten	Majolika	Drejat	25,3	1	6	A10
42	Kärl		Mynning m.m	Fajans	Drejat	7,4	1	6	A10
43	Skål		Mynning/buk/handtag	Yngre rödgods	Drejat	32,2	1	1	A9
44	Fat		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	29	1	1	A9
45	Fat		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	47,7	1	1	A9
46	Kärl			Yngre rödgods	Drejat	40,2	7	7	A9
47	Kokkärl		Handtag	Yngre rödgods	Drejat	32,2	1	1	A9
48	Kakel			Lergods	Formpressat	29	1	1	A9
49	Kärl		Mynning/buk	Fajans	Drejat	3,3	1	4	A9
50	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	12,9	10	10	A9
51	Pipa	Kritpipa	Huvud	Piplera	Gjutet	12	1	3	A9
52	Fat		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	37,7	1	4	A9
53	Fat/skål		Buk	Yngre rödgods	Drejat	17,2	1	4	A9
54	Kärl			Yngre rödgods	Drejat	6,6	1	2	A9
55	Fönsterglas			Glas	Blåst	16,3	3	3	A9
56	Kärl			Yngre rödgods	Drejat	17,1	2	3	A1
57	Fat		Skuldra	Yngre rödgods	Drejat	16	1	1	A1
58	Fat/skål		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	25,7	1	7	A1

59	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	8,5	5	5	A1
60	Hake	Timmerhake		Järn	Smitt	140,8	1	1	A1
61	Sko	Barnsko	Sula	Näver	Skuret	45,5	1	2	A12
62	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	7,2	2	2	A12
63	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	3,8	1	1	A12
64	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	2,8	1	1	A12
65	Pipa	Kritpipa	Skaft/klack	Piplera	Gjutet	4,8	1	1	A12
66	Fat		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	62,8	4	5	A15
67	Kärl			Yngre rödgods	Drejat	60,9	11	12	A15
68	Kokkär		Handtag/buk	Yngre rödgods	Drejat	57,9	2	2	A15
69	Kärl		Tass	Yngre rödgods	Drejat	3,1	1	1	A15
70	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	3,6	2	2	A15
71	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	6,3	1	1	A15
72	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	4,1	1	1	A15
73	Kakel			Lergods	Formpressat	60,8	6	6	A15
74	Fönsterglas			Glas	Blåst	6,9	6	6	A15
75	Kärl		Buk	Yngre rödgods	Drejat	5,6	1	1	A17
76	Kärl			Fajans	Drejat	1	1	1	A17
77	Fat		Botten/spegel	Majolika	Drejat	86,7	1	27	A21
78	Fat		Botten/spegel	Majolika	Drejat	4,4	1	1	A21
79	Kärl		Botten	Fajans	Drejat	4,4	1	1	A21
80	Kanna		Botten	Fajans	Drejat	33,3	1	2	A21
81	Fat		Mynning	Majolika	Drejat	4	1	1	A21
82	Trebensgryta		Mynning/buk/handtag	Yngre rödgods	Drejat	185,3	1	3	A21
83	Kärl		Botten/buk	Yngre rödgods	Drejat	71,7	1	1	A21
84	Fat		Mynning/skuldra	Yngre rödgods	Drejat	32,5	1	2	A21
85	Fat		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	55,5	1	2	A21
86	Fat		Skuldra	Yngre rödgods	Drejat	11,8	1	1	A21
87	Kärl		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	9,5	1	1	A21
88	Kärl		Botten/buk	Yngre rödgods	Drejat	102,3	1	4	A21
89	Fat		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	43,7	1	3	A21
90	Fat		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	49,5	1	3	A21
91	Fat		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	88,2	1	2	A21
92	Kärl		Botten/buk	Yngre rödgods	Drejat	72,7	6	6	A21
93	Kokkär	Hängkär	Botten/buk/ handtag/mynning	Yngre rödgods	Drejat	81,3	1	7	A21
94	Fat		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	41,5	1	5	A21
95	Kokkär		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	24,5	1	1	A21
96	Kärl		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	19,8	1	1	A21
97	Kokkär		Buk	Yngre rödgods	Drejat	42,7	1	1	A21
98	Trebensgryta		Ben	Yngre rödgods	Drejat	50,6	1	1	A21
99	Trebensgryta		Ben	Yngre rödgods	Drejat	50,9	1	1	A21
100	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	7,4	1	1	A21
101	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	6,3	1	1	A21
102	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	6,3	1	1	A21
103	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	32,8	12	12	A21
104	Spik			Järn	Smitt	45,1	2	2	A21
105	Bägare		Fot	Glas	Blåst	12,1	1	2	A21
106	Bägare		Mynning	Glas	Blåst	2,7	1	1	A21
107	Fönsterglas			Glas	Blåst	8,7	5	5	A21
108	Pipa	Kritpipa	Huvud	Piplera	Gjutet	10,2	1	1	A21
109	Pipa	Kritpipa	Huvud	Piplera	Gjutet	8,8	1	1	A21
110	Pipa	Kritpipa	Huvud	Piplera	Gjutet	8,7	1	1	A21
111	Fat		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	55	1	3	A19
112	Kärl		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	12,8	1	2	A19
113	Kärl		Buk	Yngre rödgods	Drejat	11,4	1	1	A19
114	Kärl		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	11,5	1	2	A19
115	Kärl		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	2,4	1	1	A19
116	Kärl		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	1,4	1	1	A19
117	Kärl		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	10,2	1	1	A19
118	Fat		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	105	1	1	A19
119	Fat		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	28	1	2	A19
120	Fat		Skuldra	Yngre rödgods	Drejat	22,9	1	3	A19
121	Fat		Skuldra	Yngre rödgods	Drejat	6,1	1	1	A19
122	Skål		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	4,8	1	1	A19

123	Fat		Mynning/botten	Yngre rödgods	Drejat	33,9	1	3	A19
124	Kärl		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	25	1	3	A19
125	Kärl		Buk	Yngre rödgods	Drejat	32,2	1	2	A19
126	Kärl		Buk	Yngre rödgods	Drejat	15	1	1	A19
127	Kärl		Buk	Fajans	Drejat	18,6	1	4	A19
128	Fönsterglas			Glas	Blåst	3,6	1	1	A19
129	Bägare			Glas	Blåst	0,9	1	3	A19
130	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	8,2	1	1	A19
131	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	17	4	4	A19
132	Tyg	Vadmal		Ull	Vävt	1,75	1	1	A19
133	Fat		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	46,9	1	4	A23
134	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	2,9	1	1	A23
135	Kärl		Buk	Stengods	Drejat	4,8	1	2	A24
136	Fat		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	46,9	1	3	A25
137	Fat		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	37,1	1	2	A25
138	Fat/skål		Buk	Yngre rödgods	Drejat	10,9	1	1	A25
139	Fat		Brätte	Yngre rödgods	Drejat	25,7	1	2	A25
140	Trebensgryta		Buk/ben	Yngre rödgods	Drejat	81,5	1	6	A25
141	Kruka	Förningskruka	Hank	Yngre rödgods	Drejat	37,9	1	1	A25
142	Fat		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	22,5	1	3	A25
143	Fat/skål		Buk	Yngre rödgods	Drejat	13,6	1	1	A25
144	Fat		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	33,5	1	1	A25
145	Fönsterglas			Glas	Blåst	10,1	1	1	A25
146	Fönsterglas			Glas	Blåst	4,6	1	1	A25
147	Flaska		Botten/buk	Glas	Blåst	23,4	2	2	A25
148	Fat/skål		Buk	Yngre rödgods	Drejat	33,9	1	1	A25
149	Fat		Botten	Yngre rödgods	Drejat	10,2	1	1	A25
150	Fat		Buk	Fajans	Drejat	7,8	1	1	A25
151	Kärl		Buk	Fajans	Drejat	3,6	1	2	A25
152	Kärl		Mynning	Fajans	Drejat	3,6	1	3	A25
153	Fat/skål		Buk	Yngre rödgods	Drejat	24,1	1	1	A25
154	Kokkäril		Buk/mynning	Yngre rödgods	Drejat	17,3	1	2	A25
155	Skål		Mynning/handtag	Yngre rödgods	Drejat	29,8	1	1	A25
156	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	25,7	1	8	A25
157	Smälta			Cu-leg	Smitt	8,1	1	1	A25
158	Kakel			Lergods	Formpressat	16	1	1	A29
159	Fat		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	30,2	1	2	A29
160	Kärl		Botten	Yngre rödgods	Drejat	8,8	1	1	A29
161	Kärl		Botten	Yngre rödgods	Drejat	38,6	1	1	A29
162	Kärl		Buk	Fajans	Drejat	2	1	1	A29
163	Fönsterglas			Glas	Blåst	9,3	3	3	A29
164	Beslag			Cu-leg	Smitt	1,1	1	1	A29
165	Fat		Botten/buk/mynning	Yngre rödgods	Drejat	114	1	7	A30
166	Fat		Brätte	Yngre rödgods	Drejat	19,5	1	2	A30
167	Fat		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	22	1	2	A30
168	Fat		Botten/buk	Yngre rödgods	Drejat	16,1	1	1	A30
169	Fat		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	15,6	1	1	A30
170	Kärl		Buk/botten/mynning	Yngre rödgods	Drejat	62,9	4	4	A30
171	Trebensgryta		Ben/buk	Yngre rödgods	Drejat	81,4	1	1	A30
172	Trebensgryta		Ben	Yngre rödgods	Drejat	61,2	1	1	A30
173	Kokkäril		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	55,8	1	3	A30
174	Kokkäril		Buk	Yngre rödgods	Drejat	11,9	1	2	A30
175	Kärl	Kanna/krus	Botten	Yngre rödgods	Drejat	21,8	1	2	A30
176	Kärl		Buk	Yngre rödgods	Drejat	14,3	1	2	A30
177	Fönsterglas			Glas	Blåst	59	18	18	A30
178	Kärl	Kanna/krus	Buk	Stengods	Drejat	6,6	1	1	A30
179	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	72,1	21	21	A30
180	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	3,3	1	1	A30
181	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	3,6	1	1	A30
182	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	5,3	1	1	A30
183	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	2,7	1	1	A30
184	Pipa	Kritpipa	Klack	Piplera	Gjutet	1,8	1	1	A30
185	Pipa	Kritpipa	Huvud	Piplera	Gjutet	6,2	1	2	A30
186	Pipa	Kritpipa	Huvud	Piplera	Gjutet	5,9	1	1	A30
187	Kärl		Mynning/buk/botten	Yngre rödgods	Drejat	142	1	6	A30

188	Fat		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	50,8	1	2	A31
189	Kärl		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	27,1	1	1	A31
190	Kärl		Mynning/brätte	Yngre rödgods	Drejat	10,6	2	2	A31
191	Kokkär		Mynning/buk/botten	Yngre rödgods	Drejat	41,8	1	3	A31
192	Kokkär		Mynning/buk/botten	Yngre rödgods	Drejat	175,8	1	5	A31
193	Kärl		Mynning/buk/hank	Yngre rödgods	Drejat	104	1	3	A31
194	Fat		Brätte	Yngre rödgods	Drejat	9,4	1	1	A31
195	Kärl		Buk	Yngre rödgods	Drejat	24,7	1	1	A31
196	Kärl		Buk	Yngre rödgods	Drejat	6,2	1	1	A31
197	Kärl		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	4,5	1	1	A31
198	Fat		Mynning	Fajans	Drejat	5,9	1	1	A31
199	Kärl		Buk	Fajans	Drejat	5,9	1	1	A31
200	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	19,3	4	4	A31
201	Kärl		Buk	Yngre rödgods	Drejat	15,3	1	1	A30
202	Kärl		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	52,9	1	2	A32
203	Trebensgryta		Mynning/botten/ben	Yngre rödgods	Drejat	118	1	3	A32
204	Kärl		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	31	1	1	A32
205	Fat		Mynning/buk/botten	Yngre rödgods	Drejat	119,1	1	3	A32
206	Fat		Mynning/buk/botten	Yngre rödgods	Drejat	245,4	1	11	A32
207	Fat/skål		Botten	Yngre rödgods	Drejat	34,7	1	1	A32
208	Kokkär		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	49	1	1	A32
209	Fat		Mynning/buk/botten	Yngre rödgods	Drejat	57,4	1	7	A32
210	Kärl		Buk	Yngre rödgods	Drejat	21,5	1	4	A32
211	Kärl		Buk	Yngre rödgods	Drejat	24,3	1	2	A32
212	Fat		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	13,6	1	1	A32
213	Skål		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	4,9	1	1	A32
214	Kärl		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	30,5	4	4	A32
215	Fönsterglas			Glas	Blåst	14,6	3	3	A32
216	Hasp			Järn	Smitt	26,6	1	1	A32
217	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	26,6	6	6	A32
218	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	2,6	1	1	A32
219	Pipa	Kritpipa	Huvud	Piplera	Gjutet	7,5	1	1	A32
220	Tyg			Ull	Vävt	1,4	1		A32
221	Tyg			Ull	Filtat	3,4	1	1	A32
222	Strumpa			Ull	Stickat	6	1	1	A32
223	Bryne			Skiffer	Slipat	7,3	1	1	A34
224	Fat		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	4,8	1	1	A34
225	Kärl		Buk	Yngre rödgods	Drejat	35,5	1	2	A36
226	Kärl			Yngre rödgods	Drejat	19,4	4	4	A36
227	Kärl		Buk	Fajans	Drejat	7,4	1	1	A36
228	Kärl		Mynning	Porslin	Drejat	0,4	1	1	A36
229	Tyg			Ull	Vävt	6,1	1		A36
230	Trebensgryta		Ben/buk	Yngre rödgods	Drejat	70	1	1	A37
231	Kokkär	Panna	Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	29,9	1	1	A37
232	Kärl		Buk	Yngre rödgods	Drejat	4,3	1	2	A37
233	Fat		Botten/buk	Yngre rödgods	Drejat	73,5	1	3	A39
234	Trebensgryta		Boten/ben/mynning	Yngre rödgods	Drejat	77,5	1	2	A39
235	Kärl		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	34,4	2	2	A39
236	Kärl		Buk	Fajans	Drejat	0,4	1	1	A39
237	Kärl		Buk	Yngre rödgods	Drejat	1,9	1	1	A39
238	Fönsterglas			Glas	Blåst	7,9	1	1	A39
239	Trebensgryta		Boten/buk	Yngre rödgods	Drejat	39,2	1	8	A38
240	Kokkär		Buk	Yngre rödgods	Drejat	7,9	1	1	A38
241	Kärl		Buk	Yngre rödgods	Drejat	17,4	1	2	A38
242	Kärl		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	29,3	1	2	A38
243	Fat		Brätte	Yngre rödgods	Drejat	6,9	1	1	A38
244	Kärl		Buk	Yngre rödgods	Drejat	11,7	1	2	A38
245	Bägare		Buk	Glas	Blåst	2,9	1	2	A38
246	Fönsterglas			Glas	Blåst	3,3	2	2	A38
247	Kokkär		Handtag	Yngre rödgods	Drejat	33	1	1	A46
248	Kärl		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	22,1	1	1	A46
249	Fat/skål		Botten	Yngre rödgods	Drejat	19,5	1	1	A46
250	Skål		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	6,6	1	1	A46
251	Skål		Buk/skuldra	Yngre rödgods	Drejat	17,6	1	1	A46
252	Fat		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	8,9	1	1	A46

253	Kärl		Buk	Yngre rödgods	Drejat	8,1	1	2	A46
254	Fat/skål		Mynning	Majolika	Drejat	3,7	1	1	A46
255	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	3,4	1	1	A46
256	Spik			Järn	Smitt	24,5	1	1	A46
257	Krok			Järn	Smitt	17,7	1	1	A46
258	Passglas		Buk	Glas	Blåst	0,8	1	1	A46
259	Fönsterglas			Glas	Blåst	1,1	1	1	A46
260	Tyg			Ull	Vävt	14,1	1	1	A4
261	Kokkäril		Buk	Yngre rödgods	Drejat	17,8	1	1	A51
262	Kokkäril		Buk	Yngre rödgods	Drejat	76,8	1	18	A51
263	Fat		Brätte	Yngre rödgods	Drejat	12,2	1	2	A51
264	Kruka	Förningskruka	Handtag/mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	94,6	1	3	A51
265	Fat		Mynning/buk/botten	Yngre rödgods	Drejat	103,6	1	10	A51
266	Fat/skål		Botten/buk	Yngre rödgods	Drejat	27,3	1	4	A51
267	Kärl		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	18,4	1	3	A51
268	Bägare		Botten	Yngre rödgods	Drejat	5,7	1	1	A51
269	Kärl		Mynning/buk	Yngre rödgods	Drejat	31,7	1	3	A51
270	Kärl		Buk	Majolika	Drejat	2,7	1	1	A51
271	Kokkäril		Buk	Yngre rödgods	Drejat	3,9	1	1	A51
272	Kärl		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	1,3	1	1	A51
273	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	4,8	1	1	A51
274	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	3,8	3	3	A51
275	Bägare	Passglas	Buk/fot	Glas	Blåst	10,4	2	9	A51
276	Spik			Järn	Smitt	70,6	3	3	A55
277	Hasp			Järn	Smitt	16,7	1	1	A55
278	Hasp			Järn	Smitt	24,2	1	1	A55
279	Kokkäril		Buk/handtag/mynning	Yngre rödgods	Drejat	76,3	1	9	A55
280	Kärl		Buk	Stengods	Drejat	2,3	1	1	A55
281	Fönsterglas			Glas	Blåst	3,7	2	2	A55
282	Bägare	Passglas	Buk	Glas	Blåst	0,5	1	1	A55
283	Bägare	Passglas	Buk	Glas	Blåst	7,3	1	11	A58
284	Fönsterglas			Glas	Blåst	1,3	1	1	A58
285	Spik			Järn	Smitt	10	1	1	A58
286	Tyg			Textil	Vävt	10,4	1	1	A58
287	Fönsterglas			Glas	Blåst	5,6	3	3	A1
288	Kärl		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	6,4	1	1	A1
289	Fat		Mynning/brätte/buk	Yngre rödgods	Drejat	16,4	3	3	A1
290	Kakel	Rumpkakel	Rumpdel/framsida	Lergods	Drejat	26,9	1	3	A1
291	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	17,8	6	6	A1
292	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	6,2	1	1	A1
293	Kärl		Buk	Fajans	Drejat	1,2	1	1	A1
294	Spik			Järn	Smitt	114,5	6	6	A1
295	Kruka	Förningskruka	Handtag	Yngre rödgods	Drejat	98,8	1	1	A52
296	Fat		Buk/botten	Yngre rödgods	Drejat	32,4	1	1	A52
297	Kärl		Mynning/buk/botten	Yngre rödgods	Drejat	117,6	1	4	A59
298	Kärl		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	12,8	1	2	A59
299	Fat		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	30,3	1	1	A59
300	Fat		Mynning/brätte	Yngre rödgods	Drejat	151	1	5	A59
301	Trebensgryta		Ben/buk	Yngre rödgods	Drejat	40	1	1	A59
302	Skål		Hänkel/mynning	Yngre rödgods	Drejat	20,7	1	1	A59
303	Skål		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	26,4	1	1	A59
304	Fat		Mynning/brätte	Yngre rödgods	Drejat	25,4	1	3	A59
305	Kokkäril		Handtag	Yngre rödgods	Drejat	34,1	1	1	A59
306	Trebensgryta		Handtag/buk	Yngre rödgods	Drejat	39,5	1	1	A59
307	Sko		Innersula	Ull	Tovat	29,7	1	1	A59
308	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	7,5	1	1	A59
309	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	5,5	1	1	A59
310	Pipa	Kritpipa	Skaft	Piplera	Gjutet	5,6	1	1	A59
311	Tråd			Tagel	Tvinnat	14,1	1	1	A59
312	Fat/skål		Brätte	Yngre rödgods	Drejat	32,3	1	2	A100
313	Fat		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	35,1	1	1	A100
314	Skål		Mynning	Yngre rödgods	Drejat	15,8	1	1	A100
315	Passglas		Buk	Glas	Blåst	1,1	1	1	A100
316	Ben			Ben	Ben				
317	Tyg	Kypert		Ull	Vävt	6,2	1	1	A19

Dalarnas museum

Postadress

Box 22, 791 21 Falun

Besöksadress

Stigaregatan 2-4, Falun

Tel 023-666 55 00

info@dalarnasmuseum.se

www.dalarnasmuseum.se